

II. 84571

MIHAIL SEBASTIAN

Ino. 87845.-

II 84571

DE DOUĂ MII DE ANI

ROMAN

76789

REGALĂ
↑?

BUCUREȘTI

FUNDAȚIA ~~REGELE CAROL I~~ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1946

Biblioteca Centrală Universităţii

BUCUREȘTI

Cota

84 571
C76 789

Inventar

CONTROL 1953

1958

B.C.U. Bucuresti

C76789

*J'ose non seulement parler de
moy, mais parler seulement de
moy; je fourvoye quand j'écris
aultre chose, et me desrobe à
mon sujet. Je ne m'aime pas si
indiscretement et ne suis si at-
taché et meslé a moy, que je ne
me puisse distinguer et con-
siderer à quartier, comme un
voysin, comme un arbre.*

Montaigne
(De l'art de conférer)

PARTEA INTÂI

Cred că nu m'am temut niciodată de oameni sau de lucruri, ci numai de semne și simboluri. Copilăria mea a fost otrăvită de al treilea plop din curtea bisericii Sfântului Petru, misterios, înalt, negru, cu umbra căzând în nopțile de vară, prin fereastră, până deasupra patului meu — panglica neagră tăindu-mi în dungă cuvertura, — prezență care mă înfiora, fără să înțeleg, fără să întreb.

Dar am umblat cu capul gol pe străzile deșarte ale orașului ocupat de nemți: pete albe arătau pe cer trecerea avioanelor, bombele cădeau departe sau aproape, aici, la doi pași, cu un sunet sec și scurt întâiu, pe urmă cu o rezonanță largă de câmp.

Dar am privit neturburat, cu o rece curiozitate de copil, carele cu turci înghețați, trecând în Decembrie prin fața porții și niciodată înaintea acelor piramide de trupuri așezate ca butucii într'o stivă de lemne, nu m'a cutremurat prezența morții.

Dar am trecut Dunărea, într'o luntre spartă, în baltă, spre sate lipovenesti și mi-am sumecat simplu mânecile cămășii, când mi se părea că fundul putred n'are să mai țină. Și Dumnezeu știe cât de prost înotam.

Nu, nu cred să fi fost vreodată fricos, deși Grecii dela grădina mare, care ne aruncau cu pietre când ne prindeau pe acolo, mi-au strigat-o zilnic de când mă știu și deși am crescut în strigătul ăsta, svârilit în urmă ca un scui pat: jidan fricos.

Știu însă ce e spaima. Asta da. Am fost terorizat până la încheștare, până la paralizie, de mici nimicuri pe lângă care toată lumea cealaltă trecea nesimțitoare, dar care în viața mea năvăleau cu mari dimensiuni, cu adânci presimțiri. Degeaba mă apropiam de plopul de peste drum, degeaba îi pipăiam coaja neagră și rupeam cu unghia însângerată așchii din lemnul descoperit printre crăpături. « Nu e decât un plop », îmi spuneam rezemat cu spatele de el, ca să-l simt aproape și să nu-l uit. Il uitam totuși seara, când rămâneam singur în odaie, culcat ca totdeauna la cesurile zece: din stradă se mai auzeau pași de trecători, voci înăbușite, strigări rare. Pe urmă, liniștea urma cunoscută, după un ritm și cu o gradație pe care o știam. Cu un efort, ași isbui poate și acum, să-mi amintesc cele trei-patru svâeniri interioare cu care începea noaptea mea, adevărate trepte ce mă coborau fizic în întunerie și în tăcere. Atunci umbra plopului mă regăsea încheștat, cu pumnii strânși, cu ochii deschiși mari, voind să strig și neștiind cum și după cine.

Curioasă descoperire eri la anticar. George Gissing: La rançon d'Eve. Volum de pe la 1900 cred. Niciun detaliu despre autor (englez probabil). Au fost patru ceasuri bune.

După ce am terminat-o, m'am dus pe stradă să iau ziarele de seară. Au fost iar bătăi, la medicină mai ales și la noi. N'am fost nici azi. La ce?

M'a oprit pe stradă Marcel Winder, ca să-mi spună că iar l-au bătut.

« E a opta » mi-a spus, fără să precizeze dacă e a opta bătaie sau numai a opta rană. Avea într'adevăr o vânătaie neagră sub ochiul stâng. Era volubil, aproape vesel, oricum superior. Sigur, eu n'am fost vrednic de asta. M'am ferit. Se pare că băeții se pregătesc pentru 10 Decembrie, dar Winder n'a vrut să-mi dea detalii.

— Nu e pentru tine, băiatule. Tu ai preocupări superioare. Și întâmplător, o, nu mai întâmplător, preocupările tale superioare te opresc să vii cu noi la primejdie. Simplă coincidență.

Winder își pierde vremea. A greșit coarda: n'am asemenea vanități.

Dintr'o scrisoare a mamei primită azi.

« ...Și mai ales nu te duce la facultate. Am citit în jurnal că iar au început bătăile mari și băiatul șepcarului, care a venit acasă, mi-a spus că la voi e mai greu decât oriunde. Lasă pe alții să facă pe grozavii. Tu ascultă pe mama ta și stai acasă ».

« Lasă pe alții să facă pe grozavii ». Dacă ar ști mama cum sună vorba asta.

Asta să fie tot? Am intrat dimineața la cursul de drept roman. Nu mi-a spus nimeni nimic. Am luat febril note, ca să nu fiu obligat să ridic capul deasupra pupitrului meu. Pe la jumătatea cursului, un mototol de hârtie cade pe bancă, lângă mine. Nu-l văd, nu-l deschid. Cineva mă strigă tare pe nume, din spate. Nu întorc capul. Vecinul din stânga se uită la mine atent, fără un cuvânt. Nu pot suferi privirea asta fixă și ridic ochii.

— Ieși!

Mi-a spus vorba scurt, tăios. Se ridică dela locul lui, îmi face loc și așteaptă. Simt în jurul meu o tăcere încordată. Nu răsuflă nimeni. Un gest din partea mea și liniștea asta ar plesni.

Nu. Mă strecor din bancă și pășesc nesigur spre ușe între două șiruri de privitori. Totul se petrece cuviincios, ritual. Doar cineva lângă ușe îmi repede pieziș un pumn, care mă lovește numai pe jumătate. Un pumn întârziat camarade.

Sunt în stradă. Uite o femeie frumoasă. Uite o trăsură goală care trece. Totul e la locul convenit: o dimineață rece de Decembrie.

M'a căutat Winder să mă felicite pentru isprava de eri. Nu știu cine i-a povestit-o. Și mi-a lăsat un bilet ca să vii poimâine la cămin. Se organizează pentru fiecare facultate câte un grup. Băeții țin neapărat ca de 10 Decembrie să fie prezenți la cursuri. Chestiune de principiu, spune Winder.

Și toate astea mă plictisesc de moarte. Ași vrea o carte limpede, mare, severă, de gândire opusă mie, o carte pe care s'o citească cu vehemență întâii mele lecturi din Descartes. Fiecare capitol era o luptă personală.

Dar nu: uite-mă angajat într'o « chestiune de principiu ». Caraghios.

10 Decembrie. Să umblu drept cu capul gol, în ploaie, orbește, înainte, să nu mă uit nici la dreapta, nici la stânga, nici înapoi, să nu strig, o, mai ales să nu strig, să las să treacă peste mine larma străzii, privirea oamenilor, ceasul ăsta învălmășit. Așa. Dacă închid ochii, nu rămâne decât ploaia mărunță: îi simt picăturile mici pe obraz, șerpuiind dinspre arcada ochiului spre nară și căzând de acolo brusc pe buze. De ce nu știu, de ce nu pot trăi adâncă, neînfiorată liniște a unui cal, ducând după el o căruță goală, în noroi, sub furtună?

Sunt un om bătut. Asta e tot ce mai rămâne. Nu mă doare nimic și afară de pumnul de sub șold n'ar fi fost nicio lovitură tare. Omul avea o figură curioasă, sub șapcă. Până nu i-am văzut mâna ridicată, nu crezusem că are să dea. Era un străin: mă vedea pentru întâia oară poate.

Sunt un om bătut și lumea nu stă în loc pentru atâta lucru. Banca Italo-Română, capital vărsat 50.000.000. Unde Minimax păzește, focul nu se răspândește. Capitala Islandei este... Leibovici Isidor unde o fi rămas? Dacă a găsit portița dela secretariat, a scăpat. Dacă nu... Dar unde dracu o fi capitala Islandei? Nu Cristiania, domnule, și nici Oslo că e același lucru...

Dacă plâng, sunt pierdut. Imi mai rămâne atâta cunoștință de mine însumi, ca să știu lucrul ăsta. Dacă plâng, sunt pierdut. Strânge pumnii, dobitocule, dacă e indispensabil, crede-te un erou, roagă-te lui Dumnezeu, spune-ți că ești fiul unui neam de martiri, da, da, spune-ți asta, dă-te cu capul de pereți, dar dacă vrei să te mai poți privi în ochi și dacă vrei să nu-ți crape obrazul de rușine, nu plânge. Iți cer atâta: nu plânge.

Dacă ași ști că asta rezolvă ceva, ași rupe pagina scrisă alaltăeri. Încă o asemenea izbucnire patetică — și renunț la jurnal. Întrebarea este dacă pot să înțeleg liniștit, critic, ceea ce se întâmplă acum cu mine și cu ceilalți. Incolo...

Se zice că după masă se decide închiderea nelimitată a facultăților.

II

Era pe peron, când am coborât din tren, sub becurile slabe din gară, mi s'a părut că mama e mai slabă decât oricând și îmbătrânită. Era probabil numai emoția ei de totdeauna, în primul ceas de revedere.

Emoția ei... «Ai toate pachetele? N'ai uitat nimic în tren? Incheie-te bine la gât. Numai de am găsi trăsura...». Vorbește mult, grăbită, despre atâtea lucruri mărunte și nu-și șterge lacrima din gene, de teamă să n'o văd eu.

Intâie plimbare în oraș. Trecere triumfală pe Strada Mare, între două șiruri de negustori ovrei, care mă salută zgomotos, fiecare din pragul prăvăliei respective, cu un ascuns semn de înțelegere.

— Nu e nimic, băeți, țineți-vă tare, bun e Dumnezeu, are să treacă.

« De două mii de ani... », încearcă să-mi explice domnul Moritz Bercovici (manufactură și încălțăminte) cauzele prigoanei împotriva noastră.

La bărbier, patronul reclamă pentru el onoarea de a-mi tăia părul și mă întreabă în timpul operației, dacă mai păstrez urme, cicatrice... în fine... « înțelegeți d-voastră ».

— Nu, nu înțeleg nimic.

— Dar bătaia?

— Care bătaie?

— Bătaia dela Universitate... N'ați fost bătut?

— Nu.

— De loc?

— De loc.

Omul e contrariat. Mă tunde în silă, fără entuziasm.

Seară de familie. S'a întors vara mea Viky cu bărbatul ei din voiajul de nuntă. Se pare că e însărcinată. Un unchiu se amuză de întâmplare.

— Dar, harnici ați mai fost.

Viky e rușinată, bărbatul ei grav.

— Ehe băiatule, acu e acu. S'a sfârșit cu binele. Vrei, nu vrei, ai poftă, n'ai poftă, trebuie... știi povestea cu trenul?...

Și spune povestea cu trenul. Toată lumea râde zgomotos. Dintr'un colț, mama mă privește încurcată...

S'ar fi putut să fiu ca ei toți, un negustor gras, însurat, mulțumit, jucând Duminică seara poker și spunând porcării însurățeilor tineri. O știi pe aia cu trenul?

Uneori, mă întreb cu spaimă dacă evadarea mea dintre ei este întreagă.

Am rugat-o pe mama să stăm acasă. Ea lucrează, eu citesc. Mă uit uneori peste carte, să o văd frumoasă, calmă, cu fruntea cea mai liniștită pe care o cunosc, cu ochii puțin oboșiți de vârstă. 43? 44? Mi-e frică s'o întreb.

— Cum trăești tu la București?

— Bine. ... pentru ce întrebî?

— Pentru nimic.

Lucrează mai departe, fără să mă privească.

— Știi, mamă, dacă 4000 e prea greu să-mi trimiți...

Nu răspunde nimic. Trec de partea cealaltă a mesei, îi iau mâna dreaptă într'a mea și i-o strâng întrebător.

— E târziu, băiatule. Hai la culcare.

Ar fi trebuit să bănuiesc mai de mult. Lucrurile au mers prost acasă. Nu mai sunt bani. I-am spus că de aici încolo două mii pe lună au să-mi ajungă. O să stau la cămin. E bine și acolo, e cald, e curat, e comod. (Nu pare să mă creadă — și îi vorbesc repede, mirat și eu de calitățile, pe care le descopăr deodată barăcii aleia din Văcărești).

O aud cum respiră dincolo în odaia ei. Știu bine că nu doarme și că răsuflarea asta intenționat ritmată de om adormit, e făcută să mă înșele pe mine și să mă liniștească.

Ce copilărie, de care ar trebui să-mi fie rușine și nu-mi este. La vârsta mea, să nu pot pleca de acasă pentru trei luni, fără această strângere de inimă, fără dorul ăsta mare care mă cuprinde înainte chiar de a o fi îmbrățișat pentru rămas bun. Dacă nu mi-ar fi rușine, m'ași duce să o sărut acum, cum făceam pe vremuri noaptea, când mă trezeam în mijlocul unui vis rău. Visul rău: valiza asta gata de călătorie.

III

Voluptatea de a fi singur într'o lume care te crede al ei. Nu orgoliu. Nici timiditate măcar. Ci fireasca, simpla, involuntara rămânere a ta, în tine. Uneori ași vrea să mă pot depărta de mine fizic și să mă pot privi dintr'un colț al odăii, cum vorbesc, cum mă agit, cum sunt vesel, cum sunt trist, știind că nu sunt nimic din toate acestea. Dublu joc? Nu. Altceva, altceva.

Am mâncat la cantină între un rus care mirosea urât și vorbea tare și o fată slabă, cu mâinile jupuite și cu buzele prost vopsite. Ciment pe jos, frig, paltonul peste umeri, farfuria de metal zmălțuit, furculița de cositor căzută pe jos.

N'am să fiu niciodată un revoltat social, eu care găsisem în acel moment, nu știu de unde, un surîs fără melancolie.

2 76789 2

Suntem, cu mine, 11 băeți în odaie. Sadigurski Liowa, vecinul meu din dreapta, se rade cu lamele vechi pe care i le dă Ionel Bercovici, vecinul din stânga. Limitez deocamdată relațiile mele aici. Mă tem să trec mai departe.

Spre dimineață, când se întâmplă să mă trezesc, îmi place să ascult în camera asta lungă și rece, răsuflarea polifonică a ăstor zece oameni, care mă înconjoară; respirația răstită a politehnicianului de lângă ușa, șuerul de flaut al vecinului lui, oftarea lui Liowa, zumzetul de bărzăune pe care îl face nu știu cine mai spre fund, la fereastră și deasupra tuturor, greu, zoologic, stăpânitor, sforăitul lui Ianchelevici Șapsă, uriașul.

Ii văd cum se întorc seara dela facultate, răsleți, unul câte unul, obosiți. Și își numără fiecare bătaile, cu îndârjire, ca pe niște puncte de biliard, nu cumva să pună adversarul două mai mult.

Marcel Winder e la a cincisprezecea. Alaltăieri, i s'a rupt și pălăria, ceea ce îl face cu totul superior pe drumul martirajului. Iși indică, tare, în mijlocul curții, locul loviturilor. Aici și aici și aici...

I-au scos azi salteaua lui Ianchelevici Șapsă. N'a plătit taxa de trei luni și se iau măsuri. El privia liniștit, rezemat de perete, fără să protesteze. Seara s'a trântit pe scândurile patului, cu o înjurătură bună. I-am aruncat una din pernele mele, ca să și-o pună la căpătâiu.

Mi-a svârlit-o înapoi, înalt de era să spargă lampa și s'a întors cu fața la perete.

A fost o zi grea. Se hotărâse să intrăm neapărat la civil, unde era vorba să se marcheze frecvența. Până acum, nu ne-am dus decât izolați, în grupuri de cel mult trei. Asta evită încăerările mari, dar nu servește la nimic, pentru că de obicei ne identifică pe toți și ne dau afară.

Deci astăzi trebuia să schimbăm tactica. Intrăm în grup compact. Ne așezăm în băncile din față, lângă catedră. Nu răspundem la provocări mărunte, dar ne apărăm în caz de atac. « Până la urmă » — asta a fost lozinca.

E o strategie greșită, cred, dar n'am s'o spun băeților, prea excitați de succesul lor de azi. Au mâncat și ceilalți bătaie poate, dar cine l-a văzut pe Leibovici Isidor strivit în colțul de lângă tablă, cu paltonul sfâșiat și cu buza ruptă, plină de sânge? Ianchelevici Șapsă a făcut minuni: era palid și serios, ținând în mână piciorul de scaun, pe care-l rupsese pentru luptă.

Seara, Marcel Winder a făcut lista celor bătuți, ca s'o dea la gazetă. I-am spus să mă șteargă: nu cred să fi primit mai mult de două palme și mai ales nu e nevoie să aștepte mama.

Front calm. Se crează poate un stil al adversității.
— Domnule coleg, sunteți bun să-mi arătați carnetul dumneavoastră?

M'au înconjurat trei și așteaptă. Scot carnetul și îl întind celui care m'a întrebat.

— Aha! vă rugăm să părăsiți sala, Pe aici.

I mi indică drumul.

L-au bătut foarte rău pe Leibovici Isidor. Iar. Eu n'am fost de față, dar mi-a povestit Marga Stern, care fusese acolo. E predestinat băiatul ăsta.

Și mi-e dragă discreția lui țeapănă, mândră, retezată.

— Iar Leibovici?

— Ce iar?

— Iar te-au bătut.

— Nu.

— Ba da.

— Ei, ba da... Știi tu mai bine dacă m'au bătut sau nu.

Se întoarce pe călcâie și pleacă îmbufnat, cu capul îndesat între umeri.

Mi-am pierdut în învălmășeală sau mi s'au luat mănușile. Și e un ger.... Ce mizerie.

Nu, nu sunt un tip tare. Unde sunt jurămintele pe cari mi le făceam cu doi ani în urmă, pe coperta abia închisă a lui Zaratuștra? Dece am umblat eri noaptea pe stradă, singur, într'aiurea, nenorocit că nu pot plânge și înspăimântat în acelaș moment de gândul că s'ar putea totuși? Dece seara, când îmi pun capul pe pernă, mă înduioșează oboseala acestei aplecări, ca pe o piatră de drum până la care am fost fugărit?

Imbecil, de trei ori imbecil.

Ceeace mă dezolează mai ales este senzația de a pierde pe fiecare zi siguranța singurătății mele, de a mă vedea solidar cu Marcel Winder și Ianchelevici Șapsă, de a coborî pe scara înduioșării în comun, de a deveni odată cu ei, la fel cu ei, un individ care se compătimește și se mângâie. Cordialitate ovreiască, pe care o urăsc. Mă tentează gândul de a repezi un cuvânt brutal la întâiul prilej, pentru că să se știe că așa cum sunt aici între zece oameni, care mă cred «fratele lor de suferință», eu sunt singur, absolut singur, definitiv singur.

Ascultă, Marcel Winder, dacă mă mai bați o singură dată pe umăr, te pleznesc. Treaba mea dacă sunt lovit, treaba ta dacă ți se sparge capul, n'am nimic de împărțit cu tine, n'ai nimic de aflat dela mine, vezi-ți de drum și am să-mi văd de al meu.

De trei zile nu se mai face foc. S'au terminat lemnele și se așteaptă o subvenție promisă.

Liowa e bolnav. 39 de grade. A fost un intern dela Caritas să-l vadă și a promis să-l ia acolo, îndată ce are să se libereze un pat.

Politehnicianului i-au degerat urechile și s'a bandajat cu o pânză mare îngălbenită, care-i acoperă tot obrazul și care îmi face rău la masă, în cantină când o văd cu vata și gutapșerca zdrențuite.

Ianchelevici Șapsă și-a spălat ciorapii și i-a întins la marginea patului să se zvânte. L-a căutat aztăzi o fată

venită mi se pare dela el din târg și i-a adus un săculeț cu nuci. El a râs încurcat: cred că i-a fost rușine să le ia de față cu noi.

Nu sunt un caraghios eu care am aici, între ei, scrupule critice și îmi controlez «ținuta»? Un estetik. Asta sunt. «Decență, discreție, singurătate» — valori de cinci parale, în numele cărora îi cer durerii să fie o persoană politicoasă.

Nebărbierit de patru zile. E prea frig ca să stau un sfert de ceas în fața oglinzii.

A fost azi o cursă, care putea să sfârșească rău. Coboram dela administrativ, unde mă dusesem să mă încălzesc și eram la doi pași de ușe, când mi-a ieșit înaintea Ștefăniu. Nu mă observase. Abea acum îmi dau seama că el nu mă observase. Dar n'am avut atunci destul calm ca să înțeleg asta și am făcut prostia de a mă întoarce ca să-l ocolesc și în momentul acela m'a văzut. Nu m'a ajuns decât cu bastonul (o lovitură bună pe umărul stâng). Am fugit pe lângă el, deși astfel riscam să atrag atenția altora și am luat-o la stânga pe culoar. El după mine. Am trecut prin galeria de sus spre senat, socotind să mă opresc în cancelarie. N'am găsit însă cheia în ușe și s'o țin cu umărul n'ași fi putut până la urmă. Noroc că era deschisă ușa ce dă spre scara senatului. Odată ieșit în stradă, bănuiam că n'are să mă mai urmărească. Intr'adevăr.

Și ar trebui să-i scriu astă seară mamei. Ce?

Zece seara. A adus adineauri medicinistul basarabean două bucăți de lemne în buzunarele paltonului. Dar, cum nu s'a făcut de mult foc, soba scoate fum și acum când s'a răcit iar, e un miros acru în odaie, care îl înăbușe pe Liowa.

A eșit cineva pe ușe și a lăsat-o deschisă. Nu se ridică nimeni s'o închidă. Ionel Bercovici joacă poker pe patul lui, cu Marcel Winder și încă doi pe care nu-i cunosc.

Se aude din când în când tusea lui Liowa. Cineva bate din palme, pentru că asta îl enervează sau pentru că îi e frig.

Sâmbătă seara

Fiecare evreu este un rege

Și fiecare colț de casă râde

Și tot omul e vesel.

Cântă Ianchelevici Șapsă. Rezemat de perete, cu paltonul pe umeri, cu mâinile în buzunar. Are o voce târăgănată, greoaie, care urcă greu și se poticnește puțin la fiecare sfârșit de vers.

...*a ieider i-id a melăh*... fiecare evreu un rege...

E o melodie pe care am auzit-o undeva, de mult. Acasă poate, pe vremea bunicului.

Imi sunt ochii calzi. Nu e nimic băiatule. Nu te vede nimeni. Și nu simți că asta face bine, o, infinit mai bine decât orgoliul de a-ți strânge pumnii și a te opri?

Cântă, Ianchelevici Șapsă. Tu ești un băiat mare de 25 de ani, care n'ai citit în viața ta o carte, care ai trecut prin lume dumirit de tot ce se întâmplă și liniștit

pe picioarele tale de animal bun, tu îți speli singur ciorapii și mănânci la prânz un sfert de pâine cu trei nuci, tu spui porcării și râzi singur de ele, tu n'ai privit de când ești un tablou și n'ai iubit o fată, tu înjuri de mamă și scuipi pe jos, dar uite acum, când noiăștealalți suntem aici tăcuți ca la o margine de drum, tu singur, Ianchelevici Șapsă, așa cum ești, necăjit, ursuz și înfometat, tu singur cânti.

Mă dusesem la rectorat să cer o informație. La întoarcere, vestibulul, pe care îl lăsasem cu zece minute înainte gol, era invadat. N'am recunoscut pe nimeni. Dar părea să fie o bătaie cruntă.

Baricadat deci. Mă observă cineva sau mi se pare mie că m'a observat. O iau pe scară în sus. Săr câte trei trepte deodată, trântesc după mine ușile întâlnite, mă lovesc de pereți la cotituri. La etajul II, spre stânga, simt că n'am să mai duc mult așa; mă lipesc de perete și caut cu mâna înfrigurată o ușă. Apăs pe clanță încordat, e deschisă.

O sală mică, incomodă. Zece-doisprezece ascultători. Pe catedră un om foarte tânăr: student sau asistent. Vorbește. Probabil o lucrare de seminar.

Sunt încă buimăcit. Nu știu: mi-e teamă de cei de afară? mi-e rușine deăștia dinănutru? Trebuie să fac ceva care să mă preocupe și să mă domine. Imi scot creionul și blocul: iau note. Mecanic, absent, pentru simpla nevoie de a face mișcări organizate, care să-mi stăpânească emoția. Nu știu ce vorbește omul depe

catedră. Inregistrez ca un stenograf, ca un mecanism. Preocupat numai de mersul creionului pe hârtie, indiferent la tot ce se spune, absent dela tot ce se întâmplă.

Și iată-mă acum, seara, cu hârtia asta curioasă în mână:

« Este ceva profund artificial în întreg sistemul de
 « valori, pe care se sprijină viața noastră. Nu numai
 « în economie politică unde deformările sunt vizibile
 « și răul ușor de localizat. Tulburările monetare sunt
 « numai cele mai evidente, dar nu și cele mai acute
 « ale lumii vechi. Sunt alte descompuneri mai grave,
 « sunt alte agonii mai triste. Nu vom pricepe nimic
 « din criza economică pe care o studiem, dacă ne vom
 « opri la aspectele ei tehnice. Ele sunt secundare,
 « absolut secundare. Nu un sistem financiar cade as-
 « tăzi, ci un sistem istoric. Nu câteva forme se lichi-
 « dează, câteva fapte, câteva detalii, ci o întreagă struc-
 « tură. Dacă există o criză a noțiunii de valoare în
 « economie și finanțe, ea nu este un fapt particular,
 « ci se integrează într'o criză generală a valorilor pe
 « toate planurile vieții moderne. Trăim cu prea multe
 « abstracții, cu prea multe năluci. Am pierdut pă-
 « mântul de sub picioare. Nu numai raportul dintre
 « hârtie-monedă și aur s'a rupt, ci raportul dintre
 « toate simbolurile noastre și noi. Este o prăpastie
 « între om și cadru. Formele acestea de viață pe care
 « le vedeți, s'au desumanizat. Ași spune mai bucuros
 « pe românește că s'au desomenit.

« Luați câte una instituțiile noastre, ideile, deprin-
 « derile, deșteptăciunile și prostiile noastre, luați-le una

« câte una și ciocăniți-le. Veți vedea că sună a gol.
 « Viața a evadat din ele, spiritul s'a dus. De ce? Nu
 « știu de ce. Din abuz de inteligență poate. Nu glumesc.
 « Ni s'a creat o cultură și o civilizație pornind dela
 « inteligență ca primă valoare, ceea ce este un lux
 « scump și mai este o îndrăsneală exagerată. Intre
 « noi și viață, am crezut că noi decidem. Asta este o
 « tragică semeție. Noi nu suntem nimic și a fost unul
 « Descartes care a crezut altfel. Uite, îi plătim oalele
 « sparte cu trei sute de ani în urmă.

« Mă tem că astăzi a venit timpul proștilor. Adică
 « nu mă tem de loc. Mă bucur. Că inteligența am văzut
 « ce a știut să facă și unde să ne ducă. Ne întoarcem
 « acum pocăiți, amărăți și cu oboseala a trei veacuri,
 « ne reîntoarcem în pădurile prostiei și ale vieții vii.

« Asta s'o fi chemând obscurantism. Cu atât mai
 « bine. »

Nu e nici student, nici asistent. E profesor de economie politică. Face anul ăsta un curs despre « noțiunea de valoare în istoria doctrinelor economice ». Il cheamă Ghiță Blidaru. Băeții îi spun scurt, Ghiță. Vine dela München sau dela Berlin, nu știu bine. E mai bătrân decât arată și mai tânăr decât este: 35 de ani. Are un obraz tras, lung, nesimetric, ceva timid în surâs și o îmbinare poruncitoare a sprâncenelor. Vorbește cu neglijență, târăgănat și se întrerupe uneori cu un « nu »? ca un punct de foc.

Din prelegerea de azi, un pasagiu care a fost doar o paranteză:

« A fi logic? A fi logic nu este, cum o fi scriind
 « în cărțile voastre, a gândi după formule și după
 « ecuații, ci a gândi după firea lăuntrică a lucrurilor.
 « Dacă ții morțiș să aveți o definiție, uite-o pe
 « asta: logica este o sistematizare a intuiției ».

Și râde.

Lecție despre Adam Smith:

« Dacă m'ați întreba ce facem noi aici, într'un
 « curs în care parantezele sunt mai mari decât tra-
 « tarea propriu zisă a programului, v'ași răspunde
 « poate așa: destituim valori. Le scuturăm ca pe niște
 « arbori uscați. Inteligență, individualism, liber ar-
 « bitru, pozitivism... Și căutăm o singură valoare,
 « una care trece cu mult peste toate. Ea se cheamă,
 « dacă nu mă înșel, viața ».

Miercuri și Vineri, dela 6 la 7, cursul lui Blidaru. Suntem câțiva obișnuiți care ne cunoaștem, fără să ne vorbim. Uneori o figură nouă apare în băncile din fund. Imi place să întorc din când în când capul și să urmăresc, pe măsură ce omul de pe catedră vorbește, surpriza noului venit.

Vorbia azi despre o superioritate a fiziocraților asupra tuturor școlilor economice moderne. Prea amplu, ca

să transcriu aici notele mele de curs. Vorbia avântat, cu un accent de violență, care promitea o întorsătură bruscă în șirul argumentelor. (Are asemenea efecte de cabotin inteligent). Așteptam intrigat desnodământul — când deodată a izbucnit sub ferestrele noastre un marș militar. O companie cu drapel care trecea.

A sărit de pe catedră, s'a repezit la fereastră, a deschis-o și a rămas acolo să privească și să ritmeze cu capul bătaia tobei mari.

Pe urmă, s'a întors către noi.

— Vouă nu vă place strada?

A treia lecție despre fiziocrați. Cursul lui Blidaru schimbă ierarchiile cele mai liniștite. Numai trei cuvinte despre ceeace în manuale este sancrosanct și dimpotrivă zece prelegeri despre ceeace manualul disprețuiește cu mai multă furie.

« Este în economia fiziocrată un element mai pu-
 « ternic decât toate naivitățile ei. Desigur, bătrânii
 « ăștia dela 1750 habar nu aveau de mecanismul cir-
 « culației bunurilor și ceeace au imaginat ei în ma-
 « teria asta nu e numai fals, dar e romantic și fan-
 « tezist. Peste toate aceste erori, rămâne însă o intuiție
 « care valorează nesfârșit mai mult decât o statistică
 « exactă. Economia lor pleacă dela pământ și se întoarce
 « la pământ. Iată o idee care vine din biologie, din
 « cele mai firești intuiții ale omului de toată ziua.
 « Asemenea adevăr scurt, simplu, clar nu poate fi
 « dărâmat de nimic.

« Dezorientați cum suntem, vom regăsi poate într'o zi acest adevăr, care ne va readuce spre pământ, ceeace va simplifica totul și va instaura o nouă ordine, nu scornită de noi, ci crescută din noi ».

Se vorbește iar de închiderea universității. Bătăile se încing. Facultatea e ocupată militarmente de o săp-tămână.

Mai rămâne cursul lui Ghiță Blidaru, ascuns în sala asta obscură dela etajul III, unde nu vine nimeni, pen-trucă nu știe nimeni.

Seara la cămin e o tăcere de maidan înzăpezit. Numai din când în când pe culoare, pași obosiți, o ușe care se închide, o chemare ce rămâne fără răspuns.

Se lucrează bine în tăcerea asta. Recitesc un tratat de economie cu notele lui Ghiță în mână. Pasionantă confruntare.

E îngrijorător. Au fost prea mulți oameni noi la curs. Fețe necunoscute, ostile în primele bănci.

Blidaru scânteietor. Succesul poate, inevitabil la urma urmelor. Dar dacă e altceva? Om vedea.

Nu, la asta n'am să renunț. Am plecat dela civil, am plecat dela estetică, am plecat de unde ați vrut și am să plec de unde vreți, dela istorie, dela sociolgoie, dela chineză, dela germană, dar nu renunț la cursul lui Ghiță Blidaru.

Deocamdată am primit doi pumni în timpul prelegerii de azi și am luat opt pagini de note. Pentru doi pumni nu e puțin.

M'au oprit câțiva la ușe.

— Carnetul!

Ar fi fost stupid să-l dau. Am încercat să trec printre ei brusc, prin surpriză. M'au repezit în peretele din față cu un singur pumn. Li privesc din colțul ăsta, în care m'au îmbrâncit. Ușa e întredeschisă. Se aud din năuntru râsete, voci, strigări dela o bancă la alta. Șease fără cinci. Acum are să intre Ghiță. Dacă m'ar lăsa și pe mine... Dacă m'ași apropia de dobitocii ăștia de la ușe să le vorbesc, poate că ar înțelege. Ce Dumnezeu un loc în ultima bancă... nu s'ar prăpădi lumea... Nu, e idiot... S'a făcut tăcere. Aplauze. A intrat desigur. Se închide ușa. Unul, singurul care a rămas pe sală de pază, se uită lung la mine.

— Ce e, mă?

— Ce este? Este că mi-e o teribilă rușine de tine și de ceilalți, este că mă simt cu un cap mai înalt decât voi, este că niciodată n'ai să cunoști mândra tristețe de a fi învins singur între zece mii și mai este că mâine dimineață am să-l văd pe Ghiță Blidaru și am să-i vorbesc.

Nu pot reconstitui scena. Acum, mi-e cu neputință să mi-o amintesc în totul. A fost bruscă. Două trei cuvinte, o uitătură nedumerită și gata.

Ghiță ieșea dela secretariat. M'am apropiat și i-am vorbit. Numai știu ce. Jur că nu mai știu și că asta nu

este un truc, ca să-mi cruț un moment mai mult de silă personală.

M'a întrerupt.

—Ce vrei dumneata, domnule?

—Domnule Profesor, m'au dat afară și...

—Ei și ce vrei să-ți fac eu?

A plecat, fără să aștepte răspuns.

Ar trebui să alerg pe străzi un ceas, două, trei, ar trebui să mă bat cu zece mii deodată, ar trebui să tai cu toporul un vagon cu butuci, ca să cad seara dărâmat pe pat și să dorm și să uit.

A treia noapte de poker. Jucăm în bibliotecă, în jurul unui sfeșnic, până dimineața la trei, patru.

Am câștigat eri 216 lei și i-am dat pe urmă pe toții la dame, unde ne-am dus în rând câte doi.

Ionel Bercovici m'a pupat, «vezi mă, eu te credeam un țăfnos».

Este o cârciumă infectă. Vinul ăla alb oțet, e o băutură respingătoare când îl privești. Inchid ochii la primele pahare. Pe urmă merge.

Și noaptea se termină târziu, în Cruce, la Mizzi, curva din Cernăuți, care pentru zece lei în plus face orice.

Am umblat toată ziua între baionete. Ne găsim un grup mic, jos, la secretariat, când au venit cetele compacte dela medicină. Eram prinși din toate părțile și n'am ieșit de acolo decât între jandarmi, încadrați în cerc dublu. Ne-au dus așa pe străzi, urmăriți de aproape, schimbând de câteva ori drumul, grăbind pasul, oprin-

du-ne într'o curte sau alta, doar-doar au să ne piardă urma. Până seara. Până acum.

Dacă n'ar fi gustul amar, consolator al nopților de joc, dacă n'ar fi bucuria amețită a pokerului, ce ar mai fi?

Mai e ceva totuși. E voluptatea de a fi murdar, orgoliul ascuns de a cădea, de a renunța azi să-ți ștergi pălăria, mâine să-ți schimbi cămașa, poimâine să-ți dregi tocurele tocite. Să intri adânc, afund, irevocabil în mizerie și s'o iubești pentru nămolul ei, pentru aroma ei familiară, pentru colțurile de pâine uscată, pentru căldura intimă a umilinții. Și să știi că ai pierdut definitiv cărma vieții, că ai lăsat-o din mâini, într'o dimineață când nu ți-ai schimbat gulerul, pentru că ți-era tot una.

Nu ni s'a spus de atâtea ori că suntem un neam murdar? Poate că e adevărat. Poate că mistica noastră, asceza noastră, sfințenia noastră este asta — murdăria. Un fel de a te îngenunchia, un fel de a te mutila lent, voluptos, tot mai departe de steaua albă a purității.

Mi-a spus Marga Stern, dimineața, în curtea căminului, încurcată, ca și cum ar fi fost o veste care nu mă privia:
— Vezi, vine primăvara.

IV

Am fugit. Acum două săptămâni, într'o zi în care mi-am spus că trebuie să aleg între a fi al patrulea la poker și între a trăi. Am fugit și-mi pare bine că a fost greu.

E o cameră mică. O mansardă. Dar e a mea. Un scaun, o masă, un pat. Patru pereți albi și o fereastră înaltă, peste care se văd vârfuri de copac din Cișmigiu.

Socoteala e ușoară și mă întreb cum de n'am descoperit-o mai devreme.

2000 de lei pe lună: 1000 camera, 300 de lei treizeci de pâini, 300 de lei treizeci de litri de lapte, 400 restul.

Am să-i scriu mamei să-mi brodeze pe un șervet, sentința asta pe care am descoperit-o: *VIAȚA ESTE SIMPLĂ!*

Patrusprezece zile singur. Ași vrea să știu precis, statistic, câți oameni sunt în orașul ăsta, în lumea asta largă, mai liberi decât mine.

Am găsit la anticar, pe 60 lei, un Montaigne superb, de pela 1760, cu hârtie subțire mată, cu adnotări uluitoare. Pasionant. Cu atât mai pasionant cu cât el este libertin, sceptic și artist și eu sunt numai torturat.

Ce bună odihnă. Și nu bănuiam, nu bănuiam dobitocul de mine, că vacanța asta poate să existe.

Am bătut în peretele din fața patului o hartă mare a Europei. Mi-ar trebui un glob pământesc, dar n'am destui bani.

E copilăros poate, dar am nevoie de simbolul ăsta al unei hărți de care să mă reazim și pe care să citesc orașe și țări. Asta îmi aduce zilnic aminte că pământul există. Și că orice evadare e posibilă.

Era frumos adineauri în Cișmigiu, cu soarele ăsta metalic, alb, cu apa de verde vegetal, cu arborii fără

frunze încă și goi ca o turmă de adolescenți la recrutare.

Ce urâți sunt oamenii în pardesiurile lor întârziate, cu pălăriile roase de iarnă, cu surâsurile intimidat de soare, cu pașii grei, înămoliți. I-am privit cum treceau și mi-a fost milă de inconștienta lor lipsă de grație.

Era o fată tânără, îmbrăcată curat, care se oprise pe Bulevard în fața unei vitrine cu fructe. I-am vorbit stupid despre ce mi-a trecut prin cap, fără să aleg. A râs și a primit să se plimbe cu mine.

Nu m'a întrebat unde o duc, a urcat scările și după ce am închis ușa, s'a desbrăcat fără dificultate. Un corp mic, plăcut, fără frumusețe, foarte tânăr. Ne-am iubit ziua înamiază mare, cu fereastra deschisă, goi amândoi. Fata plângea de plăcere și pe urmă se plimba prin odaie cu haina mea pe umeri, curioasă, căutând prin hârtiile de pe masă, deschizând cărțile, închizându-le zgomotos.

— Mai vii?

— Mai viu.

Nu mi-a cerut nimic. Și am uitat s'o întreb cum o cheamă.

Bucuria asta de a fi gol! Să simți exact, precis, anatomic, echilibrul tău de animal regăsit, să ascuți bătaia sigură a sângelui, să cunoști voluptatea de a ridica un braț și de a-l lăsa să cadă, să ai senzația amănunțită a vieții tale fizice, singura.

De înscris asta în elogiul iubirii.

Curioasă întâlnire cu Pârlea D. Ștefan. El m'a oprit. Eu n'ași fi îndrăznit, deși îi păstram din liceu, fără să știu bine de ce, un dram de simpatie.

Băiat osos, dur, încruntat, cu o strângere de mână zdravănă, cu ochi vulturești, cu o urâțenie virilă, care este aproape un fel de a fi frumos.

— Uite, mă, soarele...

Am umblat amândoi, spre mahalale, mirați că nu dăm de Dunărea noastră de acasă. Mi-a povestit ce se mai întâmplă la cursul lui Blidaru, pe care și el l-a descoperit de mult.

Am vorbit mult, despre o mie de lucruri, cărți, amintiri, femei. Ne-am oprit la o brutărie, dincolo de capul podului, să cumpărăm covrigi cu susan și am mâncat pe stradă de se uita lumea după noi.

— Vezi, Pârlea, am putea fi prieteni, dacă n'ar fi atâtea prostii să ne despartă.

— Nu. Te înșeli. Prieteni noi doi nu putem fi nici azi și nici niciodată. Tu nu simți că eu miros a pământ?

Avea în ochi ceva absurd, cutremurător.

Nu simt că el miroase a pământ? Ba da. Simt. Și pentru asta îl invidiez.

Mi-e un dor imens de simplitate și inconștiență. Dacă ași putea să regăsesc de undeva din fundul veacurilor câteva senzații simple și tari — foame, sete, frig — dacă ași putea să trec peste două mii de ani de talmudism și melancolie, să am încă odată, presupunând că cineva din neamul meu a avut-o vreodată, bucuria limpede de a vieții...

Dar fericirea mea, când e, este tumultuoasă, obscură, făcută din nesfârșite ocoluri, amenințată la fiecare pas de o cădere.

Eram fericit acum trei zile. Sunt deprimat azi. Ce s'a întâmplat? Nu s'a întâmplat nimic. A căzut undeva o proptea interioară. S'a deschis undeva o amintire prost închisă.

La 20 de ani, sănătos fiind și fără poveri personale, să te simți purtătorul unor destine care te împart în zece și te anulează în fiecare din acești zece.

Nu, nu suntem un neam comod. Mă simt atât de prost în tovărășia mea; cât de prost trebuie să se simtă în tovărășia asta un străin. Suntem impulsivi. Suntem excedați de noi înșine. Suntem mai ales impuri.

Suntem: adică eu, Ianchelevici Șapsă, Marcel Winder. El miroase a pământ, fericitul.

Imi pare rău că în această confruntare cu mine însumi, îmi mai păstrez oarecare simpatie. Imi pare rău că mă surprind iubindu-mi destinul. Ași vrea să mă pot detesta violent, fără nicio scuză, fără nicio înțelegere. Ași vrea să fiu cinci minute antisemit. Să simt în mine un dușman care trebuie suprimat.

A venit fața de acum o săptămână. N'am primit-o.

— Nu mi-ai spus să viu?

— Ba da. Și acum îți spun să te duci.

Ceva îmi spune că suntem incapabili să trăim până la capăt un moment de viață. Oricare. Că rămânem veșnic alături de ce se întâmplă, puțin mai sus, puțin mai jos

de lucruri, nici odată însă în miezul lor. Că lăsăm sentimentele și evenimentele pe jumătate neterminate, să atârne după noi, nedesăvârșite. Că n'am fost niciodată deplin canalii sau deplin îngeri. Că rugurile sufletești pe care am ars, s'au stins la jumătate. Că am trăit în eterne tranzații cu norocul și nenorocul.

E mai bine așa. Patrusprezece ceasuri de muncă. Examenul care se apropie n'o fi decât un pretext. Eu mă simt însă bine în închisoarea asta de cărți, până la care nu mai ajunge nimic, nici de afară, nici dinăuntru.

Ași fi avut acum nevoie de o febră tifoidă. Poate că examenul ăsta o va înlocui. Important este să uit de mine, să dau dracului toate problemele din lume și să fac ceva mecanic, istovitor, care să mă domine deplin.

Marga Stern, a trecut prin mansardă prietenește. Purta o rochie albă, avea mâna caldă, liniștită și mi-a pus-o pe frunte, ca să glumească.

Prea puțin pentru o seducere, dragă fată.

Marcu Klein, ești un măgar și dacă te-ași avea aici, aproape de mine, te-ași îmbrățișa și pe urmă ți-ași trage patru zdravene palme, ca să nu le uiți.

Nu erai singur. Eram 40—60, odată cu tine, să așteptăm examenul de civil. Dela 8 dimineața, când am fost chemați, până la 11 seara, când a intrat însfârșit Marmorocca, profesorul. Se vedea bine că era beat și pe jumătate adormit. Am văzut-o cu toții, odată cu tine,

deșteptule. Eram cu toții oboșiți de ziua asta lungă, pierdută inutil. Dar am intrat în bănci supuși, poate puțin scârbiți. Numai tu ai strâns pumnii și ai rămas încrunțat.

Omul după catedră a mormăit o întrebare și a ațipit. Băiatul de lângă tine a răspuns foarte liniștit și foarte exact. Când a terminat, a fost o clipă de tăcere. Mormorocea a grohăit, supărat că tăcerea asta îi întrerupsese somnul.

— N'ai învățat nimic. Să spuie ălălalt.

«Ălălalt» erai tu. Te-ai ridicat. Am închis ochii, pentru că știam, — înțelegi? — știam ce are să urmeze.

— Domnule profesor asta e o nerușinare.

Dece, Marcu Klein, n'ai tăcut? Cine te împinge pe tine, om nebun, singur între patruzeci, să vorbești pentru toți, să condamni și să răzbuni? Din ce nevoie absurdă de a denunța nedreptatea, vine strigătul tău? Din ce ancestrală educație a mizeriei și a revoltei? Ce instinct pervertit nu te lasă să treci pe lângă o mizerie fără să te oprești și să o descoperi? Știi tu ce ușor se face o listă de desolidarizare? Mi-e un necaz imens pe tine, fiindcă nu te pot urî suficient, și fiindcă sunt odată cu tine, dintr'un neam care nu știe să accepte și să tacă.

Telegramă către mama:

Trecut examenele. Sunt fericit.

Sunt fericit? Nu știu. Știu numai că există acasă, pe malul drept al Dunării, douăzeci de metri de nisip cald și în fața mea, un fluviu întreg pentru înot.

PARTEA A DOUA

I

Noembrie, cea mai frumoasă lună! Ploaia asta mărunță, generală, indiferentă, care te închide pe stradă în tine, care te distrage dela incidentele din jur și te face impermeabil, singur... Pleci de acasă cu o pipă și cu un gând și umbli ceasuri întregi prin oraș, fără să vezi pe nimeni, te lovești de oameni, de pomi, de vitrine, ca să te întorci târziu ca o navă în portul ei.

E anotimpul meu, Noembrie. Luna când recitesc cărți, când răsfoesc hârtii, când strâng note. E un fel de foame de lucru, de agitație, de începere din nou a tuturor treburilor.

Și mirosul ăsta de vegetale ude, dimineața când plec — și cercul cald de lumină al lămpii, seara când mă întorc...

Intr'o librărie, unde intrasem să răsfoesc revistele. Mă bate cineva pe spate. Mă întorc: Ghiță Blidaru. — N'ai fost la lecția de deschidere...

Sunt uimit, sau sunt foarte vesel, sau mă tem să nu răspund cu o impertinență: oricum tac.

— Nu vrei să mă vizitezi? Uite, Joia după masă, la 4 jumătate, acasă la mine. Da?

Salută băețește cu un deget la pălărie, și pleacă.

Are trei camere pline cu cărți și o a patra goală, în care stă el: un pat simplu, aproape « pat de campanie » — și nimic mai mult. Pe peretele dinspre ușe, o reproducere mică și exactă după o iarnă de Breughel.

Aproape jumătate din peretele din față este tăiat de o fereastră imensă dreptunghiulară, cu un geam gros, masiv, mai mult cristal decât sticlă.

Este un interior nud, precis, sumar, cu un inexplicabil aer de intimitate totuși și de căldură.

Sunt intimidat până la nemișcare. Omul acesta pe care l-am iubit cu ciudă, iată-l. Atâtea cercuri izolatoare de legendă au crescut în jurul lui, într'un an, din seara în care l-am ascultat prima oară, sus, la universitate.

Cu ochiul lui de stăpân predestinat, cu aspra lui îmbinare de sprâncene, cu mâna lui jumătate leneșe, jumătate ordonatoare, uite-l aici, în casa asta care-i seamănă întocmai, liniară ca el, precisă în fiecare obiect, strictă în fiecare detaliu.

În halat lung de casă, cu un fular de lână la gât, cu capul puțin aplecat în bătaia lămpii din dreapta, — e ceva călugăresc în ținuta lui, în încruntarea lui, ușor îmblânzită acum de un surâs ce arde potolit în umbră.

Îl ascult cu oarecare panică. Panica de a nu-l vedea dintr'un moment într'altul tăcând, moment de tăcere, când va trebui să vorbesc eu, să vorbesc ce? Dumne-

zeule, să-i răspund, să povestesc, să spun, să spun ce? să spun cum? sub apăsarea prezenței lui, care mă neli- niștește mai mult decât mă bucură, deși știu că mă bucură atâta.

A simțit ceva din panica asta? Se ridică, trece să caute tutun pentru pipă, și-o aprinde, pe urmă, se apropie de fereastră și privește afară atent, de parcă ar urmări ceva anume în seara ce se lasă.

Ași vrea să nu-l revăd. Mi-e rușine. Rar am fost așa de stupid, de opac, de categoric prost. Inteligența mea! Oarecare bună dispoziție mintală de om tânăr — și nimic mai mult. Iar când nu e nici asta, nu mai e nimic. Altfel, cum s'ar scuza, totala mea absență de eri. Două ceasuri a vorbit și două ceasuri am tăcut. Am luat parte cu « da » și « nu » la o convorbire, dela care așteptam totul. Nu știu ce vrea să spună acest « totul », dar trebuie să spună foarte mult, de vreme ce simt atât de ascuțit cât am ratat, ratând vizita de eri la Blidaru.

A vorbit Luni la Fundație, în ciclul Institutului Social. Nu riscam să fiu văzut în mulțimea aceea imensă, în locul meu dela balconul doi.

Ce miragiu și ce simplitate în omul ăsta. Vorbește noduros, cu colțuri, cu asperități, cu ocoluri. Aruncă aici un cuvânt, deschide dincolo o poartă secretă, lovește dincoace o piatră găsită în drum. Totul la întâmplare, oarecum în voia hazardului. Și pe urmă, pe la sfârșitul

ceasului, când te uiți cu dezolare la câmpul de gândire pe care l-a devastat în halul ăsta, deodată lucrurile încep să se ordoneze, nu știu cum, nu știu prin ce întoarcere de resort. Ideile aruncate în trei sferturi de oră în dreapta și stânga fără legătură, se întorc în ultimul sfert acasă, liniștite, clare, necesare, într'o stringență uluitoare, încheind un ciclu de cugetare, cum ar încheia o construcție simfonică.

Voiu ști altădată, mai târziu, când voiu îmbătrâni, în ce măsură este Blidaru un gânditor. Știi însă de pe acum cât e de mare artist.

M'a găsit pe sală, când ieșea dela curs și m'a luat de braț, cu simplitate, ca un camarad.

— Hai, să umblăm.

L-am duș până acasă, pe jos, spre șosea și am încercat, pe drum, de câteva ori să-i vorbesc. Dar n'a mers, nu din vina mea de astădată, ci din a lui, căci nu avea chef să discute, ci să umble pur și simplu, cu mâinile în buzunarele pardesiului lung, cu pălăria pe ochi și cu nasul în vânt, adulmecând mirosul de ploaie, de copaci uzi, de Noembrie pe sfârșite.

Umblam lângă el agitat, pândind o spărtură în lucrurile mărunte pe care le spunea, spărtură prin care să arunc brusc cele câteva întrebări pe care vreau să i le pun, pe care nu le știu lămurit, dar pe care le simt atât de necesare. De câteva ori am încercat un început de frază și am renunțat. De câteva ori am răsucit în gând trei cuvinte și n'am știut cum să le duc mai departe.

Trebue să fi simțit cât mă frământ, acolo, la dreapta lui, stingherit de tăcere și chinuit de nevoia de a-i vorbi, căci s'a oprit dintr'odată la lumina unei vitrine și m'a privit drept, prin surprindere.

— Ce e cu dumneata?

— Domnule profesor, ași vrea să vă spun...

Și n'am mai continuat.

— Știu ce vrei să spui. Vrei să spui «*totul*». Adică cel mai simplu și mai greu lucru, din lume. Lasă asta. E urgent? Nu este, crede-mă. Acum am pornit să ne plimbăm: hai să ne plimbăm. Om vorbi altădată, când s'o întâmpla. Numai lucrurile care «*se întâmplă*», numai ele se fac bine.

Mi-a dat o țigare, m'a luat de braț, și m'a dus mai departe, schimbând imediat vorba.

II

Universitatea a fost închisă de alaltăeri 9 Decemvrie, în așteptarea lui 10. Zile liniștite totuși: câteva rare încercări și o manifestație banală pe stradă.

Oricum, s'au potolit lucrurile. Am recitat în caetul verde, pagina de anul trecut.

Ce tânăr eram! Într'o zi voiu izbuti să fiu lovit, fără ca asta să schimbe nimic, absolut nimic, din liniștea sau neliniștea mea intimă. E poate singurul fel de a fi tare. Și așa sau altminteri, lovituri îmi mai sunt probabil multe rezervate.

...Mă întreb, dacă a fi fugit dela cămin, dintre ei, fie și pentru a duce viața aspră pe care o duc, — a fost în totul un act de curaj sau unul de lașitate?

Mă întreb dacă am eu dreptul, în numele singurătății mele, să-mi râd de eroismul efin al lui Marcel Winder, care își numără și astăzi cu voluptate bătăile pe care le primește. El flecar și eu sobru, nu e mai puțin adevărat că el primește din față adversitatea, în timp ce eu îi întorc spatele. O fi mai elegant; este însă și mai just?

Dar să nu-l uit pe Leibovici Izidor, care rămâne mai departe în prima linie, răbdător și tăcut, fără gesturi, fără iluzii, fără vanitate.

Vizită la cămin. Neagră, neagră mizerie. Nu s'a schimbat nimic aici. Aceleași sobe ori reci, ori fumegânde, aceleași săli lungi cu ciment crăpat, aceeași oameni. Câteva fețe noi, — băieții din anul întâiu.

Lipsește Liowa. A murit peste vară. Avea ceva făcut pentru moarte copilul ăsta și mi se pare că el s'a împlinit pe sine însuși în tuberculoză, cum alții se împlinesc scriind o carte, ridicând o casă, sfârșind o lucrare. Am vorbit cu foștii noștri camarazi de cameră, de anul trecut, despre el. Nimeni nu știa să spună mare lucru.

« Avea niște ghetete galbene, aproape noi, — mi-a spus Ianchelevici Șapsă — și când a plecat le-a lăsat aici. Da nu-s bune: sunt mici ».

Liowa băiatule, nici la atâta lucru nu va fi fost bună moartea ta.

Ce curioasă toropeală, ce oribil îngheț, în casa asta, care se numește totuși așa de cald « cămin ». . . Și trăesc aici câteva sute de oameni tineri. O singură cameră, una singură, vie, agitată, respirând pasiune: « camera problemelor sociale ». I se spune așa, ironic, pentru că aici își are patul, Winkler, medicinist bătrân, pe care l-a

întârziat în examene sionismul și S. T. Haim, politehnician temut în matematici și marxist violent în discuții.

Amândoi se ceartă interminabil.

— Am să vă reclam, țipă Bercovici Ionel, disperat că nu poate duce până la capăt o pagină de drept constituțional.

— Dobitocule, replică S. T. H. (cum i se spune abreviat nu știu de ce), vrei să oprim în loc mersul istoriei, până ai să treci tu examenul?

Nici Winkler nici S. T. H. nu trebuie să mă privească cu ochi buni. M'au simțit străin. În orice caz m'au simțit dat de o parte, trecător care observă, spectator fără înclinare pentru o cauză sau alta. Am ascultat liniștit, dintr'un colț fără să intervin, o dispută confuză și am rezistat cu îndârjire privirilor, pe care mi le aruncau, crunt, fulgerător, peste umăr.

— Diletanți, asta sunteți, țipă S. T. H., diletanți în orice faceți, în orice simțiți, în orice vi se pare că simțiți, diletanți în amor, când aveți impresia că faceți amor, diletanți în știință când vă amestecați în știință, diletanți în sărăcie, când trăiți în sărăcie. Nimic până la capăt. Nimic eroic. Nimic pentru moarte. Totul pentru viață, pentru o viață conservată, târguită, tolerată. Tu care îți zici sionist, habar n'ai că există într'adevăr un pământ care se chiamă Zion. Eu nu cred în el, dar tu crezi. Atunci de ce nu te duci acolo, să calci pe el? Stai aici și faci propagandă adică tai chitanțe de cotizații pentru alți 10.000 de deștepți ca tine, care și ei rezolvă la fel o dramă cu o carte de membru.

— Și tu? întrebă Winkler mereu calm.

— Eu? Eu sunt aici unde trebuie. Eu oriunde voi fi, voi fi unde trebuie: fiindcă eu fac revoluție. Prin simplul fapt că exist, prin simplul fapt că gândesc. Fiecare cuvânt al meu e un protest, fiecare tăcere a mea e o chemare care trece de chitanțierele tale, o chemare care trece de surâsul lui...

...Și se întoarce brusc spre mine, arătându-mă amenințător cu degetul, scoțându-mă astfel din colțul meu retras, pentru că rezerva mea îl irită vizibil și pentru că până la urmă, n'a mai putut răbda, o prezență străină, nici ostilă, nici prietenă — ci numai atentă. Ii trebuie public lui S. T. H., îi trebuie combatanți, îi trebuie rezistență.

Acum că mi-a aruncat cuvântul provocător, mă așteaptă să-i ies înainte, și ochii îi lucesc cu flacări scurte, flacări reci, care vin «din cap», sunt convins, nu din inimă. E încordat ca o lamă îndoită, vibrând în așteptarea destinderii. Dar îi primesc privirea, i-o suport, deși simt cât arde, și tac mai departe, lăsându-i suspendat elanul deasupra unei tăceri, în care se va prăvăli inevitabil.

Așteaptă din partea mea un gest, un semn, un început de replică, ceva în sfârșit care să-i permită să explodeze fără ridicul, dar m'am încăpățânat să nu-l ajut cu nimic, cu absolut nimic și toată violența lui, toată furia lui rămâne în gol, frântă, inutilă.

Dar S. T. H. nu pierde partida. Oricine în locul lui ar fi pierdut-o. Numai el nu. Se scutură odată, din încrunțarea în care s'a oprit, își trece liniștit mâna prin cap, face un pas spre mine și cu o voce amicală, surprinzător

de melodioasă pentru vehemența lui de până acum, mă întrebă:

— Mergi cu mine la cinematograful diseară?

S. T. Haim, bunul meu prieten, ce bine jucăm noi ce avem de jucat, ce trist jucăm.

M'am despărțit azi noapte de S. T. H. și dimineața mi-a bătut în ușă pela 7 jumătate (când a dormit? când s'a sculat?) ca să mă facă atent că mi-a strecurat pe jos, prin încheietoarea pragului un bilet... L-am auzit pe urmă, coborând furtunos scările.

« Ași vrea să te neliniștesc. Impăcarea dumitale mă înspăimântă. Montaigne, de care îmi vorbeai astă noapte e o erezie. Stendhal o frivolitate. Dacă atâta îți ajunge ca să dormi liniștit, cu atât mai rău pentru dumneata. Îți doresc insomnii lungi, întunecate insomnii ».

« Ași vrea să te neliniștesc ». Dacă asta a luat-o din Gide, atunci e un caraghios. Dacă o spune dela el, e un dublu caraghios.

S. T. Haim trimis de destin ca să mă cheme la ordine! S. T. Haim venit să mă turbure și să-mi redeștepte tragediile, dela care am dezertat cu Montaigne sub braț!

Messianismul și psihologia sunt două lucruri care nu merg împreună. S. T. H. este un misionar, care n'are habar de ce se întâmplă cu oamenii lângă care umblă.

Ar vrea să mă neliniștească. Eu așa vrea să găsec o piatră, pe care să-mi pun capul.

Dacă așa avea și eu, ca el, instinctul unei misiuni, așa încerca să liniștesc în jurul meu cât mai multe lucruri,

cât mai multe conștiințe. Pe ale lui în primul rând, pe a lui S. T. H. pe a lunatecului ăsta obosit, pe a copilului ăsta apăsător de năluci.

« S. T. Haim, i-ași spune, tu ești un om ostenit. Oprește-te, stai un ceas locului. Privește. Pune mâna pe asta și vezi că e o bucată de piatră, ia în mâna asta și vezi că e o bucată de lemn. Uite aici un cal, uite aici o masă, uite aici o pălărie.

Crede în lucrurile astea, trăește cu ele, deprinde-te să le privești cumsecade, fără să cauți dincolo de el tremurătoare fantome. Intoarce-te la aceste lucruri simple și sigure, resemnează-te să viețuești cu ele, în orizontul lor scăzut, în familia lor modestă. Și privește în afară, lasă-te pe tine în grija anotimpurilor, a foamei, a setei: viața se va descurca cu tine, cum se descurcă liniștit cu un pom, cu un animal ».

Dar cine îmi va spune mie însu-mi aceleași lucruri? Și cine mă va învăța cum să le învăț eu cel dintâiu?

Adversitatea lor, a antisemiților, ar fi la urma urmelor suportabilă. Ce ne facem însă cu adversitatea noastră, cu propria noastră adversitate intimă.

Cu ei ne vom împăca poate — cine știe?, — într'o zi. Cu noi însă, când?

Să fugi de tine, o zi, două, douăzeci, nu e ușor, dar nici imposibil. Faci matematici și marxism ca S. T. H., faci sionism ca Winkler, citești cărți ca mine, umbli

după femei sau joci șah, sau te dai cu capul de pereți. Dar într'o zi, într'un minut de neatenție, te întâlnești cu tine însuți la un colț de suflet, cum te-ai întâlni la un colț de stradă, cu un creditor de care te-ai ferit zadarnic. Dai ochii cu tine și atunci înțelegi cât de inutile sunt toate evadările, din această închisoare fără ziduri, fără porți și fără gratii, din această închisoare care este însăși viața ta.

Nu există vigilență suficientă. Unii simulăm mai bine, alții mai prost, unii câțiva ani, alții numai câteva ceasuri! La capătul lor, vine însă irevocabil întoarcerea la tristețe, ca o reîntoarcere la pământ.

Mi-am amintit aseară, nu știu de ce, după atâția ani, de bunicul meu din partea mamei. Il văd, la masa lui de lucru, între miile lui de arcuri, resorturi, șuruburi, roțițe, cadrane și minutare. Il văd aplecat deasupra lor, cu un ochian prins mereu în arcada ochiului drept, descântând cu mâinile lui lungi acea lume de minuni mecanice, pe care o stăpânea cu asprime, supunând-o, impunându-i mișcare.

Din masa aceea monstruoasă, de care, copil, nu aveam dreptul să mă apropiu, fiindcă o roțiță răătăcită însemna un început de haos, din acele minuscule puncte de metal, el organiza mici lumi autonome, mici ființe abstracte, care își împreunau sutele de glasuri ritmate, într'o muzică mărunță și dințată, care făcea o armonie strictă, severă, supusă. Sub fiecare geam de ceasornic se afla o planetă cu o viață personală, indiferentă la tot ce se petrecea dincolo și geamul era parcă anume făcut să o despartă de acest « dincolo ».

Bătrânul, neliniștit, cum simțeam că este, trebuie să fi invidiat nu odată liniștea acelor ființe de metal, ieșite din mâna lui. Trăia între ele absorbit, ore, zile, ani. Meseria lui tot o evadare trebuie să fi fost, tot un refugiu. Și el fugea poate de el, și el a suferit de spaima de a nu se întâlni cu sine însuși.

Căci seara, când se făcea întuneric, și când se ridica deodată, cu o tresărire subtilă, dela masa deasupra căreia tăcuse ziua întreagă, nu era nicio oprire, niciun surâs de odihnă, pe fața lui de om atât de blând totuși. Era mereu grăbit. Grăbit de ce? grăbit spre ce?

Iși căuta pălăria, haina, bastonul, spunea în treacăt un cuvânt și fugea, fără să închidă ușa, în stradă, spre sinagoga de peste drum, unde năvălea cu acelaș aer de om fugărit, strângea câteva mâini întinse și se oprea în sfârșit în fața pupitrului său, unde își regăsea, aplecat peste o carte deschisă, încordata lui tăcere din fața roțițelor de ceasornic. L-am privit de multe ori citind acolo. Părea adâncit în construcția altor mici mecanisme și literele din carte — sălbatec de mici — păreau să fie alte piese minuscule, pe care ochiul lui trebuia să le organizeze, chemându-le din neant, din nemișcare. Acasă erau ceasornice, aici erau idei — și unele și altele abstracte reci, exacte, sub controlul lui de om care încerca să uite de sine însuși. Izbutia? Nu știu. Avea uneori priviri care luminau de departe, în așteptarea nu știu căror lucruri, în deznădejdea nu știu căror.

Intre el și mine sunt cel puțin 60 de ani de viață și 20 de ani de moarte. Mai mulți chiar — mult mai mulți. El trăia în evul mediu, eu trăiesc azi: câteva secole ne

despart. Citesc alte cărți decât a citit el, cred în alte lucruri decât în cele în care a crezut, umblu între alți oameni, sufăr de alte întrebări, și totuși mă simt azi așa de mult nepotul lui, coborîtorul lui direct, coborîtorul melancoliei lui fără leac.

Noi care ne răzvrătim de atâtea ori, pentru atâtea lucruri, de ce nu ne ridicăm o singură dată împotriva gustului nostru pentru catastrofă, împotriva simpatiei noastre pentru durere?

E o prietenie eternă între noi și faptul de a suferi și nu odată, în cele mai lamentabile momente ale mele, îmi surprind tresăriri de orgoliu pentru suferința aceasta care îmi măgulește o îndepărtată vanitate. E poate ceva tragic în asta, dar este cu siguranță, cel puțin în măsură egală, o înclinare spre cabotinaj. Da, da, în chiar ceasul acesta, când sunt așa de adânc trist, simt undeva, dincolo de conștiință, ieșirea la rampă a tenorului metafizic, pe care îl port în suflet.

Sunt rău poate gândind așa, dar nu voiu fi niciodată îndeajuns de rău cu mine, nu-mi voi administra niciodată destule palme, destui pumni.

Ce i-ași reproșa antisemitismului, înainte de orice, dacă mi-ași recunoaște calitate de judecător, ar fi lipsa lui de imaginație: « masonerie, cămătărie, omor ritual » — Și pe urmă?

Vai cât e de puțin! vai cât e de sărac!

Cea mai scăzută conștiință de evreu, cea mai de rând inteligență ovreiască, își descoperă sie însăși, păcate nesfârșit mai grave, obscurități nemăsurat mai grele, catastrofe incomparabil mai răsturnătoare.

Ei n'au împotriva noastră decât piatra, uneori revolverul. Noi avem, în lupta pe care o ducem etern cu noi înșine, vitriolul acesta subtil care consumă încet, dar ireparabil și care este propria noastră inimă.

Înțeleg foarte bine de ce un renegat evreu este mai crunt decât orice specie de renegat. El duce cu sine o umbră, care, cu cât o va călca mai rău în picioare, cu atât va fi mai aproape de el. Și faptul de a se dezice de neamul lui, faptul propriu zis al renegării, este încăodată un act judaic, fiindcă noi toți în sinea noastră, ne lepădăm de noi, de zece ori, de o mie de ori, reîntorși însă mereu acasă, din vrerea cuiva care trebuie să fie Dumnezeu însuși.

Eu nu sunt credincios desigur și problema aceasta este undeva, în afară de mine, fără să-mi creeze dificultăți serioase.

Nu știu să mă pun de acord în privința asta și îmi accept fără rușine toate inconsecvențele. Știu, sau spun, că Dumnezeu nu există, și îmi aduc aminte cu plăcere de manualul de fizică și chimie din liceu, care nu-i făceau lui, nicăeri, loc în univers. Asta nu mă împiedică să mă rog. Când primesc vreo veste rea sau când vreau să preîntâmpin vreuna. E un Dumnezeu familiar, căruia îi ofer din când în când sacrificii, după un cult sau reguli

stabilite de mine și — cred — confirmate de el. Ii propun o febră tifoidă pentru mine, în schimbul unei gripe pe care avea de gând să o dea cuiva, care mi-e scump. Ii indic în ce anume ași primi mai bucuros să mă lovească și în ce ași voi să mă cruțe și de altminteri ceea ce îi dau este mult mai mult decât ce păstrez, căci ce îi dau e dela mine, iar ce păstrez este dela alții, puținii alții pe care îi iubesc.

Și mi se pare că nu-l supără convorbirea aceasta între noi doi, că nu o ia drept o târguială și că ține seama de gândul bun cu care viu spre el.

Și totuși... Simt uneori că dincolo de asta mai e ceva: Dumnezeu cu care i-am văzut pe bătrâni războindu-se în sinagogi, Dumnezeu, pentru care și eu mă băteam în piept, de demult, copil fiind, Dumnezeu acela, a cărui singurătate o strigam în fiecare dimineață, cetindu-mi rugăciunea.

« Dumnezeu e unul, Dumnezeu e unic ».

Dumnezeu e unul, nu înseamnă că Dumnezeu e singur? Singur ca noi poate, de o singurătate pe care dela el o deținem și pentru el o păstrăm.

Asta lămurește atâtea lucruri și întunecă atâtea altele ...

III

Lungă convorbire cu Ghiță Blidaru. I-am spus în sfârșit « totul », acel totul de care mi-era frică și pe care el îl ghicise așa de ușor, dintr'o privire. Tot ce am gândit în ultimul timp, tot ce am scris aici în caiet, tot ce n'am scris...

Am vorbit îmbulzit, repede, mult, cu opriri mari, cu sărituri dela una la alta, cu întoarceri, am vorbit prost, tulbure, dezordonat. Dar are un fel de a te asculta, care îți simplifică parcă propriile tale gânduri, oricât de rău le-ai spune. Simpla lui prezență ajunge pentru a pune ordine în jur.

« Tu ar trebui să faci ceva, care să te lege de pământ. Nu știi încă bine ce. Nu drept în orice caz, nu filosofie nu științe economice. Ceva care să-ți redea simțul materiei, dacă l-ai avut vreodată, să ți-l învețe de aici încolo, dacă nu l-ai avut. O meserie făcută din certitudini ».

Am ridicat din umeri, dezolat de un remediu atât de vag. Și, în fond, eu remediu, căutam?

Dar a continuat:

— Desenezi?

— Da.

— Bine?

— Destul de prost în « desenul artistic », cum se zice la școală. Destul de bine în desenul liniar.

— Cu matematicile cum stai?

— Nu-mi plac enorm. Mă pricepeam în liceu, fără pasiune însă.

Nu înțelegem nimic din întrebările lui și răspundeam, mai degrabă intrigat, decât curios. Ce a urmat a fost uluitor.

— Nu vrei să te faci arhitect?

Am tăcut. Glumește? Incearcă o experiență? Vrea să-mi arate astfel, cât sunt de deșarte « problemele » mele? Imi întinde o cursă?

Tac, încurcat — și el nu insistă, căci schimbă imediat vorba, nu fără a lăsa posibilă pentru viitor o revenire. « In orice caz, gândește-te serios la asta. Merită ».

Imi dau foarte bine seama că propunerea profesorului este plină de riscuri. Nu mi-am făcut niciodată o problemă din « cariera » mea, căci am certitudinea că voiu rămâne mereu sărac și accept cu inimă bună asta, — dar oricum ceea ce îmi propune el este dacă nu de-a-dreptul o aventură, în orice caz o imprudență... Rațiunile de psihologie, pentru care mă îndeamnă să încerc o asemenea săritură de viață, să fie într'adevăr atât de tari, încât să merite efortul de a o face?

Sunt încurcat și mi-e aproape necaz că mi-a creat din senin greutate de felul ăsta.

« Săritură de viață ». Vechi apucături patetice, de care nu mă pot desvăța. În fond e mult mai simplu ce-mi cere el. Am apucat să cred că voiu fi avocat. De ce? nu știu. Din obișnuință, din lene de a alege, din indiferență pentru profesie, pentru orice profesie.

Cu puțină silință, m'ași deprinde să mă văd arhitect. Simplă chestiune de educație mintală.

N'ași fi făcut mare lucru în tribunal, nu voiu face lucruri mari pe șantier. Dar n'ar fi imposibil să găsesc aici, ceea ce dincolo cu siguranță mi-ar fi lipsit: sentimentul de a servi pământul, piatra, fierul.

Trebue să fie o senzație de împlinire, de calm. Poate liniștea după căre alerg.

●

Nu, nu pot primi. Am în urmă examene, frecvențe, lucrări, toate prea multe ca să le las în drum și să o iau dela început, dela alt început.

M'am dus să-i spun lui Ghiță hotărîrea mea, dar nu l-am găsit acasă, ceeace trebue să recunosc că mi-a făcut plăcere, fiindcă oricât eram de hotărît să resping propunerea lui, îmi părea rău că voiu suprima, cu răspunsul meu categoric, orice posibilitate. « Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée ».

Nu l-am găsit acasă și asta îmi mai dă dreptul să ții această ușă nici bine deschisă, nici cu totul închisă.

●

Totuși am primit. N'am avut curajul să spun limpede « nu » și am încercat tot felul de obiecții. El le-a înlăturat, una câte una.

Nu e prea târziu, acum la jumătatea lui Decemvrie, două luni dela închiderea înscrierilor?

Nu, nu e târziu. Iși ia el asupra-și sarcina de a mă înscrie. Are prieteni buni la arhitectură și va izbuti.

Nu va fi prea greu să mă pun la curent cu programul? Cursurile nu sunt prea înaintate? Examenele nu sunt prea apropiate?

Nu, nu va fi greu. Și dacă va fi greu, cu atât mai bine.

Hotărît lucru, nu i se poate replica nimic. Sunt câștigat pentru arhitectură. Mi-a strâns mâna zdravăn.

— Să știi că sunt mulțumit de ce am făcut. Vei învăța să umbli pe pământ. Foarte important pentru viață. Ai să vezi.

IV

Cu cât mă gândesc mai bine, cu atâta întâlnirea de ieri din tren mi se pare miraculoasă. Omul acela scund, viu, cu privirea neliniștită, cu tresăriri ciudate în mijlocul vorbei, ca în mijlocul unui somn agitat, omul acela îngră-mădit de pachete în colțul compartimentului de-a treia, era Ahasverus în persoană.

În primul moment, când a intrat pe ușe precedat de două geamantane și urmat de alte vreo trei, plus nenumărate pachete mari și mici, prost legate în foi zdrențuite de ziar, în acest prim moment, am simțit o subită furie împotriva lui.

« Cine l-a mai adus și pe ăsta ». Tocmai mă felicitasem de a fi găsit un loc atât de bun, într'o zi ca asta, în plină vacanță de Crăciun, într'un tren asaltat de studenți și militari plecând în provincie, când iată-l pe ovreiuul ăsta, ducând după el o întreagă gospodărie, deschizând larg ușa ca să intre tot frigul înăuntru, dându-mi deoparte valiza, călcându-mi galoșii, trântindu-și paltonul peste al meu și îmbulzindu-se apoi pe bancă, între mine și vecinul meu, cerându-și iertare din ochi, dar nu mai puțin tenace în hotărîrea lui de a-și cuceri un loc, în numele biletului de tren, pe care îl ținea demonstrativ între degete.

Era o apariție comică și toată lumea surâdea, ceea ce am încercat să fac și eu, cu destulă silă, căci pe de o parte mi-era milă de ridicolul lui, dar pe de altă parte ași fi

suferit crunt, dacă ași fi fost bănuț de simpatie pentru el. Nu pot să-mi explic bine de ce, dar aveam un ciudat sentiment de complicitate, de care simțiam nevoia urgentă să mă dezic. Mi-am căutat în grabă agenda și m'am arătat foarte adâncit în socoteli, absent dintr'odată la tot ce se petrecea lângă mine. Dar îl urmăream pe nefericitul meu vecin cu coada ochiului.

Se calmase, sigur de poziția ocupată, și trimetea acum în recunoaștere priviri speriate în jurul lui, fixând cu atenție pe fiecare tovarăș de compartiment și oprindu-se într'un sfârșit la mine, nu definitiv liniștit în ce mă privește, dar adresându-mi oricum un început de surâs cordial: semn că mă recunoscuse.

Asta m'a înfuriat odată mai mult. Mi se părea că privirea aceasta, intenția aceasta de familiaritate, mă solidarizează cu el, cu ridicula lui apariție, cu incomoda lui prezență.

Am ridicat capul și l-am fixat fioros, ca să priceapă că nu vreau să am de aface cu el simțeam că voiuri muri de jenă, dacă-mi va vorbi.

Dar dușmănia mea nu l-a dezarmat, căci m'a privit mai departe, clătinând din cap și clipind des.

— Nu trebuie să te superi, tinere. Ovreiul e un om cu pachete. Câte necazuri, atâtea pachete.

L-am iubit dintr'odată pentru cuvintele acestea și m'a cuprins un val de rușine pentru cât de poltron fusesem cu el și cu mine, încât am simțit nevoia să mă pedepsesc imediat, exemplar.

I-am răspuns pe loc cu o bruscă vioiciune, într'adins exagerată, vorbind tare, ca să mă audă toți călătorii

din compartiment și să înțeleagă că nu mă jenez de bătrânul acesta incomod, că recunosc în el un prieten, că accentul lui ovreesc nu mă supără, că de ghetetele lui pline de zăpadă puțin îmi pasă, că pachetele lui insolente nu mă deranjează, că dimpotrivă totul mi se pare obișnuit și nu înțeleg ce ar putea fi comic aici și de cine s'ar putea râde.

Bătrânul vorbea românește curat, cu ușoare inflexiuni de ovreiu moldovean și atunci printr'un efort asupra mea m'am silit să vorbesc și eu cu același accent întrebător, luat din idiș, ceea ce nu mi s'a întâmplat niciodată până atunci — dar hotărîsem să mă pedepsesc zdravăn, căci lașitatea mea dela început simțeam că trebuie răscumpărată.

Bănuesc că bătrânul meu Ahasverus a înțeles jocul la care mă supuneam de bună voie, căci avea un permanent zâmbet de îngăduință, pe care îl plimba asupra mea, ca pe o pată de lumină a unei mici lămpi de buzunar.

« Lasă asta, lasă asta — părea să spună zâmbetul lui — eu nu-ți cer atât de mult. Eu te cunosc și știu că nu ești nici așa de rău cum ai vrut să fi adineaori, nici așa de bun cât vrei să fi acum. Eu sunt pornit la drum lung și ce vrei să fac eu cu pietrele care mi se aruncă sau cu mâinile care mi se întind, eu care n'am vreme nici să le primesc, nici să le răspund, fiindcă vezi, undeva tare departe, sunt așteptat, sunt mereu așteptat și trebuie să merg într'acolo, chiar dacă ar fi să nu ajung niciodată? »

Zâmbea cu această neîncredere, cu această clătinare din cap și am înțeles că într'adevăr eu nu pot face nimic pentru el, iar ceilalți nimic împotriva lui.

Mi-a spus că se numește Abraham Sulitzer, spre dezluzia mea; căci pentru integritatea simbolului trebuie să se cheme deschis Ahasverus.

— Cu ce te ocupi? l-am întrebat. Ce faci?

— Ce face un ovreiu? Umblu.

Răspunsul i se părea suficient.

Abraham Sulitzer umblă: asta îi e meseria. E negustor de cărți ovreești. În duzina de valize, cufere și pachete, pe care le târăște după el, duce tot soiul de cărți: biblii, talmuduri, comentarii, istorii hassidice, povești din ghetto, poezii ebraice, literatură idiș...

El face legătura între tipografiile din Germania sau Polonia și cititorii ghetoului moldovean. El cunoaște toate târgurile Bucovinei, în care se mai învață serios carte, toate casele basarabene în care se gândește serios pe un text talmudic, toate sinagogile de mahala în care se mai comentează o problemă de cugetare judaică. El poartă în amintire un catalog general al tuturor manuscriselor și tipăriturilor ebraice, care se află în țară, știe anume în ce târg, știe în ce casă. Inchide ochii și îți poate spune cine anume stăpânește cutare rarisim exemplar din « Megillat Efa » a lui Sabbatai Kohen, lituanianul, carte tipărită la Amsterdam în 1651. Se gândește o clipă și îți spune precis ce rabin, de unde și cum, îți poate da lămuriri despre marea dispută asupra talmudului dela Barcelona din 1240, sau dela Tortoza din 1413...

Le știe pe toate, le are pe toate adunate, sub fruntea lui îngustă, dincolo de ochii aceștia, care clipesc mărunț și căutător.

Cărți, manuscrise, autori și probleme, de care aud acum întâia dată, cuvinte străni, nume din alte veacuri, date dintr'o istorie pe care nu o bănuim — Abraham Sulitzer le poartă cu el, vii, tot atât de vii astăzi în mintea lui, cât erau cu veacuri în urmă, în mintea cui le-a scris și cugetat. El trăește în actualitatea lor, în pasiunea lor permanentă și zadarnic au trecut peste aceste adevăruri câteva sute de ani, zadarnic s'a schimbat fața pământului, zadarnic s'au topit în neant atâtea timpuri, aceste vechi lumini tot prezente sunt, aceste vechi patimi tot tulburătoare.

Iar Abraham Sulitzer le poartă pe toate drumurile, în slujba eternității lor.

I-am cumpărat o biblie în idiș cu poze pentru bunică-mea și o istorie nemțească a lui Șapsă Zwi pentru mine.

Aveam impresia că se desparte greu de ele: părea că se întreabă dacă nu le dă pe mâini rele.

Viscolește crunt. Am încercat dimineața să cobor spre Dunăre, fiindcă auzisem că a înghețat și ași fi fost bucuros să trec cu piciorul pe malul drept, dar n'a fost chip să ajung la debarcader. Valuri întregi de zăpadă băteau dinspre port, sus, spre oraș.

M'am hotărât pentru o sindrofie de familie. Mi-am convocat în jurul teracotei, amândouă bunicile: Mama mare și Baba.

Mama-mare e mama tatei. Baba e a mamei. Mama-mare are vreo 85 de ani, Baba nu cred să fi trecut de

70. Este mai tânără și mai vioaie: are încă amor propriu, vanitate, cochetărie.

A fost foarte frumoasă în tinerețe și o știe. Din splendoarea ei de atunci, au rămas mereu frumoși ochii, albaștri, curați, cu ceva orgolios în scipirea lor ușor răutăcioasă.

Poartă pălării de mătase și pai, probează de trei ori o rochie și îi dă indicații croitoresei, se uită mult în oglindă și când nu o vede nimeni, se pudrează puțin, foarte puțin. Cum bunicul a fost ceasornicar și giuvaergiu, i-au rămas dela el cercei mari de diamant, un lanț de aur, ochelari de aur, o brățară cu rubin.

Le poartă pe toate cu importanță, vizibil măgulită în amintirile ei de femeie frumoasă.

Mama-mare a intrat dimpotrivă în bătrânețe cu totul resemnată, fără părere de rău, fără vanități întârziate. De când o știu, poartă un singur fel de rochie neagră, dreaptă, simplă, închisă cu nasturi obișnuiți de os. Albă, obosită, calmă — e o bunică dintr'o carte de citire. Vorbește o limbă românească aspră, o limbă de țară, de sat muntenesc. S'a născut aici, în oraș, prin anii regulamentului organic și a trăit mult prin județ. Tatăl ei a lucrat ani de-a-rândul la o moșie din Gropeni, unde ținea registrele cu socoteli, iar mai târziu bărbatul ei, bunicul meu dinspre tată, a fost și el muncitor în port. Ea, mama-mare, a trăit cu Dunărea în față. Când o întreb și când am timp s'o ascult, povestește lucruri miraculoase din veacul trecut, despre oraș, despre oamenii orașului, despre mondenitatea acelor ani. Povestește mai ales despre un bal, primul ei bal, care trebuie să fi fost un lucru senzațional în viața târgului. Din câte

detalii mi-a dat, bănuiesc că a fost pe la 1848, poate prin zilele proclamației dela Izlaz. Iată istoria, aliată cronicii mele de familie.

Sunt foarte ciudate deosebirile ramurilor noastre ascendente. Dinspre partea tatei, numărăm cel puțin un veac de viață românească, în oraș și județ, trăind cu vecini români, lucrând cu ei, având legături cu ei. Câți zeci de ani înainte, sau câte sute am fost pe aici, izolați însă noi în de noi, nu știu. Dar la 1828, în catagrafia orașului, numele străbunicului meu este trecut lămurit. Nu poate fi vorba de asimilare desigur, dar simt în linia aceasta familiară un aer de duritate, ce se datorește cu siguranță Dunării, lângă care patru generații de-a-rândul au crescut. Străbunicul acela dela 1828 — Mendel din Gropeni, cum i se zicea — vorbea și scria românește, purta cizme și surtuc. Cât despre bunicul meu, știu și astăzi minte ce ciudată înfățișare de barcagiu avea, seara când se întorcea dela docuri, cu cismele lui grele de ținte și potcoave, cu mâinile bătătorite, alb din cap până în picioare de praful sacilor cu grâu și porumb, pe care îl respirase o viață întreagă, 14 ore pe zi, din zori până în noapte. Era ceva aspru și colțuros în el: ceva de barcagiu, de căruțaș, de muncitor cu ziua. Citia și el în serile de sârbătoare, din nu știu ce imense cărți ebraice, dar nu punea în lectura aceasta, patima pe care o simțiam cutremurându-l pe celălalt bunic, tatăl mamei. Acela era un intelectual, acesta nu, deși știa și el — se zice — foarte multă carte.

Trăia afară, între vânturi, cu picioarele pe piatră și pământ, scrutând zarea inundată a bălții, vorbind tare

ca să acopere cu glasul lui vuetul fluviului, sirena vapoarelor, uruitul elevatorului. Un om dela Dunăre.

Familia mamei a ieșit însă mult mai târziu din ghetto. Bucovineni și moldoveni din nord, au fost cu toții oameni trăiți în casă, la lumina lămpii, deasupra cărților.

Au viețuit mereu în jurul sinagogilor. Deacolo aduc poate ochii lor negrii, mâinile lungi și subțiri, paloarea obrazilor. Au o sănătate precară, neliniștită, care rezistă mai mult prin încordarea nervilor, decât prin puterea trupului.

O veste rea, o noapte nedormită, o așteptare, îi devastează subit: cercuri negre în jurul ochilor, buze albe, ochi calzi. Ciudată sensibilitate de seră — pe lângă care duritatea oamenilor din familia tatei pare o grosolanie. Așa se și explică poate surda neînțelegere, care i-a despărțit totdeauna, unii prea nepăsători, alții prea susceptibili, vigoarea unora părând celorlalți necioplită, iar sensibilitatea acestora părând la rândul ei fasonată.

Neînțelegere între Dunăre și ghetto.

Mă gândesc mereu la acel străbunic dela 1828. Trebuie să se fi născut prin ultimile decenii ale veacului al XVIII-lea. Revoluția franceză, revoluția americană, Napoleon... Mi se pare că e ceva fabulos în existența lui și am încercat să capăt precizări, dela câteva mătuși bătrâne care l-au mai apucat în ultimii lui ani de viață, dar n'am aflat lucru mare.

S'a născut aici și a trăit aici. Muncise cumplit o viață întregă, aproape un secol întreg.

Intr'o bună zi — trecuse cu mult de 90 de ani — și-a strâns lucrurile, și-a chemat copiii, le-a împărțit ce avea de împărțit, și-a oprit câțiva galbeni, câteva cărți și câteva hârtii, le-a pus pe toate într'o traistă și a spus că pleacă. Unde? In Erez Israel! Acasă. Cu cine? Singur.

Hotărîrea aceasta a unui om de 100 de ani, mi se pare atât de sălbatecă, încât am pus o mie de întrebări mamei-mari, ca să înțeleg ce a fost anume la rădăcina acestei fugi. Adevărul este că n'a fost o fugă. Totul era de o simplitate ultimă. Bătrânul se deșteptase într'o dimineață cu gândul acesta — și gata.

L-au implorat, au încercat să-l țină cu de-asila, s'au luptat să-l facă a primi cel puțin un însoțitor până la Jafa — unul din feciori l-ar fi dus până acolo și i-ar fi căutat casă — totul zadarnic. Era neînduplecat. Le-a dat tot ce avea, și-a pus în spate puținul pe care-l păstrase și a coborît spre port, urmat ca într'o scenă biblică, de feciori, fiice și nepoți, plâns de toți, numai el recules, limpede, împăcat.

Viforos bătrân. A murit la Ierusalim, câteva luni după sosirea lui acolo. Mama-mare pretinde că în noaptea aceea i-a apărut în vis, în haina albă a morților și i-a spus: « Iată, eu am murit. Ai să ai un fecior și ai să-i dai numele meu ».

Era în anul 1876. Cu precizarea asta poate că n'ar fi greu să-i găsim într'o zi piatra de mormânt, dacă cumva i-a pus careva o piatră.

E mult mai probabil însă că mormântul i s'a pierdut fără nume, între alte morminte fără nume.

Nu se găsește în familie nicio fotografie a bătrânului. A refuzat să facă asemenea prostii. Venise de puțină vreme în oraș un neamț cu o mașină complicată și se instalase pe strada mare în colț. În drum spre port, spune Mama-mare, în ziua plecării, s'au oprit acolo cu toții, și l-au implorat pe bătrân să le lase cel puțin atâta amintire: o poză. A scuturat din cap, supărat. Nu.

Dacă ași avea timp ar fi revelator să urmăresc pe hartă, migrațiunile familiei mele. Au fost se pare plecări puține.

Dacă oamenii din familia mea pot fi fiecare în parte, neliniștiți, lunatici și instabili, spiritul lor de grup este mai degrabă lent, sedentar, tenace.

Au fost unii care s'au rupt, au plecat, s'au pierdut. Rădăcinile au rămas însă aici cu tradiții netulburate, cu o unitate perzistentă împotriva tuturor evadărilor.

Mi se pare plin de înțeles faptul că toate neamurile noastre sunt adunate strâns în două grupuri compacte, rudele din linia tatei, aici la cotul Dunării, cele din linia mamei, sus în nordul Bucovinei. Deplasările se fac pe o rază foarte mică și în orice caz, centrul familiar de gravitate rămâne în conștiința tuturor neschimbat, căci e deajuns un eveniment familiar — o moarte o naștere, un ceas greu — pentruca toți să se strângă fericiți sau alarmați, în căutarea unui cuvânt de ordine.

Cu atât mai greu de explicat sunt evaziunile, oricât au fost ele de puține și răzlețe.

Am auzit vorbindu-se despre un unchiu, fugit de tânăr la Viena, în plină iarnă cu sania, în veacul trecut, după o femeie. Vagă istorie de amor și singura cred, într'o familie în care în privința asta oamenii sunt sensuali, dar nu pasionați. Am mai auzit despre un frate al mamei, plecat în America în 1900. E pe undeva într'un album vechiu, o fotografie a lui din acel timp: un cap tânăr, aproape adolescent, o frunte îndrăzneată de pionier și peste toate acestea, nu știu ce umbră, nu știu ce lumină, vestind deatunci înfrângeri viitoare.

A plecat cu câțiva gogloani în buzunar și cu o mulțime de nebunii în cap. « Socialist » șoptia lumea bănuitoare. « Nebun » zicea răstit bunicul, care nu voia să audă de nimic, închizându-i băiatului ușa, noaptea când se întâmpla să întârzie în oraș.

Se pare că în anii aceia au plecat foarte mulți, în grupuri mici, din toate părțile țării, spre Alasca, spre California, în căutare de aur, unii, în căutare de năluci alții. Puțin înaintea războiului, o hârtie venită prin legăția americană, a adus vestea morții lui undeva, într'un orașel din Texas, unde ajunsese nu știu cum, muncitor într'o plantație.

I-am dat Babei biblia cu poze, cumpărată în tren, dela Abraham Sulitzer și acum ne citește cu glas tare mie și mamei-mari, care nu știe carte.

E o traducere idiș, destul de ordinară cred; tipăritură populară se vede, pe hârtie proastă, cu gravuri ieftine. Baba citește cu nu știu ce aer de superioritate adresată

mamei-mari și mie, care suntem din punctul ei de vedere, deopotrivă de analfabeți, căci pentru ea și pentru biblia ei, toate cărțile mele franțuzești și nemțești nu mă fac mai puțin ignorant.

Am luat-o cuminte dela început dela facerea lumii. O ascult pe Baba și mi se pare că povestea devine nouă, de un interes aproape reportericesc, nu biblic. Baba citește cu aviditate, cu vizibilă curiozitate, întoarce nervoasă foile și participă la lectură, ca și cum ar fi vorba aici despre oameni pe care îi cunoaște, despre vecini de mahala, despre rude apropiate.

Uneori la pasagiile decisive, se oprește puțin, clatină din cap și face cu limba lipită de cerul gurii, un sunet de mirare, regret sau necaz ('ntch, 'ntch, 'ntch) ca și cum ar vrea să le atragă atenția lui Abraham, Esterei, Sarei ori lui Jacob, că fac o prostie sau o imprudență.

Nu e nimic ceremonios în lectura Babei. Patriarhii n'o intimidază. Sunt și ei niște gospodari cu copii și neveste, cu necazuri și griji. Și dacă ea, bunica mea, poate să le pună la dispoziție experiența și de femeie bătrână, care a văzut multe și a trecut prin multe, de ce n'ar face-o?

Cine știe? or fi având patriarhii aștia un copil bolnav, care trebuie frecat cu oțet aromatic, s'au s'o fi lovit careva la un deget și are nevoie de niște frunze de pătlagină sau, mai știi? i-o fi trebuind vreunei neveste din biblie, puțină sare-de-lămâie să pună la mâncare, că i s'a isprăvit și băcânia e departe... Se întâmplă — se întâmplă în viață — de ce nu s'ar întâmpla în biblie?...

O dimineață albă, vastă, de cleștar. Toată noaptea s'a zbuciumat Crivățul, pe străzi, pe la ferestre, pe acoperișuri.

Acum totul e încremenit și transparent, ca sub un nefârșit glob de sticlă. Dacă strigi la un capăt al străzii, se aude până la capătul celălalt, mai departe, poate, spre Dunăre.

Am fost însfârșit în port. Troienele de zăpadă, care eri urcau vijelioase în tromboane, spre noi, zac acum învinse, ca niște fiare imense puse cu botul pe labe. Niște lei albi gigantici, pletoși, cu coama moale, plecată.

E o lumină totală, ca într'un sâmbure de soare înghețat. Ceva abstract în liniștea și strălucirea aceasta fixă.

Numai Dunărea e tulburată și aspră. Bolovănoasă, cenușie, încremenită în rostogolire are ceva agonice, calmul ei aparent. S'ar zice că a înghețat val cu val, că pentru fiecare din aceste valuri a luptat, că pierderea fiecărui a durut-o.

Nimic nu amintește viia, repede mea Dunăre din Martie domoala, împărăteasca mea Dunăre din toamnă. E altceva cu totul altceva, mai adânc, mai tumultos, mai surd.

V

După amiază, suntem totdeauna în atelier: desen și modelaj. Merge greu, trebuie să o recunosc. Dar e oricum o muncă, pe care ași putea s'o iubesc, spre deosebire de cursurile propriu zise de dimineață, tot atât de mediocre aici, ca la drept sau filozofie. Regăsesc deaceia totdeauna

cu plăcere plastilina și lutul în atelier. Știu, n'are absolut nicio valoare ce fac și mă întreb dacă voi izbuti vreodată să realizez ceva în lumea asta de pământ, piatră și ciment.

Ca exercițiu mintal însă, n'am făcut niciodată nimic mai liniștitor, decât acest joc cu plastilina, material docil și mlădios, dar în acelaș timp având ciudate inițiative, căci uneori mă trezesc ținând între degete o formă pe care n'am căutat-o, un oval cu înclinare grațioasă, un chip colțuros cu linii frânte lapidar, sau mai știu eu ce alte năzdrăvane lucruri zmulse fără voie din indiferența materialului, care ascunde în el atâtea fețe.

Și între timp, cu mâinile ocupate, cu gândul luând parte la micul fenomen ce se desfășoară sub ochi, am un sentiment de libertate pe care nu cred să-l fi avut vreodată, în cele mai bune zile de vacanță.

E o detașare de mine însumi, care este precisă ca o senzație fizică.

Seara când îmi atârn halatul în cui și mă spăl pe mâini, totul mi se pare limpede și rânduit; ca într'o casă simplă, bine gospodărită.

Puțin mai idilic să fiu — și ași scrie o laudă a uneltelor, o cântare a bucuriei de a lucra. Sunt însă din fericire destul de sensibil la ridicolul expansiunilor mele intime, ca să-mi dau seama cât e de pueril și diletant entuziasmul meu. Am ceva din naivitatea unui medicinist din anul întâiu, dispus să descopere remediul cancerului. Un arhitect adevărat ar râde probabil cu poftă, dacă ar citi ce scriu aici.

Se pare că ultimele lecții ale lui Blidaru, de după vacanța Crăciunului până azi, au fost formidabile. «Asta nu mai e economie politică», am auzit că urlă specialiștii în cancelaria facultății. Poate că au dreptate. Din ce am prins să aflu chiar dela profesor, din ce mi-au povestit alții, se pare că la drept vorbind cursul lui despre monedă nu mai este un curs de economie, ci mai degrabă unul de filozofie a culturii.

Programul meu de școală nu-mi iartă niciun ceas Joia și Sâmbăta, când sunt prelegerile lui Ghiță Blidaru. Dealtfel, mi-a făgăduit că dacă mă prinde acolo, mă dă pur și simplu afară: «N'ai ce căuta la mine la curs. Stai și lucrează, aici, unde te afli. Scurt».

Il văd rar, seara, la el acasă, dar când îl văd rămânem târziu noaptea, de vorbă. N'am descoperit încă o tehnică bună de conversație cu el. Ași avea să-i spun atâtea și izbutesc totuși așa de greu să-i vorbesc. Uneori îmi fac deacasă, de pe drum, școlărește, planul celor ce trebuie să-i spun, dar odată lângă el, totul e răsturnat, căci e unul din acei oameni, care fac lege pentru toți, obligându-te să te supui nu atât argumentelor lor, cât climatului și stilului lor. Câtă pasiune este în omul ăsta așa de neted construit, câte furtuni ascunde stăpânirea lui de sine, gândirea lui geometrică. Este până azi, singurul om căruia simt că e obligatoriu să mă supun, fără să am însă prin aceasta sentimentul unei abdicări, ci dimpotrivă al unei împliniri, al unei reintegrări.

L-am întrebat zilele trecute, dacă nu crede că arhitectura mă condamnă la preocupări prea particulare, dacă nu mă va izola într'un cerc de probleme cu totul profesionale și dacă nu-mi va lua, ceeace, oricare mi-ar fi meseria mi se pare deasupra tuturor, esențial: să fii în legătură cu ceeace se plămădește în timpul tău, cu sensibilitatea acestui timp, cu căutările lui, cu sensul lui general.

« Nu — mi-a răspuns — nu poate fi vorba de izolare. Arhitectură sau medicină sau muzică sau economie, toate sunt planetele unui aceluiaș grup solar. Indiferent de ceeace facem și lucrăm fiecare în parte, noi descifrăm cu toții aceleași directive, care ne sunt comune. Adevărurile și sensurile de viață ale unui timp au o unitate organică, de familie.

« E naiv să crezi că o revoluție începută într'o parte, într'o disciplină, se poate limita acolo. Istoria se creează dinăuntru, nu din afară, dela centru, nu dela periferie. Grosolănia noastră este că nu prindem decât schimbările vizibile, directe, care angajează imediat viața noastră. Ne imaginăm de aceea că o revoluție se cheamă numai decât și în primul rând, o răsturnare politică sau economică, ceea ce este o naivitate îngerească. Punctul de plecare al unei revoluții poate să fie în fizică, în astronomie, în matematici, oriunde însfârșit. E de ajuns ca pe un singur plan de gândire sau de viață omenească să se schimbe structural ceva, pentruca din acel moment virtual totul să fie schimbat. Toate se leagă în lumea asta: nu există nici fapte, nici preocupări izolate. Toate intră într'un ciclu. De ce ai vrea ca arhitectura să lip-

sească din acest lanț? Lucrează aici liniștit: vrei sau nu vrei, ne vom întâlni până la urmă, tu care faci arhitectură, eu care fac economie politică, ăsta care face antropologie, ăstălalalt care face algebră. Vehiculele sunt altele: drumul e acelaș ».

Mi-am amintit de curând, într'o seară, întorcându-mă dela Ghiță Blidaru, de brutalitatea primei mele convorbiri cu el. Convorbire! dacă se poate spune. Il oprisem să mă plâng că fusesem dat afară dela cursul lui. Ce ritos m'a repezit! Nici n'a vrut să se uite bine la mine. Și astăzi amintindu-mi, mă înfior de rușine. Cât am suferit atunci. I-am vorbit despre ziua aceea și, deși m'am temut să nu vadă într'asta, nu știu ce muștrare îndrăzneată, nu m'am putut opri să nu-l întreb:

— Nu vreți să-mi spuneți ce s'a întâmplat atunci, de ați fost așa de brusc, așa de retezător?

— Nu mai știu, nu-mi mai aduc aminte. Oi fi fost plictisit, oi fi fost supărat. Nu mai țiu mințe. Dar, drept să-ți spun, nu-mi pare rău. Nu mi-a plăcut niciodată să fiu prea prevenitor cu oamenii, nici cu cei mai dragi. Mai ales cu ei, nu. Imi spun că din o sută de ghionți aruncați la întâmplare, se vor găsi doi care să cadă bine și să rodească. Când umblu prin iarbă nu bag de seamă să nu strivesc un fir de iarbă sau să nu calc un gândac. Pământului nu-i place să ai asemenea atenții delicate cu el. Calcă, strivește cât poțtești, — pe urma ta, rădăcinile vor continua să crească, dacă sunt rădăcini. Când umbli pe pământ, umblă pe pământ. Când umbli între

oameni, umblă între oameni. Puțin orbește. Nu strică, Vei doborî poate unele lucruri — pe cele debile. Dar le vei fertiliza pe celelalte. A mânca « vacă turbată » e un exercițiu indispensabil. Nu mi l-am cruțat mie și n'am să-l cruț nimănui, mai ales atunci când se întâmplă să-mi fie drag.

E un aliment tonic. Scrâșnești și mergi mai departe.

VI

Bag de seamă, răsfoind caetul ăsta (nu mi s'a întâmplat niciodată să-l recitesc, dar aseară, căutând *Les liaisons dangereuses* să i-o dau Margăi, l-am găsit și l-am deschis cu oarecare curiozitate, ca pe o carte străină), bag de seamă, zic, că n'am scris nimic aici despre ea, despre Marga Stern, de atâta vreme. E puțin ciudat, fiindcă oricum, în ultimul timp, nu mi s'a întâmplat un lucru mai de preț decât cunoașterea ei. (Nu știu de ce evit să spun « iubirea » ceea ce ar fi și mai simplu și mai exact, ezitare* pe care și ea a observat-o de câteva ori, fără să mi-o reproșeze desigur, dar cu un început de amărăciune).

Nu cred să fie o simplă întâmplare în această absență. Ba cu puțin exercițiu de memorie, am descoperit, recitându-mi caetul, un lucru și mai curios. Observ anume că aproape toate pauzele mari ale jurnalului, coincid cu momentele acute (« acut » e prea mult spus) ale iubirii noastre. De câte ori există o întrerupere de câteva săptămâni în notele mele, caut bine și găsesc sub această tăcere, ceva care o privește pe Marga.

Sunt un «iubit dificil» — cum spunea ea — și din fericire ea știe să accepte această dificultate.

Ii cer Margăi să vie, îi cer să plece, o chem câteva zile în șir, pentruca alte ori s'o evit săptămâni dearândul, joc care ar putea fi atroce dacă n'ar fi între noi amândoi, nu știu ce pact tacit de libertate și lene. Ii sunt recunoscător că știe să respecte cu atâta luciditate regulile jocului. Pe urmă, este în ea oarecare oboseală, care îi interzice să fie patetică. Și mai este ceva. Un ușor surâs descurajat, care trebuie să fie răzbunarea ei împotriva mea.

Dar iată-mă făcând psihologie — și nu voiam.

Rămâne acest fapt ciudat, că, fără excepție, fiecare moment bun al amorului nostru a fost marcat aici, în jurnalul meu, cu o pagină albă.

Sunt zile, în care o iubesc pe fata asta, cu o simplitate și o bună credință ce mă odihnesc pe mine și simt că o bucură pe ea. O aștept fără neliniște, fără grabă — cu puțină indiferență poate, dramul de indiferență necesar acestei calme iubiri — și când vine, când o știu aproape, rezemată cu spatele de teracotă, sau strânsă în colțul din dreapta al divanului, sau înclinată cu atenție peste umărul meu, deasupra mesei la care lucrez, toate aceste mărunte lucruri, sunt tot atâtea mari bucurii, egale și limpezi.

Se vede că este într'adevăr ceva incompatibil între Marga și jurnalul meu. Sunt prea multe idei generale, prea multe «probleme» aici.

Observ că am căpătat detestabilul obicei de a enunța adevăruri categorice. Vorbesc de prea multe ori în car-

netul ăsta la plural (« noi » suntem așa, « noi » nu suntem așa, destinul « nostru » chemarea « noastră ») și însumez în acest « noi » experiențe colective și confuze, pe care altă dată nu le-ași fi lăsat să-mi treacă așa, fără verificare personală.

Marga, care se mândrește a nu avea nicio aptitudine pentru ideile generale, este pentru mine — cu un termen pedant — « rechemarea la individual ». (Dacă ar citi, s'ar îngrozi. Ea, care iartă atâtea, pe asta nu mi-ar ierta-o). Știu eu? poate că și amorul nostru își are « problemele » lui, dar concrete, dar imediate, dela ea la mine, dela mine la ea. Nimic nu distruge mai radical judecățile abstracte și ideile generale decât o iubire, căci iubirea readuce totul la sensibilitatea ta, refăcând și superstiții și certitudini și îndoeli și valori, obligându-te să le trăești, să le verifici, să le crezi din nou. Este în orice iubire ceva *originar*, un principiu de naștere, de creare dela început a tuturor lucrurilor.

Nu, nu o iubesc cu pasiune pe Marga, știu prea bine asta, și o știe și ea, dar e destul să vină într'un moment bun, pentruca să îndepărteze dintr'odată, « întrebările mari » și să pună în locul lor, o întregă lume de ecouri intime, vii, imediate, mediocre ca valoare desigur, dar vii, vii.

Ce iubesc cu deosebire în ea, este teribila ei spaimă de abstracție. Dacă se întâmplă vreodată, din neatenție, să-i vorbesc despre una din faimoasele mele procese de conștiință, fata asta, atât de înțelegătoare altminteri, se

închide subit, cu discreție, dar și cu hotărîre, refuzând nu numai să răspundă, dar chiar să priceapă. Are o deosebită înclinare spre lucruri, spre obiecte, spre fapte precise, spre oameni exact determinați.

Eu, tu, cartea asta, scaunul ăsta, fereastra asta. Ea singură din toată lumea mea — familie, prieteni, cunoscuți, — ea singură nu mi-a socotit trecerea dela drept la arhitectură, o extravagantă. Când i-am anunțat faptul l-a aprobat, aproape fără surpriză. « Foarte bine faci ». Are pentru noile mele treburi o atenție și un interes care m'au surprins la început. Imi cere lămuriri exacte, vrea detalii, privește, întrebă. M'a obligat s'o duc odată la atelier și a rămas acolo toată după masa, plimbându-se degajată printre mese, făcând ușor cunoștință cu camarazii mei, ea atât de necomunicativă de obicei — întrebându-i, reclamând precizii tehnice, punând mâna cu familiaritate pe plastilină, încercând să modeleze. Când vine la mine, dacă mă găsește lucrând la planșe, îmi interzice să-mi întrerup lucrul, își apropie un scaun de masă, se așează cu genunchii pe scaun și coatele pe masă și se uită cu o seriozitate, care mi se pare nespuse de copilăroasă. O adevărată vocație.

E într'adevăr ceva neted în inteligența ei — poate și ceva limitat în acelaș timp — ceva de bun simț, de simț al măsurii. Înțeleg acum de ce când am auzit-o mai de mult, cântând pentru întâia oară la pian, am fost mirat de reputația ei de bună pianistă. Technic o fi — eu nu mă pricep — dar muzical felul ei de a cânta este cel puțin ciudat. Cânta atunci din nefericire din Chopin, o nocturnă, pe care o făcea de nerecunoscut, liniară,

precisă, cu contururi exacte, fixe. Marga nu cântă: schematizează. Numai ascultând-o pe ea, am izbutit să înțeleg pentru prima dată ce poate însemna « construcția » unei bucăți de muzică. O vedeam parcă desenată, logic, frază cu frază, ciclu cu ciclu. (Poate de aici vine și curiozitatea ei pentru arhitectură). Maniera asta are probabil nenumărate riscuri muzicale, dar și oarecare avantagii. E o mare bucurie s'o ascuți cântând din Mozart: e un Mozart lapidar, reliefat, minuțios, ca zimții unui ferăstrău chirurgical, ideal de fin.

De unde ia Marga Stern această liniște care o pune în directă legătură cu obiectele, de unde deține ea această salutară opacitate, care o ferește de visuri și năluci? Li invidiez spiritul aplicat, concret, fericit în sănătatea lui așa de cumescade. Li invidiez lipsa de imaginație și rezistența la abstracție. Am față de acest spirit bine gospodărit, admirația pe care ași avea-o în fața unui trup bine clădit, calm în vigoarea și armonia lui fizică.

Să nu fie nimic judaic în această față iubită, nici o tresărire, nici o umbră, nici o întoarcere înauntru spre straturile rupte ale amintirilor depuse acolo?

Am întrebat-o prosteste, cum ași fi întrebat-o dacă n'o doare capul. Mi-a răspuns cu o ridicare din umeri

« Nu înțeleg ce vrei să spui. De sigur am și eu melancoliile mele. Când ești tu uricîos, sau când te iubesc prea mult sau în sfârșit când mi se întâmplă ceva rău, cine știe ce ».

Adevărul este că Marga e o femeie înainte de a fi evreică. Și că dacă destinul rasei ar obliga-o la neliniște și visare tulbure, destinul ei de femeie — mai puternic — o întoarce spre pământ și o leagă de el, o întoarce spre legile vieții, care sunt surde în ea, în așteptarea trecerii mai departe, prin maternitate. E un calm biologic aici, care se traduce zilnic printr'un foarte tenace simț practic, simț de prevedere și de așteptare.

Recitesc ce am scris mai sus și râd. Scumpă fată. Ce rămâne din tine, din râsul tău cald, din sărutul tău bun și negrăbit, din brațele tale ce mi se împletesc leneșe după gât, ce rămâne din tine în scrisul acesta, care te complică, te comentează, te schimbă?

E ceva ascultător în sensibilitatea ei, ceva supus și cuminte, cu înfiorări pe care le stăpânește greu sub o virginitate apărută și împotriva ei și împotriva mea. Ii știu trupul îndurerat de așteptări, îi știu linia șoldurilor arcuită sub rochie, cu atâta lene, cu atâta melancolie.

Nu, nu există întrebări mari, nu există decât certitudini mici, care o privesc pe ea și se luminează în prezența ei.

VII

Rândurile scrise zilele trecute aici despre Marga, în legătură cu ceea ce numiam ironic «întrebările mari» sunt de o mediocritate înfiorătoare. Dacă nu ași fi decis odată pentru totdeauna să-mi sancționez prostiile, ași rupe foaia, dar a ține un jurnal ar fi o treabă prea ușoară, dacă ai avea facultatea de a-l modifica în urmă

dregând ceea ce din capul locului a fost prost gândit. Nu poți drege fără să simulezi. Și asta nu vreau.

Dar mi-a fost rușine, până la umilință, până la desfigurare, de suficiența acelor gânduri, de platitudinea lor, de sărăcia lor așa de comodă, mi-a fost rușine aseară, pe stradă, când, dând colțul, am intrat dintr'odată în plină dramă de revoluție socială. Precis nu știu cum s'au întâmplat lucrurile. Fusese o întrunire muncitorească de cartier și pe la sfârșitul ei intervenise poliția. Oamenii n'au vrut să evacueze sala, sau au evacuat-o prea încet, sau a fost unul care a strigat vreo neghiobie revoluționară și atunci a început încăerarea. Am trecut prea târziu pe acolo ca să fi prins lupta în toiu — și dealtminteri n'ași fi văzut mare lucru, căci bătălia se dădea înăuntru în sală și la uși, prea înguste și puține ca să permită fuga celor ce se îmbulziau.

Acum, era pe sfârșite. Pe cei mai mulți îi ducea între baionete, rupți, sfâșiați. Câțiva erau întinși pe trotuar, sângerând. Era unul care gemea groaznic, cu capul spart, sub un burlan din care picura încet a desgheț. Am simțit că e în mine însumi ceva călcat în picioare, nu revoltă, nu indignare, ci un sentiment intolerabil de neputință în fața durerii, și trebuie să recunosc că primul gând a fost pentru « ghinionul » de a fi trecut pe acolo, căci ași fi vrut să nu fi asistat la nefericirea asta, să nu fi știut că ea există, să nu fi văzut, să nu fi auzit. Dar odată aici, nu puteam, *nu se putea* să trec mai departe, nu pentru că m'ași fi codit de acest soi de dezertare, dar pentru că simțiam cu ascuțime, că nu voi putea să mi-o iert niciodată, că asta va rupe iremediabil un re-

sort dintr'o intimitate ce va rămâne veșnic rănită, în ascunzișurile ei.

Simțiam că e necesar să fac și eu un gest, care să mă solidarizeze cu nenorociții aceia, să strig — știu eu? — « trăiască revoluția » sau « jos burghezia » sau « vrem mărirea salariilor » sau înfârșit orice altceva era necesar ca să fiu bătut odată cu ei, luat odată cu ei — deși în același moment îmi dădeam seama cât sunt de caraghios, de sentimental, de filantrop în bunele mele intenții. Eram ridicul, fără pereche de ridicul, cu mica mea criză de conștiință acolo, în plină stradă, între niște oameni, care fiecare — bătăuș sau bătut — avea un rost, o chemare, o datorie de plătit. M'am simțit singur, dezarmat, inutil, într'un val de viață care trecea pe lângă mine implacabil, aruncându-mă deoparte, la margine, și luându-i pe toți ceilalți cu ea, înainte.

Mi-am regăsit camera deșartă, planșele lipsite de înțeles, cărțile vide. Mâine poimâine, voi restabili stupidul meu orgoliu de om singur. Și voi fi iar un intelectual, un biurocrat.

Bucuria de a trăi prin forțele mulțimii, ca un copac prin forțele latente ale pădurii, sentimentul de a face parte, de a participa, de a împlini cu viața ta, un cerc de viață mai mare, ce trece și prin tine, mai departe spre puterile difuze, obscure, biologice ale speciei...

N'am cunoscut niciodată asta, n'am să cunosc niciodată. « Eu ». Tot ce fac, tot ce gândesc, tot ce sufăr, rămâne sub această bară fixă: « eu ». Și am curajul de-

plorabil de a fi mândru de această infirmitate, de a-mi socoti fereastra dela care privesc lumea o « poziție », când nu e decât o ascunzătoare, curajul de a crede în singurătatea mea ca într'o valoare, când nu e decât o inaptitudine.

Cât de prost, cât de patetic, mărturisesc acest păcat — nu-mi dau totuși mai puțin seama de realitatea lui. Sunt un copac evadat din pădure. Un copac cu orgoliu — boală care nu ucide violent, ci atacă răbdător, de jos, dela rădăcini, dela întâile resurse ale vieții.

Întâmplarea de eri, care m'a surprins așa de năuc și dezarmat, mi-a lămurit fără cruțare, trista condiție a tagmei de oameni din care fac parte și căroră li se zice intelectuali. Ciudată perversiune: să stai alături de drum să te uiți la cine trece și la ce se întâmplă și să scoți din drama asta, care te elimină, fiindcă ea n'are ce face cu spectatori, să scoți « idei », trecute pe curat, la catastif. Ași fi prea gentil cu mine, dacă așa spune că asta se numește « conflictul dintre gândire și acțiune », că e vorba de două funcțiuni deosebite, incompatibile, dar în fond egal de justificate. În realitate nu de asta e vorba — prea abstract și binevoitor — ci de o inaptitudine pentru viața cea mare, inaptitudine metodic întreținută, cu lecturi, cu meditații, cu dialectică. Este o diformare înceată, o educație sistematică zi de zi, o atrofiere lentă a reflexelor, a impulsurilor, o anulare treptată a instinctului de vehemență vitală, în stare să te ducă teafăr prin furtuni.

Nu cred că vreun intelectual a făcut vreodată ceva decisiv în istoria oamenilor, atunci când a fost vorba

nu de valoarea unei culturi, ci de salvarea speciei pur și simplu. Ar trebui să recitesc din punctul ăsta de vedere istoria: m'ași mira să n'am dreptate. Ce să faci cu aceste plante de apartament, incapabile să suporte aerul tare?

Și există cu siguranță o circumstanță agravantă pentru intelectualul evreu, de două ori scos din jocul activ al existenței, odată ca intelectual și a doua oară ca evreu.

Citiam în istoria lui Șapsă Zwi, pe care mi-a vândut-o în Decembrie Abraham Sulitzer, prietenul meu din tren, citiam că prin anul acela — 1646 — zeci de mii de evrei au fost măcelăriți în Polonia și Rusia, sute de comunități și târguri au fost rase depe suprafața pământului și că în timp ce târgurile ardeau, în timp ce sângele vărsat venia năvălitor ca o lavă fierbinte dintr'un vulcan nestins, în sinagogi, printre flacări și sânge, se discuta asupra câtorva texte talmudice.

Și istoriograful povestește acest lucru atroce cu orgoliu, ca pe un fapt eroic, în vreme ce mie mi se pare o sinistră abdicare dela viață, o anemie vitală compromițătoare, o rușinoasă fugă din biologie.

L-am întâlnit pe Sami Winkler cum nu se putea mai la timp. « Uite omul care îmi trebuie » — mi-am spus bucuros, când i-am recunoscut de departe carura de boxeur, pătrat și masiv, în colț, la Național, unde se opriese un moment, fără treabă. Nu-l mai văzusem dela începutul lui Decembrie, din ziua în care fusesem la cămin și îl surprinsesem în discuție cu S. T. Haim, dușmanul lui de idei.

Imi place Winkler pentru calmul lui puțin greoiu, pentru puterea fizică îndesată pe care i-o bănuiesc, pentru aparenta lui mărginire însfârșit, sub care ascunde în realitate atâtea lucruri învățate cu rost, cu metodă, cu aplicație. Mi-a arătat cineva odată, într'o revistă sionistă din străinătate, un raport tehnic pe care îl prezentase Winkler, în numele delegației din România, la congresul sionist anual dela Basel: problema nu mă interesa, dar am băgat de seamă câtă muncă fusese pusă acolo, cât simț de ordine, ce excelentă știință în a distribui materialul documentar.

« E un birocrat de inimă » spune răutăcios S. T. H. despre Winkler. S. T. H. e pățimaș și nedrept. Și pe urmă Winkler mi se pare că valorează nu atât prin ceea ce este, cât prin ceea ce nu este. Nu este lunatic, nu este metafizician, nu este bântuit de îndoieli, nu are crize de conștiință complicate și otrăvitoare. Să nu fii toate astea și să fii totuși evreu, iată o dificultate serioasă. Am impresia că Winkler o învinge ușor.

Mi-am spus așa dar, revăzându-l, că el va ști să răspundă ultimelor mele răfuei — și deși nu am nici gustul nici exercițiul confesiunii, i-am vorbit despre întâmplarea de zilele trecute, despre tot ce am gândit, cu privire la izolarea evreului, a intelectualului evreu mai ales, izolarea lui de mulțime, inaptitudinea lui pentru social și în definitiv pentru viață

— Tu care crezi în sionism și lucrezi pentru ridicarea unei țări noi, nu te-ai lovit niciodată în conștiința ta, de sentimentul acesta sterp al singurătății ovreiești? Nu ți se pare că efortul colectiv, la care colaborezi, este într'un fel

peste firea evreului, destinat să trăiască în el și menit să nu poată sparge cercul de fier care îl desparte de lume?

Iartă-mă îmi dau seama, că ceea ce spun este prea abstract și pretențios, dar urmărește-mă totuși. Am să încerc să fiu mai clar. Uite mi se pare că într'o întreprindere ca asta, în care e vorba de clădirea unei țări, aventură pur și simplu epopeică, dacă te gândești bine, într'o întreprindere ca asta zic, nu contează atâtea elementele ei tehnice — industrie, economie, finanțe, resurse geografice — ci altceva, un altceva de ordin psihologic, metafizic dacă nu te sperii. Puțină nebunie, oarecare nepăsare de tine, puțină iresponsabilitate chiar. Mă întreb dacă noi nu venim cu prea multe probleme, acolo unde trebuie să vii doar cu două mâini bune de lucru. Nu știi, nu sunt informat și nici nu caut să fiu, pentru că nu prea cred în cifre, dar, fără să fi gândit asupra sionismului, mi se pare că el pornește dela o siluire asupra propriei noastre sterilități, că e o încercare mai degrabă tragică de salvare, decât o întoarcere naturală spre pământ.

M'am simțit zilele trecute așa de caraghios într'o împrejurare care mă confruntă brusc cu viața și cu mulțimea, încât gândindu-mă că există astăzi oameni tineri, ca mine, care și-au lăsat cărțile și s'au dus să lucreze cu târnăcopul, în cine știe ce nenorocită colonie palestiniană, mă întreb dacă despărțirea asta este, cum crezi probabil tu, un act de eroism, sau este numai un act de disperare.

— Eu nu cred nimic, mi-a răspuns Winkler. Te ascult și bag de seamă că nu te pricep. E prea multă psihologie

aici, și n'am timp de psihologie. Îți declar cu cea mai mare sinceritate, că n'am avut niciodată asemenea nedumeriri.

Am fost totdeauna dumirit — am știut totdeauna ce trebuie să fac. Mă uit la tine cum te agiți, mă uit la S. T. H. cum se frământă, mă uit la atâția alții și nu înțeleg, zău că nu înțeleg. În ce privește grijile tale despre reclădirea țării, nu știu ce să-ți spun. Poate că ai dreptate, poate nu, habar n'am. Mie lucrul mi se pare firesc, sănătos și clar. N'am nici o îndoială asupra sfârșitului bun, dar nici grabă n'am. Muncesc și aștept.

A tăcut ca și cum ar fi încheiat discuția și pe urmă, după câțiva pași, a adăugat:

— Uite, dacă vrei mai multe lămuriri, vino cu mine Joi seara, la conferința lui. Jabotinski. E un sionist dizident care face mult sânge rău conducerii centrale, prin acțiunea lui violentă. Un tip ciudat, ai să vezi. A organizat pe vremuri, în războiu, o legiune ovreiască militară, cu care a luptat pentru cucerirea Ierusalimului. Vino să-l ascuți, poate o să te lămurească el.

L-am ascultat pe Jabotinski, și nu m'am lămurit. Dar Winkler avea dreptate: e un « tip ». Vorbește rețezat, scurt fără clădură, dar cu o animație lucidă, care trădează o vocație de luptător. Foarte puține gesturi, foarte puține surâsuri, sau încruntări. Oarecare asprime în ținută, oarecare lipsă de expresivitate chiar, care nu m'ași mira să fie voită. Multe cifre, multe informații, dar fasciculate în câteva idei simple, vehemente în simplitatea lor. Nu mă pricep în politică sionistă, dar

cred că am înțeles în linii mari poziția lui Jabotinski față de conducerea oficială a mișcării.

« Biroul executivei, își închipue — spunea el — că sionismul se poate realiza prin diplomație. El pornește dela un fapt juridic: mandatul Angliei de a realiza în Palestina un cămin ovreiesc. Mie termenul ăsta « cămin » mi se pare vag și neangajant. Eu ași prefera să se spună limpede « stat ». Dar să trecem. Așa dar biroul central sionist își închipue că rezemându-se pe acest document juridic, poate trata cu Anglia, poate câștiga teren, dobândi avantajii și realiza treptat obiectivul național și politic al mișcării. Metoda este simplă: ovreii să fie cumiști, iar englezii în schimb vor fi mărinimoși.

« Ei bine, această politică de târgueli și așteptări, mi se pare o sufocare înceată a mișcării. O sinucidere. O acțiune națională care stă atârnată de un document este un început de moarte. Tăria noastră nu o poate face un pact diplomatic, ci un spirit interior de creație. Cu scrisoarea lordului Balfour sau fără ea, cu mandatul Mării Britanii sau fără el, sionismul este tot atât de mult sau tot atât de puțin. Fără de voința de a crea însă, fără puterea de a voi, sionismul nu mai este nimic, absolut nimic, de zece ori nimic.

« Dar ce vrei tu să faci? ma întrebă ovreii prudenți, care au auzit unii dela alții, în șoapte că eu vreau să ridic un fel de armată și să pornesc războiul, sau așa ceva. Vrei să dărâmi Marea-Britanie? Vrei să distrugi flota engleză?

Vrei să te războiești cu submarinele, torpiloarele și crucișătoarele amiralității?

«Ovreii mei, au după cum vedeți, mult haz. Dar și eu am haz când trebuie și iată am să le răspund, că nu știu ce vreau. Nici nu știu, nici curios nu sunt să știu. Nu stau să mă întreb ce o să iasă și cum o să fie. Simt doar că așa nu mai merge și că pivotul mișcării trebuie readus din cadrul internațional, în cadrul nostru propriu. Că forțele pe care trebuie să le folosim nu pot fi juridice, ci numai spirituale. Că în sfârșit cel mai aventuros efort de realizare prin noi, este de o mie de ori mai fertil, chiar când eșuează, decât cel mai cuminte apel la bună voința străină, chiar când el izbândește».

...Și așa mai departe, două ceasuri. N'a fost un succes. Lume era multă, dar contrariată, speriată chiar de îndrăznelile vorbitorului.

La sfârșit, în stradă, Winkler m'a bătut pe umăr: «Ei»?.

N'am știut ce să-i spun. Omul mă interesează, problema însă rămâne la fel de neguroasă. Cum se întâmplase să-l găsim în sală și pe S. T. Haim, ne-am dus toți trei, într'o cafenea pe bulevard, să stăm de vorbă.

S. T. H. era necruțător.

— Un fascist, asta e. Un fascist pe care n'o să-mi cereți a-l socoti mai puțin abject, pentru motivul că e ovrei. Teoria statului evreu palestinian, creat printr'un act de voință națională — ce aberație! Și ce sălbătăcie în acelaș timp. Voi nu vedeți că este tot o mașinărie engleză în afacerea asta, tot o cursă capitalistă, pe care o vor plăti arabii indigeni masacrați și proletarii evrei din colonii, exploatați până la sânge, în numele idealului național? Marea Britanie are nevoie de un om de încredere în canalul de Suez ca să i-l păzească, și

atunci inventează basmul cu « căminul național evreesc », « Cămin » e o vorbă prea frumoasă. A scornit-o, sunt sigur, un quaker sau un puritan. Iar câteva milioane de evrei sentimentali au luat-o drept bună.

Parcă-l aud pe Jabotinski al vostru: « O țară nu se clădește cu elemente tehnice ». Zău? Cu ce atunci? Cu spirit? O fi, dar înaintea spiritului, există geografia și asta e o treabă exactă pe care n'o amețești cu declarații lirice, cum amețești o sală de evrei buni la inimă. Geografia are pretențiile ei teribile: atâția kilometri pătrați de pământ, atâta munte, atâta apă, atâta ploaie, atâta secetă. Cum vei coloniza un popor de 15—17 milioane într'o țară de trei județe?

Ce vei face cu indigenii arabi, care și ei au dreptul să moară de moarte naturală, nu numai decât prin exterminare sionistă? Cum vei da viață unor îngrămădiri artificiale de oameni aduși de toate vânturile, și constituiți într'un mecanism așa zis național, cu ignorarea celor mai sângeroase probleme de proletariat, de clasă socială; de economie politică falsificată? Ași vrea să știu dacă a auzit domnul Jabotinski asta de conflicte de muncă palestiniene, de proletariatul palestinian, de finanța palestiniană. Și așa vrea să știu, cam cum ar voi să le rezolve.

Adică, n'ași vrea să știu. Pentrucă știu și fără să mi-o mai spună el.

Parcă-l aud: « *Orice problemă de luptă socială este subordonată imperativului național* ». Nici Mussolini nu vorbește altfel. Nici contra revoluționarii nemți. Nici Nicolae I, țarul tuturor rușilor.

Unitatea națională evreească este o aberație. Nu cunosc evrei: cunosc muncitori și burghezi. Nu cunosc o problemă națională a Palestinei. Cunosc o problemă economică și tehnică a Siriei, a Palestinei și a Mesopotamiei, care nu este de altfel nici cu un dram mai interesantă, decât problema Cubei, a Indochinei, a Rumeliei orientale. Restul e mit, idilă, păcăleală.

Marxismul lui S. T. H. e incurabil. Nu mai este un sistem de gândire politică, e de-a-dreptul o incapacitate generală de a înțelege viața prin alte forme. Tot ce nu e cifră — nu este pentru el realitate. Pentru fiecare fapt are un document, pentru fiecare probă o contra probă și, dincolo de asta, restul este — cum spune el ucigător — idilă...

M'am temut ca Winkler să nu accepte discuția astfel deschisă și să nu încerce o demonstrație tehnică. Nu știu dacă ar fi pierdut lupta — deși lupta e grea cu un polemist ca S. T. H. — dar știu bine că ne-am fi pierdut seara. Winkler ar fi produs o serie de cifre, demonstrând viabilitatea unui stat evreu palestinian, iar S. T. H. ar fi produs o altă serie de cifre demonstrând exact contrariul.

Încăodată observ că Winkler, cu toată aparența lui obtuză, prinde când trebuie o nuanță și înțelege ușor o situație. I-a răspuns lui S. T. H. transpunând discuția pe un plan care schimba cu totul punctele de vedere.

— N'am să mă cert cu tine pe chestiuni de geografie și economie palestiniană — deși ași putea. Nici n'am să-ți arăt cât sunt de ușoare argumentele tale cu arabii și cu evreii proletari. Nu neg realitatea lor, dar există o ierarhie a realităților — și pe asta tu nu vrei s'o cunoști. Căci

între două fapte deopotrivă de adevărate, unul îl poate anula pe celălalt, pentru că are altă semnificație, alt coeficient. Să lăsăm însă asta.

Intrebarea pentru mine nu este dacă evreii pot realiza un stat palestinian, ci dacă pot face altceva. Înțelegi? Nu șansele întreprinderii contează, ci obligativitatea ei. Dacă nu facem asta, murim. Dacă o facem — zici tu — tot murim. Nu știu. Poate da — poate nu. Și pentru acest « poate », încă merită să pornim la drum. Nu cere unui popor, plecat să ridice o țară, nu-i cere să-și numere banii, să semneze o poliță de asigurare contra accidentelor și să-și rețină telegrafice cameră la hotel... Și pe urmă drept să-ți spun, toată discuția asta mi se pare deșartă. Eu sunt un soldat, un zidar, un minier. Ascult și muncesc. Restul e idilă — dacă-mi dai voie să te citez.

— Nu, nu-ți dau voie. Judeci ca o domnișoară. De ce mă iubești? « Așa ». De ce nu mă mai iubești « Așa ». Recunoaște răspunsul tău nu e mai tare. Și tu tot cu « așa » te justifici. De ce ești sionist? « așa ».

Aici, am încercat să interviu, deși privirea fulgerătoare a lui S. T. H. făcea riscată orice replică.

— Li cer iertare lui Winkler că răspund pentru el. Vreau doar să-ți spun, dragă S. T. H., că acest « așa », de care îți râzi, este totuși cu adevărat un răspuns decisiv. A fi sionist « așa », pentru că ești, însemnează a fi sionist în chip firesc, prin destin, cum ești alb, cum ești blond, cum ești brun, a fi sionist cum plouă afară, cum ninge, cum se face zi, cum se face seară... Mi se pare însă că de aici începe drama sionistă. În orice caz, de aici încep îndoelile mele. Fiindcă nu cred că evreul e în

stare să trăiască direct, prin fenomen natural, un asemenea act de viață colectivă. O spun cu părere de rău — și de altfel nu o gândesc pentru prima oară. Am sentimentul că mișcarea sionistă e un fapt de desnădejde: o ridicare împotriva destinului. Un tragic efort către simplitate, către pământ, către liniște. Niște cerebrali, care vor să scape de singurătatea lor. Și cred că în fundul fundurilor, actul sionist ascunde acest sâmbure de tragedie, pe care îl călcăm în picioare, doar-doar l-om uita... N'o să iasă într'o zi la suprafață? Asta e singura întrebare ce se pune pentru mine.

— Nu, a răspuns scurt și sigur de el Winkler.

S. T. H. a tăcut o bună bucată de vreme. Se uita doar, cu oarecare compătimire, când la unul când la altul. Pe urmă a izbucnit.

« Haideți mă, să mergem că ne pierdem noaptea. Nu se poate discuta cu voi. Mituri, superstiții, poezii... Voi judecați, mă? Da, de unde... Voi cântați. Niște tenori, asta sunteți. Puccini, Giacomo Puccini — maestrul vostru. Plata, chelner.

Nu cred că Winkler vrea să mă convertească la sionism. Se ocupă însă de mine, pentru că îl intrig puțin. Cu tot calmul lui de om care crede, îndoelile mele psihologice asupra sionismului, îl derutează mai mult decât obiecțiile politice ale lui S. T. H.

M'a căutat aseară, anume pentru ca să mă cheme la o reuniune.

« Vino, mi-a spus. O să cunoști un palestinian. Un pioner, Berl Wolf.

« În fond, noi discutăm de aici, ca din cărți, cu idei, cu impresii, cu argumente. Dar ăsta e viu, un om viu. Trebuie să-l cunoști. I-am vorbit de tine și i-am spus că te aduc ».

M'am dus într'adevăr și nu-mi explic de ce, pe drum, eram atât de neliniștit. Aveam trac. Ii cerusem lui Winkler câteva detalii despre acest Berl Wolf, pe care aveam să-l cunosc și aflasem, în câteva vorbe, o poveste fabuloasă. La patrușprezece ani, fugit singur din Rusia, în primele zile ale Revoluției, hamal într'un port din Sud, câteva luni mai târziu, închis la Kiel în 1918, când cu revolta marinarilor, student peste un an la politehnică engleză, trece Atlanticul, rămâne câțeva vreme în Statele- Unite, unde face cu succes gazetărie de scandal, până ce într'o zi, lasă totul și pleacă în Palestina, simplu lucrător într'o colonie. Rămâne acolo un an, lucrând din zori până în noapte cu târnăcopul, cu sapa... Intr'o dimineață, la ceasul la care oamenii se pregătesc să plece la câmp, un atac arab. Un glonte îl lovește în brațul drept, lângă umăr și îi sparge osul. Dus cu camionul coloniei la Tel-Aviv, i se taie acolo brațul. Ciung, nu mai are ce căuta la plantație. Se duce la oficiul executivei sioniste de acolo: « eu vreau să lucrez mai departe, făceți ceva cu mine, întrebuințați-mă la ceva ». L-au trimis în Europa propagandist.

Urcând scările îmi părea rău că am venit. Dacă n'ar fi fost Winkler cu mine, m'ași fi întors poate din prag. « Cine știe ce mă mai așteaptă ». O discuție lungă cu un

profet nervos, o altă serie de argumente, un alt șir de neînțelegeri, un nou S. T. H. sionist de astă dată și mult mai intolerant decât celălalt, pentru că ăsta fără să vrea va vorbi în numele sacrificiului lui, cu prestigiul tăcut al unui braț pierdut în luptă. Mă simțeam dinainte umilit în victoria eventuală, pe care ar fi fost posibil s'o repurtez în discuție.

Și pe urmă, ce sunt eu?, o mașină de discutat? ce o să-mi spună omul ăsta? ce o să-i spun eu lui? și cine stă să despartă adevărul lui de al meu? și la ce bun tot timpul ăsta pierdut, toate vorbele astea în vânt? la ce bun, dacă pe urmă regăsești aceleași întrebări închise, aceeași tristețe care rezistă? Un argument, o sută de argumente, un milion de argumente, să le ia dracu pe toate.

Am intrat. O cameră mare, goală, cu câteva bănci de lemn și — pe pereți — două trei fotografii, imagini palestinieniene probabil. Vreo douăzeci de băieți și fete nu mai mari de 14—16 ani, cred, ascultau o istorie, pe care le-o spunea un băiat mai mare din mijlocul lor. Vorbeau curent ebraica, ceea ce m'a mirat întâiu (nu știam că limba asta se poate vorbi așa, familiar, orășenește) și pe urmă m'a stingherit. Nu pricepeam nimic și mă simțeam străin, nechemat. Băiatul mai mare, cel care povestea, ne-a făcut însă un semn de bună primire și când ne-am apropiat de grup, am băgat de seamă cu uimire că el, copilul ăsta, adolescentul ăsta, el trebuie să fie omul nostru, misionarul palestinian, căci în timp ce cu stânga bătea parcă în aer, larg, măsura povestei pe care o spunea, puțin cântând-o, mâneca dreaptă a surtucului, goală din umăr, era trasă pe lângă corp și vârîtă în buzunar.

Am recapitulat uimit, tot ce îmi povestise pe drum Winkler despre el, am revăzut ca într'un film cu imagini repezi, fuga lui din Rusia, închisoarea din Kiel, trecerea peste Atlantic, refugiul spre Haifa, anii de muncă în colonie și mă întrebam unde purta acest om cu obrazul de copil, unde purta el atâtea răni și amintiri...

Când și-a terminat povestea, a venit spre noi, spre Winkler și spre mine, ne-a întins cu simplitate stânga lui sănătoasă și ne-a întrebat într'o franțuzească încurcată, dacă nu vrem să-l așteptăm o jumătate de oră până termină cu copiii.

— Până una alta, intrați și voi în cerc.

M'am codit. Mi se părea jocul ăsta puțin comic, dar mi-am dat seamă că ezitarea mea e și mai comică, intimidat cum păream în fața băieților.

« Ce Dumnezeu, nu sunt chiar atât de bătrân », mi-am spus și mi-am făcut loc între doi liceeni mărunți.

Prietenul nostru pălestinianul, mereu în mijlocul grupului, ne învăța acum un cântec ieemenit. El spunea un vers și copiii trebuiau să-l repete după el, cu glas tare întâiu vorbindu-l, și pe urmă cântându-l în cor. La început, eu am tăcut, dar el a oprit tot corul după primele vorbe.

— Nu e bine așa: toată lumea să cânte.

M'am roșit simțindu-mă vizat, dar am tăcut și a doua oară. El a insistat însă, din nou, fără enervare, ca un camarad.

— E cineva, care nu vrea să cânte. E supărat. E supărat pe noi se vede — fiindcă altfel de ce n'ar cânta? Să-l rugăm cu toții — și să vedeți că o să cânte.

Nu, nu, numai asta nu. Fac ce vor, cânt dacă vor, mă dau tumba dacă trebuie, numai să nu se uite așa la mine, cu toții, ca la un elev prost, prins că a copiat și pus la colț ca să-l vadă toată clasa. Am cântat.

De ce n'a fost acolo S. T. Haim să mă vadă? Ar fi răs cumplit. Eu însumi amintindu-mi, încerc oarecare jenă, — nedreaptă de altfel și pretențioasă, căci — de ce să-mi fie rușine să mi-o spun? — a fost un ceas bun, un ceas de vacanță, în care îmi dădeam seama că fac o mie de prostii, irezistibile însă, mai tari decât « spiritul meu critic » mai tari decât spaima mea de ridicol.

Din mijlocul sălii, cu un colț de păr căzându-i pe frunte (căci ne bătea măsura cu capul) cu un surâs larg luminându-i întreaga față de adolescent, omul nostru ne îndemna să jucăm jocul până la urmă. Când a fost să plecăm, uitasem că venisem acolo pentru o desbatere de idei. S'a apropiat de mine și mi-a strâns încăodată mâna:

— Eu nu mai am ce să-ți spun. Am vrut să cânti și ai cântat. Asta e tot.

Asta e realmente tot. Poți să cânti? Ești salvat.

Iată, eu unul nu pot. Eu am pudoare, am simț critic, simț al ridicolului, control de mine însumi, și alte tragice tâmpenii de felul ăsta, pentru care mai am și stupiditatea supremă de a mă stima. Da, da băiatule, la ce te-ai ascunde după propriul tău condei, uite în chiar momentul ăsta, în care scrii ceea ce ți se pare că este o confesiune și un proces interior sever, în chiar momentul ăsta, este cineva în tine care te felițează pe sub mână și te deco-rează cu « meritul personal » clasa întâia. Scriu aici

lămurit și cu bună credință că sunt un nefericit dobitoc și în același timp e un glas în mine, care mă consolează clandestin: «ești un martir, ești un erou al propriului tău destin, ești un păstrător al celor mai curate valori de demnitate umană».

Duplicitate de umilință și orgoliu, care îmi dezoacă toate sinceritățile... Nu e strigăt pe care să nu mi-l submineze, nu e revoltă împotriva mea, pe care să nu mi-o anuleze cu o mică rezervă ascunsă, cu o scuză dinainte consimțită.

Și totuși cred, vreau să cred, sunt convins că neputința mea de a cânta cu ei este o infirmitate, nu un titlu de noblețe, că neputința asta de a reintra în mulțime — în oricare mulțime — de a mă rostogoli în jungla ei, de a mă uita și de a mă pierde, este o tristă abdicare, o tristă înfrângere.

O, dacă ași putea să nu mă mândresc cu asta, dacă cel puțin atâta lucru ași putea...

VIII

Nu-l mai întâlnisem pe Abraham Sulitzer, bătrânul meu Ahasverus din tren dela acea întâmplare din vacanța Crăciunului. Uite că îl regăsesc acum. E de mirare cât de oportun intră și pleacă oamenii din cercul meu, regisați parcă de un șir dialectic, care îi chiamă și îi îndepărtează, după cum are sau nu mai are nevoie de ei. Viața are potriveli de felul ăsta, pe care literatura nu și le poate permite. Dacă ași fi literat, cred că cel mai greu lucru mi-ar fi să maschez loviturile neverosimile ale realității, îndrăznelile ei, inițiativele ei... (Dar ce caută

cugetarea asta aici? Să i-o spun lui Walter. El care e critic și gazetar, are s'o pună cel puțin într'un articol).

L-am descoperit pe Abraham Sulitzer vecin. Locuște la o sută de metri pe stânga, într'o ulicioară ce cade drept pe strada mea. Numai că el pleacă la lucru la 7 dimineața și eu abia aproape de 9, așa că am fi putut trăi două veacuri unul lângă altul, fără să ne vedem. Eri însă a trebuit să fiu în zori la gară (un pachet trimis acasă prin Lulu) și la întoarcere, dând colțul, m'am lovit de amicul meu Abraham.

— Te-am văzut săptămâna trecută la conferința lui Jabotinski, am vrut să te strig și pe urmă m'am răzgândit. Știi eu? mi-am spus, poate că m'a uitat. Un negustor de cărți, întâlnit odată în tren... Dar așa fi vrut să te întreb dacă ai citit istoria lui Sapsă Zwi. E o carte care mi-era dragă.

L-am liniștit oarecum asigurându-l că și pe mine m'a interesat mult. Dar sunt sigur că răspunsul nu i-a plăcut. (Ce e aia « m'a interesat »? O carte ori te dărâmă, ori te ridică. Dacă nu, la ce mai dai bani pe ea?). Abraham Sulitzer gândește cu siguranță asta, dar de spus, nu spune nimic. Zâmbește doar, plin de reticențe și grăbite amabilități. (Ei și — să zicem că nu ți-a plăcut... Să zicem, cum zici d-ta, că te-a interesat. Ei și? Parcă nu e dreptul d-tale? Parcă pot eu să-ți fac ceva?...).

Ne-am despărțit repede — eram amândoi grăbiți — dar m'a poftit pentru seara la el — ceeace am primit cu bucurie.

Cărți, numai cărți, pretutindenii cărți. Am văzut oameni vorbind cu pisicile lor, cu câinii lor... Abraham Sulitzer vorbește cu cărțile.

«Vino tu, deacolo, mă, al treilea din rând, vino aici la tata. Cuminte, mă că ai să-mi dărâmi tot șirul, și pe urmă cine le așează la loc? Tu? Da de unde. Tot eu. Și pe cine țipă Roza? Tot pe mine, săracul!».

Domnul Sulitzer exagerează. Roza nevastă-sa, nu țipă: bombănește cel mult.

«Domnule, mi se tânguește ea, în aceeași moldovenească puțin cântată ovreește, ca a lui, am și eu frați, am cumnați care sunt negustori. Unul vinde mosoare altul vinde ghetе. Ei și? Ziua stă la prăvălie și vinde, seara închide prăvălia — și s'a terminat. Ia vreunul mosoarele acasă, să stea de vorbă cu ele?»

«Cu bărbatul ăsta al meu e o nenorocire. Mi-e mări mare rușinea de vecine, că se întâmplă să intre vreuna să-mi ceară cu împrumut puțin ceaiu sau puțină sare, că i s'a terminat și dă de el, om în toată firea, vorbind cu el singur, cu pereții, cu cărțile. Spune și d-ta, dacă asta nu e curată nebunie...».

Eu încerc să evit un răspuns precis, ca să nu creez noi conflicte în menajul Sulitzer; dar prietenul meu Abraham asediat de cărți, la masa lui, timid și înțelept, îmi surâde peste ochelari, din dosul a două coperti larg deschise — surâs de complicitate («las'o să vorbească, așa e ea; așa-s femeile; pe urmă îi trece»), surâs de copil care a răsturnat borcanul cu dulceață și acum așteaptă sancțiuni.

Mă uit bine la bătrânul ăsta cuminte, la acest iubitor de cărți, până la manie, până la viciu. Mă uit la acest filozof răbdător, terorizat de cicăleala unei neveste teribile, împotriva căreia n'are altă armă decât un zâmbet ascuns și îmi amintesc deodată de Domnul Bergeret.

Cât de mult îi seamănă acum, între cărți, Abraham Sulitzer! Abraham Sulitzer și Anatole France. Un Anatole France care vorbește idiș. Cât sunt de nepios!

Imi arată o întreagă bibliotecă, plină de surprize. Cervantes tradus în idiș. Molière, Shakespeare. Și mai aproape de noi, Galsworthy, Dostoiewski, Turghanief, Thomas Hardy. Sunt uluit, iar el triumfător. După fiecare volum, pe care mi-l dă în mâini, are un fel de surâs de perfidă modestie, ca al unui amfitrion mândru de vinul străvechiu, pe care ți l-a servit, fără să te prevină de calitatea lui, anume ca să te pună la încercare. De câte ori exclam, uimit de o nouă descoperire, el se înfundă mai rău între coperti, simulând prost o indiferență, care nu-i ascunde decât pe jumătate bucuria. Și când triumful este decisiv, (o ediție ovreiască din Dante, tipărită magnific pe hârtie de pergament, cu litere mari, gravate parcă în lemn), nu mai poate rezista și izbucnește aproape furios, luptându-se cu nu știu cine.

—Frumos? Frumos, zici d-ta? Frumos ca un cățel frumos ca o cravată? Nu, domnule, nu e frumos: e cutremurător.

Ii ard ochii încruntați — pentru prima oară încruntați. Roza tace puțin speriată, neștiind bine ce se întâmplă — eu însumi sunt oarecum stânjenit. (Nu-mi placi, Abraham Sulitzer: te credeam un sceptic serios nu unul amator, cu accese de teroare).

Se înlânzește însă repede și redevine tolerant. Acum, cu puțin curaj, poate că n'ași risca chiar viața, dacă i-ași spune — ca să-l încerc, — că nu-mi place ediția asta, care pe el îl înfioară de emoție. Nu cred că m'ar omori: s'ar mulțumi să mă dea afară.

Adevărul este că nu sunt nici eu dispus să glumesc și că revelațiile bibliotecii lui îmi deschid o lume, pe care nu o bănuiam. Cultură în jargon? Cultură europeană în jargon? Pentru ce? Pentru cine?

Il întreb pe Abraham Sulitzer și deastădată el nu mai este nici emoționat, nici furios — ci trist.

— Așteptam să întreb. Mă miram chiar că întârzi. La urma urmelor d-ta nu știi mai mult despre noi, decât știe ultimul băețoiu după stradă, care se ia după evreii cu caftan, când se mai rătăcește vreunul pe aici, și strigă după el « oi vei » și « achichi azoi ». Jargon! Nemească stricată! Limbă de mahala: asta este pentru d-ta idișul. Dacă ți-ași spune că e o limbă, nu frumoasă, nu urită, o limbă vie însă, în care s'a suferit și s'a cântat sute de ani, dacă ți-ași spune că e o limbă, în care s'a cugetat despre toate câte sunt în lume, te-ai uita la mine, uite, așa cum te uiți acum. Jargon! Hm. E o limbă vie, domnule, cu nervi, cu sânge, cu necazurile ei, cu frumusețile ei. Cu patria ei, care este ghetoul — adică lumea toată. Imi vine să râd, când îi aud pe sioniștii ăștia vorbind din cărți, ebraică. Ebraică, ne trebuie nouă? cu dicționare, cu gramatică, cu filologi, sau cum dracul le-o mai fi spunând? Săracii de ei... Lasă o limbă sănătoasă în drum și se duc să caute în morminte o vorbire care a fost și nu mai este. Dumnezeu să mă ierte, vorbesc

și eu ebraica mea pe care am apucat-o din bătrâni, dar — cum să-ți spun, eu? — simt că e ceva rece în ea, rece, aspru, gol, de parcă ași umbla într'o sală de piatră, lungă, lungă și deșartă, fără un om, fără o plantă, fără o fereastră. Cum să spui în limba asta « mă doare », « mă arde », « mi-e dor de tine? ». Și parcă dacă spui, ajută la ceva? Spune « mă doare » în idiș — și când ai spus te-a și durut. E sânge acolo, e cald, e viu...

— Nu mă pricep bine nici într'una nici într'alta, i-am răspuns. Nu știu prin urmare, câtă dreptate ai — dar, nu te supăra, nu cred că ai prea multă. Idișul este totuși un jargon-și asta e grav. O limbă făcută prin schimonosirea alteia. Originea asta nu e umilitoare? Imi vine greu să cred că prin stricarea unei limbi, se poate crea o alta.

— Dar aici te înșeli d-ta și țiioniștii d-tale. Nu e vorba de o limbă stricată. E vorba de o altă limbă — scurt și bine.

Idișul e caraghios numai în gura ovreilor bogați, care țin frăulein la copii și cred că vorbind prost idiș, vorbesc bine nemțește. Dar idișul curat, idișul sincer al ovreiului fără ambiții și fără frăulein, e o limbă caldă, pătimășe. Există milioane de ovrei care o vorbesc, milioane care trăesc în ea. Pentru aceste milioane se tipăresc cărțile astea pe care le vezi, pentru aceste milioane se scrie ovreiește, se traduce în ovreiește, se joacă teatru ovreiesc. E o întregă viață, e o întregă mulțime, care își are elita ei și această elită, fără diplome, fără universitate, vrea să fie informată, vrea să cunoască, vrea să cugete.

Există romancieri idișiști, poeți, critici, esseiști și dacă ai ști câte formidabile frumuseți sunt închise în

această cultură de jargon, pe care o disprețuiești fără s'o cunoști, ai avea probabil multe remușcări. Nu mai vorbesc de folclorul ghetoului — totul în idiș — folclor în continuă viață, mereu creator, cu rădăcini pierdute la periferie, cu cântăreți anonimi, cu humorști necunoscuți, cu eroi, cu legende, cu mituri, de două ori vii, odată prin prezența imediată a vieții de gheto, iar a doua oară, prin misterul mai depărtat al vieții de sinagogă. Realismul ghetoului, orășenesc, nervos, repezit și misticismul sinagogei se unesc în folclorul ăsta de mahala ovrească și dau la un loc ceva, pentru care dacă ai ureche și inimă, merită și să trăiești și să mori.

— Să mori mai ales, l-am întrerupt, fiindcă de trăit e cam greu. Milioanele de vorbitori de idiș nu le prea văd. Iar mahalaua ovrească, nici pe ea n'o mai văd. Văd în schimb masse întregi de evrei trecând definitiv la cultura țării în care trăesc: evrei francezi, evrei germani, evrei americani, evrei români. Acum o sută de ani, jargonul era limba lor. Astăzi au uitat-o. Măine, copiii lor nu vor ști nici din amintire, că a existat vreodată. Și de asemenea șubred lucru — cât 'ar fi el de frumos — vrei să legi o cultură?

— Dumneata uiți că, din fericire, mai există și anti-semiți? Și că, slavă Domnului, mai există din când în când și progromuri. Cu cât te asimilezi în o sută de ani, cu de zece ori atâta te aruncă înapoi o singură zi de progrom. Și atunci ghetoul săracul, stă gata să te primească din nou.

— De ce ghetoul și nu coloniile palestiniene? Vorbești cu atâta pasiune de gheto, ca și cum n'ar fi o pribegie,

și cu atâta dragoste de jargon, ca și cum n'ar fi o limbă de împrumut. Dacă e vorba să ne întoarcem, de ce să nu ne întoarcem la primele începuturi, acolo de unde am plecat acum două mii de ani? Greu e și așa și altfel. Dar dacă e greu, cel puțin să fie odată pentru totdeauna.

— Două mii de ani? D-ta crezi că e ceva din acești două mii de ani în sionism? Crezi că băeții ăștia ai lui Jabotinski care poartă cizme, se salută soldățește, umblă pe bicicletă Sâmbăta și știu să zică în ebraică «dă-mi o țigare» sau «hai la un match de foot-ball» crezi că băeții ăștia au ceva comun cu cei două mii de ani ai noștrii de sânge? Două mii de ani trecuți prin flăcări, prin scufundări, prin rătăcirii, vin până la noi prin istoria ghetoului. E o istorie trăită la lumina lămpii. «Noi vrem soare» strigă ăștia. Să le fie de bine — și să se facă foot-baliști. O să aibe soare destul atunci. Dar lampa asta lângă care am citit atâtea sute de ani, lampa asta e judaismul — nu soarele lor.

— Ești bătrân, domnule Sulitzer. De asta vorbești așa.

— Nu sunt bătrân! Sunt ovrei — asta sunt.

M'am înșelat puțin. Abraham Sulitzer nu e un domn Bergeret decât ca soț în raporturile cu madam Roza.

Ca intelectual însă, în raporturile lui cu ideile, devine categoric și asupritor. Apărând ghetoul, nu este mai puțin intolerant decât Winkler aparând sionismul și nici decât S. T. Haim injurându-le pe amândouă. Absolutul este viciul lor comun.

L-am mai vizitat de vreo două ori seara, dar am evitat să discutăm. Citește admirabil și l-am rugat să citească din cărțile lui preferate. Câteva ceasuri admirabile de lectură din Schalom Alechem. Genial tip și probabil intraductibil. Ce humor trist, ce răs lucid, ce simț critic acut și mărunț, toate învăluite în melancolia mizeriei, a spaimei...

IX

A murit Baba. În zece ceasuri, după un acces de anghină pectorală. Chemat prin telegramă, am ajuns la timp, ca să-i mai țin vii în mâinile mele, mâinile ei: acele mâini mici, subțiri și osoase, care nu s'au odihnit o clipă în șaptezeci de ani, căci și în somn aveau tresăriri de neliniște.

A murit greu, rezistând până la urmă, suferind cumplit și dându-și seama de tot, până în ultimul moment, cu ochii deschiși și căutători. Necruțătoare luciditate a muribunzilor! Privirea puțin sticloasă, dar atentă prin supremă încordare, nelăsând să-i scape niciun gest, nici un semn, nici o umbră.

Dece atâta împotrivire? Vine moartea, las-o să vină. Primește-o.

Ași fi vrut ca bătrâna asta a noastră să înțeleagă sfârșitul, cu această simplitate și să-i suradă, în semn de prietenie, în semn de bună primire. Ași fi vrut să-și aducă aminte de biblia pe care mi-o cetise, de patriarhii prieteni, de nevestele lor împăcate, așa fi vrut să-și aducă aminte, de lumânările aprinse Vinerea seara, de tulpanul alb pe care îl purta între sfeșnicele de alamă, să-și aducă

aminte de pâinea pe care o frământase cu mâinile ei o viață întreagă, să-și amintească de toate aceste lucruri simple, de toate aceste bucurii potolite și să intre în moarte cu aureola lor casnică.

Dece atâta rezistență? Dece atâtea întrebări? De fiecare minut părea să se agațe, cu fiecare părea să se lupte.

Am revăzut agonia bunicului, mai cumplită aceea, căci nu mai era o suferință fizică, ci o răfuială cu Dumnezeu, o tragere la răspundere a destinului, un protest ultim, un strigăt.

Dar ea Baba, cu înfățișarea ei de copil travestit în bunică, ar fi trebuit să moară altfel, mai cuminte, mai ușor...

Ce rău murim noi! Nici atâta lucru n'am învățat din veacurile de moarte prin care am trecut. Trăim prost, dar murim mai prost, în deznădejde, în luptă. Ratăm ultima șansă de pace, singura șansă de salvare. Tristă moarte evrească a unor oameni, care neviețuind între arbori și dobitoace, n'au avut de unde să învețe frumusețea indiferenței în moarte, demnitatea ei vegetală. Cel mai greu păcat judaic — poate.

...Și atrocitatea doliului evreesc. Veghea de noapte dinaintea înmormântării, clătinarea din cap neîncrezătoare, obosită a femeilor de pază, tânguirea Kadișului.

Un singur lucru frumos: giulgiul alb al morților. Ar putea fi ceva regal în această întoarcere în pământ, un fapt solemn, bun, generos. Il mutilăm însă cu desnădejdea noastră, care e sufocantă. Ni se spune sceptici, dar nu merităm asemenea laudă. Am văzut cum se

plânge la înmormântarea ovreească, și nu știu ceva mai despletit, mai lamentabil. Să te agăți cu atâta încăpățânare de viața asta, să renunți la tot, numai ca să nu renunți la ea, s'o înăbuși cu iubirea ta disperată, și să te crezi pierdut când ai pierdut-o, ce oribilă neputință de a privi cu un cap mai sus.

Cine s'a rezemat odată de un copac, cine s'a gândit vre-o dată cu melancolie la singurătatea lui, nu poate să nu întâmpine moartea cu sentimentul de a fi, orice s'ar întâmpla, deasupra ei, puțin deasupra ei, zâmbindu-i cu îngăduință, cu amicitie, cu o ușoară emoție de vedere, cu o ușoară înfiorare sensuală.

Doliul nostru e visceral, e tiranic, e lipsit de înțelegere. Mai mult și mai grav: e lipsit de iubire. Din câte lucruri triviale sunt în sensibilitatea ovreească, doliul ăsta care seamănă cu o descompunere, este cel mai josnic. Cred însă că l-am deprins aici, în ghetou. Moartea în biblie e un fapt împărătesc.

Durerea mamei mă dezolează. Mă irită chiar, căci ași voi-o nu resemnată, dar înțelegătoare. Am avut câteva momente de ceartă aproape. « A fost mama mea și vreau s'o plâng », mi-a spus răstită, apărându-și dreptul de a jeli. (Am uneori răutăcioasa impresie, că a găsit în plâns o voluptate nouă, și că o caută într'adins).

Sunt nedrept desigur căci știu câtă iubire rănește fără uitare moartea Babei, dar tocmai asta nu vreau să iert, iubirea aceasta cu drepturi mai tari decât moartea. Iubirea aceasta care se sbate să rețină aici, legată, o umbră trecută dincolo. Nu există asemenea drepturi, nu pot exista asemenea drepturi.

Mai este vorba de încă ceva, care mă neliniștește. Am impresia că aici e angajată libertatea mea personală. Nu pot accepta ca într'o zi venindu-mi rândul să mor, să las în urma mea asemenea dureri sălbătice, fără salvare, fără sens. Nu vreau să fiu iubit cu atâta intoleranță.

Dacă viața mea mi-ar cere într'o zi să o dau pentru ceva, pentru o revoluție, pentru o dragoste, pentru o prostie, gândul că mama ar suferi pentru mine în halul în care suferă azi, ar fi un act de teroare. Are ea dreptul să sufere așa? Nu este asta o încălcare asupra îndreptățirii mele de a dispune? Nu este asta o piedică în desfășurarea destinului meu? Nu e o groaznică presiune morală? Se iubește prea nedrept, prea apăsător, până la înăbușire, până la nedemnitate. Sunt prea multe devotamente în familia ovreească, prea multe efuziuni, prea multe renunțări. Un abuz nepermis de copii buni și de mame gata de sacrificiu. Nici o rezervă, nici o răceală. Asta duce inevitabil spre compromisuri lente. Invidiez demna, stăpânita răceală țărănească: o sărutare de mâini și plecarea în lume. Iar moartea când vine, vine și ea ca o rudă.

Singurul om pe care moartea Babei nu l-a tulburat în casă e Mama-mare. Cu cei 90 de ani ai săi, iat-o supra-viețuindu-i celeilalte bunici, cu atâta mai tânără și mai pasionată de a trăi decât ea. « Dumnezeu nu alege, azi a fost ea; mâine am să fiu eu ». cred că a trăi sau a muri, ei îi e tot una. Mama mare e din gîntea tatei, neam în care se moare târziu, de bătrânețe, la 100 de ani, cu placiditate, fără părere de rău. Moartea lor e bună și simplă. Se moare însă cu totul altfel în ramura fami-

liară a mamei, și de această moarte s'a sfârșit Baba. Se moare de cu vreme, prin ardere bruscă, cu agonii scurte, în care simți zbatându-se pentru ultima oară o căutare fără soluție. Sănătatea lor e provizorie nervoasă, întreținută cu permanente eforturi, printr'o victorie dificilă de fiecare zi asupra unei biologii oboseite. E mai mult o rezistență cerebrală, un act continuu de voință. Intr'o zi arcul interior care îi susține prin încordare, pleznește subit. E o moarte judaică.

Oamenii din familia tatii n'au cunoscut-o și cred că e într'asta o adevărată lege familiară, căci nu există exemplul de bunic sau străbunic de partea lor, care să se fi sfârșit înainte de 90 de ani. E un sânge tare, pe care nu l-a subțiat talmudismul și nu l-a otrăvit lumina lămpii, serile târzii, în sinagogi. Au trăit lângă un fluviu, au trăit printre vapoare, printre cereale. În intimitatea ei, Baba îi disprețuia. Excesul lor de sănătate i se părea probabil un semn de vulgaritate.

Am coborât de câteva ori în port, dimineața, să văd noile remorchere, care au început să vină. E o lumină rece și vie, spălată de vânturi și ploi. Miroase a coaje udă de salcie, miroase a tulpină tânără, răzbind de sub zăpada care s'a dus. Departe, munții Măcinului albaștrii, au crestele încă albe.

Câte o sirenă de vapor chiamă uneori cu un sunet juvenil de mânz care nechează.

Să uităm, bătrânul meu domn, să uităm ce avem de uitat: iată anotimpul se reface.

X

Lucrul în atelier devine pe fiecare zi mai greu. E o primăvară insuportabil de frumoasă, izbucnită cu violență, de parcă ar trebui să răzbune cele cinci luni de iarnă și cele optzeci de zăpezi pe care le-am suportat. Diminețile la curs le mai îndur, în speranța ceasului de libertate dela amiazi, care mă așteaptă ca o recompensă. Străzile sunt parcă mai largi, casele albe, femeile strălucitoare. E o impresie de nuditate generală.

Intoarcearea în atelier însă întunecă totul, suprimă anotimpul. Lutul e cleios, plastilina miroase greu, aerul are o răceală de pivniță umedă. Lucrăm cu toții morocănoși, certăreți, fără spor. Am chinuit un ghem de plastilină patru ceasuri și n'am izbutit să scot nimic, nimic, nimic. Pe seară, a trecut Marga să mă ia la șosea, și asta cel puțin a răscumpărat totul, căci am umblat mult pe jos, departe spre Băneasa. Am privit câteva aeroplane care făceau exerciții de decolaj și aterisaj. Marga care nu văsuze până atunci un aeroplan deaproape, s'a bucurat enorm, ca de un spectacol miraculos.

Alerga pe câmp, după umbra avionului, o umbră lată, de pasăre mare, zburând jos, la câțiva metri de pământ, și striga victorioasă de câte ori izbutia să calce cu vârful pantofului, coada acestei umbre repezi.

Pe urmă, obosită, mi-a căzut în brațe, gâfâind cu tot sângele în obraz și părul resfirat în vântul ușor de seară — neavând destulă putere să râdă cât ar fi vrut, dar fericită, cu exuberanță, gălăgios de fericită.

Se însera lent, ca o fâlfâire de steag, și ne-am întors spre oraș obosiți de a fi respirat atâta.

— Vino să te culci la mine Marga.

I-am spus asta atât de simplu, încât a înțeles că nu glumesc. Și-a retras mâna dintr'a mea, fără bruschețe dar cu hotărâre. E totuși o fată virtuoasă — și împotriva acestui lucru nimeni nu poate face nimic.

Rezistența ei morală este mai mare decât cel mai miraculos amurg de Aprilie.

« Rezistența morală » e prea mult spus. În realitate e altceva decât o virtute: o neputință de a pierde. Undeva, în conștiința ei de fată sensuală și iubitoare, e o voce care o întrebă: « și pe urmă, ce ai să te faci? ». Asta se cheamă prevedere și se mai cheamă mediocritate.

Nu-i pun la îndoială nici pudoarea, nici pasiunea. Numai că amândouă sunt deopotrivă de modeste. Nu destulă pudoare ca să reziste îmbrățișării. Nu destulă pasiune ca să-i cedeze total acestei pasiuni. Rămâne totdeauna o ultimă rezervă de prudență, care oprește efuziunea unde trebuie.

Am văzut oameni jucând la ruletă desfigurați de patimă — dar cei mai abjecți nu mi s'au părut cei care se aruncau nebunește în joc, pierzând totul, bani, cuvânt și viață — ci jucătorii timorați, care tremurau pentru fiecare jeton, făceau la fiecare cinci minute nesfârșite socoteli și se opreau din joc din clipa în care atingeau o cifră « rezonabilă » de pierderi. Mediocritate în viciu, mi se pare cea mai dezonorantă dintre mediocrități.

E ceva din această cumpătare fricoasă în ezitățile Margăi și sentimentul că în cele mai bune clipe de înțe-

legere dintre noi, ea și-a luat totuși, cum se zice, « toate măsurile », mă descurajează.

Știu că de aici mai departe orice gest viu este exclus, orice spontaneitate retezată.

Ași dori să fiu un vulgar crai de mahala, berbant până când și-a sedus iubita și ingrat după aceia. Scuzele Margăi ar fi maxime și totuși insuficiente. Căci nu e vorba de mine, nu e vorba de ce pot da eu în schimb, ci decât poate pierde ea cu nepăsare, cu inimă ușoară, cu totală lipsă de precauții. Nimeni în iubire nu valorează mai mult decât poate pierde.

Sunt obosit de mine, sunt ostenit de ea. Ne vom despărți. E o fată bună și va fi o soție excelentă. Face parte dintr'un neam de neveste.

Nu-mi aduc aminte: există în biblie o iubită, o amantă? Mi se pare că numai mame, surori și neveste. E foarte frumos, dar puțin înăbușitor.

Cred că de aici, din această lentă descompunere în prea multe afecțiuni, vine gustul iudeu de solitudine, nostalgia de a fi singur cu tine, ca o piatră. Mă gândesc cu invidie la suprema insensibilitate a obiectelor, la extrema lor indiferență.

PARTEA A TREIA

I

Din gară, unde îl condusesem pe maistru, care își lua trenul spre Brașov, m'am întors pe jos la schele.

«Cine ar zice că sunt aici cinci ani de muncă...» îmi spusese el pe drum, la colțul Ursului, de unde se mai văd printre vârfuri de sondă, câteva din acoperișurile noastre. Vorbise cu destulă detașare și n'am avut impresia că așteaptă din parte-mi o replică melancolică. Nu e genul lui dealtminteri.

«Intr'adevăr cinci ani», am confirmat eu scurt.

În gară, până să vie trenul, i-am rezumat din nou ordinea de lucru pentru săptămâna viitoare, l-am pus să-mi semneze câteva hârtii și am încercat să redeschid discuția asupra vilei Rice, sperând să-i smulg în graba plecării, o dispoziție mai conciliantă.

— Cel puțin dacă am mai aștepta câteva zile, până se întoarce bătrânul Ralph.

— Nu, niciun ceas de așteptare. Lucrările se continuă cum le-am început. Înțelegi? Te fac răspunzător de orice întârziere și nu primesc nicio scuză. Să se lucreze, chiar dacă plouă. Spune-i acelaș lucru lui Dronțu.

Pe urmă, pentru că vorbise prea răstit, m'a luat de braț, adăugând cu vocea brusc scăzută:

— Noi lucrăm așa. Rice, dacă nu-i place, n'are decât să dârâme. Dar noi tot așa lucrăm.

Ne-am despărțit înțeleși.

Era încă lumină bună de zi și simțiam nevoia să umblu singur. I-am spus șoferului să o ia înainte și să-i spună lui Dronțu că am să întârzii la cină.

Cinci ani! Nu mă gândisem niciodată la ei, nu-i număraseram niciodată. Reflecția maistrului îmi revenia acum în minte, ca descoperirea unui lucru cu totul nou. Cinci ani. Ii număr încă odată — sunt cinci ani în cap.

Revăd ziua aceea ploioasă de Martie, când am descins din automobil, în mijlocul Uioarei, maistrul, bătrânul Rice, Dronțu și eu, înconjurați de câțiva copii speriați și pândiți de întreg satul refugiat prin case, dincolo de ferestre și perdele. Rice nu ne prevenise că intrăm într'o zonă de ostilități deschise. Nu știam decât vag, din ziare, despre conflictele Exploatării miniere Rice S. A. cu țărani foști proprietari ai concesiunilor. În orice caz, eram departe de a ști ce întindere aveau aceste conflicte. Poate că nici Rice nu-și dădea seama de gravitatea lucrurilor, căci semnase o serie întregă de cecuri și avea conștiința de a fi rezolvat astfel totul. Americanul acesta osos nu va pierde niciodată groaznicul lui aer de om, care poate spune oricând, oriunde, oricui: «plătesc!».

Era ceva apăsător în acea primă plimbare a noastră prin ținut, — Rice, calm, cu mâinile în buzunare, maistrul tăcut și întrebător în această tăcere, Dronțu curios, privind cu nedumerire acea uliță deșartă, pe care doar câte o găină în panică, o tăia din când în când, semn

că totuși locurile acestea nu sunt cu desăvârșire moarte.

— Hei, mă! a strigat Dronțu la întâmplare, doar l-o auzi cineva.

N'a răspuns nimeni și plimbarea noastră a continuat în această înțepenită liniște, până mult dincolo de capul satului, de unde începeau să se vadă la vre-o trei kilometri, scheletele primelor sonde.

Cu toată ciudățenia acestei primiri, cu toată ploaia mărunță care ne izbia în față, cu toate noroaiele acelea de drum defundat, peisajul era frumos. Bucățile imense de pământ negru de curând tăiat în pieptul dealului, bolovanii mari rostogoliți, traversele, trunchiurile retezate de copac, toate erau învălmășite ca după trecerea unui plug gigantic.

Vântul bătea rece și viu, cu o ascuțită aromă de vegetale ude, mai puternică decât mirosul de păcură și cărbune ars.

Dinspre schele se auziau bătăi de ciocan și un uruit subțire, aproape muzical, de ferestrău. Sunetele veniau distincte, prin aerul desghețat de Martie.

Maistrul a aruncat o privire circulară, de luare în stăpânire, și am înțeles de îndată că lucrarea îl interesează. A luat pe loc câteva schițe, a luat câteva fotografii (și azi mă uluește rapiditatea cu care știe să descopere un punct de vedere interesant pe un teren) și-a notat câteva cifre, a închis toate hârtiile și clișeele în servietă și ne-a spus scurt, în chip de concluzie: «o să vedem».

La întoarcere, în automobil, i-am cerut lui Rice lămuriri despre oamenii din Uioara.

— Nu i-am văzut niciodată, mi-a mărturisit. Ei fug de mine și nici eu nu mă prăpădesc de dragul lor. Le-am plătit terenurile până la un ban, după rapoartele de expertiză. Ce mai vor? Sunt încăpățânați și proști.

— Prunii trebuie să fie pricina, a intervenit în discuție Marin Dronțu.

— Care pruni?

— Prunii. Nu i-ați văzut? Sunt albi din vârf până în rădăcină. Nu știu ce dracu a căzut pe ei: cenușe, scrum de țigare, praf de cărbune, nu știu ce o fi.

— E spüllung, ne-a lămurit Rice. Material întrebuințat la săparea sondei. Am făcut în toamna trecută o primă experiență cu sonda A. 19.

— Și nu se puteau cruța prunii? s'a cam răstit Dronțu spre surpriza noastră.

— Copilărie, domnule. Nu ești se vede prea tare în industrie petroliferă. Astea sunt riscuri inevitabile. Și minime dealtfel. Ce e în definitiv un prun?

— Păi, vezi, de aici vine cearta dumitale cu oamenii din Uioara, că nu știi ce e aia un prun.

Mi-am amintit vorba asta a lui Dronțu, de multe ori de atunci, căci n'a fost conflict în regiune, n'a fost proces care să nu fi plecat dela acești prăpădiți arbori, pe care el îi văzuse din prima zi cu ochiul lui de țăran, la cea dintâiu generație de surtucari.

«Mă, frate, chestia asta cu prunii este lată» zice el și acum, când se întâmplă să ne întâlnim pe la schele cu vreun om din Uioara-veche, care se uită drept și încruntat la noi, îndesându-și bine căciula pe urechi, anume ca să băgăm bine de seamă că nu ne salută.

Rice nu înțelege nimic. « Oamenii ăștia sunt nebuni » urlă el. « Intr'adevăr nebuni, întărește maistrul, dar trebuie să contezi cu nebunia lor ».

Râd și azi, când îmi aduc aminte de capul bătrânului Ralph în Aprilie, acu cinci ani, sus în biroul lui din Piața Rosetti, când maistrul i-a expus propunerile preliminare.

« Se evaluează din nou terenurile concesionate și se distribuie un supliment de despăgubiri. Se deplasează satul Uioara din locul său de până acum, cu câțiva kilometri spre dreapta, până spre albia Ursului și i se dă o nouă așezare în acest punct. Se organizează o desăvârșită securitate pentru toate livezile ce se află dincolo de această linie și se regenerează în măsura în care au suferit până azi de spüllung și țiteiu, punându-se de aici încolo la adăpost de viitoare avarii.

« Actualul teren al satului Uioara se răscumpără din mâna țăranilor concesionari și rămâne societății pentru toate clădirile necesare în viitor: rafinărie, depozite, birouri, vile pentru ingineri și funcționari, drumuri spre sonde și schele. Satul Uioara este pur și simplu șters după hartă în locul actual și reconstruit pe valea Ursului, așa încât între sonde și cartierul general al Societății, să nu mai fie nimic despărțitor ».

« Absurd », țipa Ralph Rice. « Absurd » țipau după el toți inginerii minieri.

Adevărul e că planul maistrului era grav. Riscurile erau fără îndoială imense, iar șansele discutabile.

În orice caz, Rice le discuta. Cum să uit ceasurile de luptă din biroul bătrânului, unde nopți de-a rândul până la trei-patru spre zi, maistrul, enervat de tutun și cafele,

argumenta cu planșe, cu schițe, cu cifre, în timp ce Rice îl asculta furios și sumbru, măsurând camera dela un colț la altul, răcnind din când în când, sau bătând cu pumnul în masă, când simția că nu mai are replică? Era pasionant și istovitor.

Statul major de specialiști era indignat că un arhitect, un profan, își permite îndrăzneli într'o afacere, pe care nici n'o înțelege, nici nu-l privește.

« Dumneata ai fost chemat să te ocupi de construcțiile propriu zise ale exploatării. Să clădești o rafinărie, un local pentru birouri și o serie de vile. Asta e. Ce zor ai de petrol, de spüllung, de sonde?

— Dar puțin îmi pasă de sondele voastre. Scoateți de acolo petrol, untdelemn sau zer și mie tot una mi-e. Nu pot însă clădi din petice. Am nevoie de teren și spațiu. Și mai ales nu pot clădi o cetate de industrie, într'un sat de podgoreni. Și nici la dreapta satului nu o pot clădi, că nu sunt nebun să las între sonde și cetate un brâu de țărani, pe care o să-i afumați și o să-i otrăviți un an sau doi sau zece pe ei și prunii lor, până ce într'o zi o să se sature de fum și o să vă dea foc și vouă și sondelor, cu care vă jucați de-a petrolul.

...Cearta nu se termina decât în zori, fără nicio concluzie, și cu toți combatanții răgușiți.

Fiecarè punct al planului a fost câștigat și pierdut de zece ori. Tot ce consimția bătrânul Ralph noaptea, retracta a doua zi cu puteri refăcute. Intr'o zi, când lucrurile păreau mai departe de soluție decât oricând, a primit tot, a semnat tot, a cedat tot. La începutul lui Mai am pus prima sapă. S'au împlinit cinci ani.

Cât a fost de greu și cât a fost de simplu! Ce iubesc mai mult în arhitectură este simplificarea progresivă a ideii, organizarea visului. Cu toată precizia planurilor inițiale, e ceva nebulos în orice început de construcție, căci această precizie nu e decât tehnică și abstractă, iar sentimentul concretului, al realizării, nu vine decât mai târziu, după ce viața a început să colaboreze cu lucrul tău. Nu recunosc în acești cinci ani de muncă, decât scheletul planurilor maestrului. Restul a venit prin surprindere, prin rezistență, prin accident.

« *Se deplasează cu câțiva kilometri spre dreapta, satul Uioara, până la albia Ursului* ». Era ușor de spus. Până la un punct, era chiar ușor de făcut. Dar au intervenit rezistențe cu care nu contam, superstiții, forțe latente, care nu intraseră în niciun plan și ne-au silit să ținem seama de ele. Nici Uioara-Nouă nu este exact satul pe care îl proiectase maestrul, transplantare a vechii comune, sat de podgoreni izolat de exploatările Rice, nici Uioara-Vechi nu este complet înlocuită cu clădiri industriale. Au fost câțiva bătrâni maniaci, care n'au vrut pentru nimic să-și cedeze locurile vechi și au rămas prostește cu prunii lor în bătaia valurilor de țitei și spüllung, iar dincoace în Uioara-Nouă s'au găsit câțiva tineri zăpăciți, care n'au mai vrut să știe de podgorie și au coborât în vale spre sonde, să lucreze la păcură. Curent dublu și invers, care schimbă întreaga regiune, tulburând vechi așezări, precipitând noi procese de formație socială — toate prea complicate, ca să se vadă lămurit de pe acum.

La Tribunale și Curți, procesele s'au împuținat, dar au rămas destule oricum. Rice plătește mereu și se tot

judecă. Sunt câteva adversități locale, de o tenacitate pe care nimic nu o va putea înfrânge, decât târziu, moartea.

Nu odată se întâmplă să se spargă un geam, două, la rafinărie sau la administrație. De unde cad pietrele astea? Cine le aruncă? De ce? De obicei ancheta nu merge prea departe. E mai prudent. În douăzeci de ani de aici încolo, totul va fi uitat, irevocabil uitat.

Între timp, noi clădim. Rafinăria a fost gata abia acum doi ani. Mă simt copleșit astăzi de gândul că am luat parte la ridicarea ei. Birourile au mers mai ușor, vilele nesfârșit mai lesne. Cred că la anul în vară, vom fi terminat totul. Ne-am mutat mereu cabana și șantierul spre margini, mereu spre marginile acestui mic oraș, care s'a ridicat lângă noi. Cinci ani! N'ași fi spus că au trecut atâția.

S'a schimbat la schele echipa de noapte. De aici, din pragul cabanei, se văd foarte bine lampioanele celor care se întorc în sat. N'a plouat de vreo două săptămâni, și noaptea e senină până la albastru. Spre Ploești, cerul e alburii. Trebuie să fi fost călduri teribile acolo. Ziarele vorbesc de 40 grade la București.

Ce ciudat mi se pare țărâitul greerilor, aici, între coșuri de fabrică, sonde, cisterne, ziduri de uzină!

Uneori sare câte o lăcustă dintre pietre și dispăre nu știu unde. N'am stârpit încă nici botanica, nici zoologia locului. Iarba crește cu furie, oriunde mai prinde două degete de pământ liber. Zilele trecute, Marin Dronțu,

a zărit o veveriță pe casă și s'a crucit. (« De unde mă, de unde? »).

Este deocamdată ereditatea câtorva secole de vegetație. Va trece, va trece și asta... Nimic nu rămâne nemodificat unde descalecă Ralph T. Rice...

Noaptele sunt de aici largi, calme, amicale. Nu mă îndur să mă culc. Citesc puțin, mă plimb puțin și stau mai mult întins pe chaise-longue « la stele » cum zice ironic Dronțu. Era vorba să trec astă seară pe la tinerii Dunton, să facem muzică. Le-au venit discuri noi din Anglia. Dar mi-e lene, mi-e lene.

Cred că Dronțu are o întâlnire de amor în Uioara. O cucerire nouă. « Este niște fete, mă, ca trandafirii ». « Ai să ajungi spaîma muerilor, Marine », « Păi să ajung, de ce n'ași ajunge? Putere este? Este ».

De două ori pe săptămână, dă fuga la oraș, de cumpără pudră și parfumuri pentru « fete și neveste ». Are un amor special pentru pudră roz și parfum-tabac. Toată Uioara-nouă miroase a colonie proastă.

Ar fi ușor de stabilit, după miros, care anume sunt casele, pe unde a trecut și a cucerit Marin al nostru.

« Foaie verde-a bobului

Mult ești mic și-al dracului ».

Il aud cum cântă dincolo, la el în odaie și sunt vesel de veselia lui. Peste câteva minute va ieși « gătit », cu guler tare, cu cravată roșie, cu baston la mână și-mi va mai spune cdată, înainte de plecare:

« Mă, nu-mi pun eu mintea cu Marjoria aia a voastră, după care leșinați cu toții, nu-mi pun eu mintea cu ea,

că praf ași face-o. În trei zile, n'am ce alege. O fac să se știe scaiu de mine. Da, nu-mi place, cucoane, nu-mi place, că e spălăcită și are ochii de pisoiu. Bărbați sunteți voi? Fleacuri, niște fleacuri ».

Mi-a trebuit timp ca să-l cunosc și să-l iubesc pe Marin ăsta. La început, n'am priceput deloc ce caută el în biroul maistrului. Nu știu să fi făcut mari isprăvi în arhitectură. Băiat de inimă, cu studii tocmai atâtea câte i-au trebuit pentru diplomă, era fără îndoială de folos biroului. Mai puțin în atelier, unde nu-i plac calculele și planșele, și mai mult pe șantier, unde vede tot, și face tot. Oricum, mirarea mea n'a fost mai mică, întâlnindu-l în biroul celui mai subțire om, din câți cunosc.

Mircea Vieru e un cartezian rătăcit în București.

Marin Dronțu este un seminarist rătăcit în arhitectură, seminarist prin fel de a gândi, prin superstiții, prin încăpățănări. « Un om dintr'o bucată » cum se zice elogios — elogiu pe care Mircea Vieru trebuie să-l deteste, el care e făcut din o mie de bucăți, adică din o mie de nuanțe.

Totuși pe Marin îl acceptă bucuros. Iar Marin (dela care am învățat să-i spun lui Vieru, « maistre », căci la început mi-era greu să-i spun altfel decât « domnule ») îl iubește cu supunere, ca pe un stăpân. « E un boer » mi-a spus el cu nu știu ce respect înfiorat odată, despre maistru și cuvântul acesta mi l-a făcut simpatic, căci am înțeles că dacă Vieru e într'adevăr un boer, Dronțu este la rândul lui un țăran, nu un mahalagiu, cum se silește să pară, cu bătăranile lui, cu humorul lui cam gros, cu cravatele lui tricolore.

Mai târziu când am aflat, dela alții, istoria acelui paraclis, pe care l-a ridicat la el în sat, în Gorj, cu bani adunați, zi cu zi, din sărăcie, când am aflat orgolioasa inscripție pe care a săpat-o acolo în piatră, m'am gândit că este totuși în el ceva, care îi întrece nemăsurat vocația de fante cu succes la «nește fete mari», cum spune tot el, mândru de propriile-i cuceriri.

« Paraclisul ăsta l-am ridicat eu Dronțu Marin, feciorul lui Nicolae Dronțu, care s'a născut aici în sat și taică-su aici și bunic'su tot aici și neam de neamul lui aici ».

Ajuns surtucar, Marin Dronțu aduce cu el un dispreț străvechiu pentru ciocoiu. Cred că de aici vine și grosolănia lui într'adins afectată, ca să se vadă că își bate joc de «finețuri și tiriboambe», expresie cu care lichidează el pe vecie tot ce în viață nu se poate spune răspicat și în trei cuvinte. Mă obosește uneori insistența lui de a se recomanda: «eu sunt un opincar, bă». E și într'asta prin exces, o cochetărie. A vorbi corect, lui Dronțu i se pare că e un început de ciocoism. Dezacordul gramatical în limbajul lui este aproape un act filial, prin care arată încă odată și încă odată că el a rămas la brazdă și că își bate joc de toate sensibilitățile noastre. «Este bune merele, este frumoase fetele, este reci vinurile». Când se surprinde vorbind, din neatenție, corect, se îndreaptă imediat. Eleganța lui personală este mitocănia, ușor punctată de un surâs, ca să se vadă că dacă ar voi, el s'ar putea purta și altfel, numai că nu vrea.

La toate astea, se adaugă extraordinarul lui prost gust, de un pitoresc în potriveli, absolut fără pereche. Dacă îmbracă seara o haină neagră, este sigur că va

încălța ghete galbene. Dacă cravata îi e albastră, batista îi va fi neapărat roșie. Dacă poartă manta de ploaie, își alege fără greș o pălărie melon. E un prost gust inventiv și viguros. Cred că e un semn de sănătate și de împăcare cu sine. Marin Dronțu n'are îndoieli, nu-și pune întrebări, nu caută secrete. La București are nenumărate « amănți », în fiecare cartier câte una, le duce la cinematograful, le tratează cu alune americane și de ziua lor le duce garoafe roșii și un borcan de cremă Flora. Aici, se culcă cu fetele și nevestele din Uioara. Când se întâlnește să-l pălească vreo tristețe de amor, îi « zice » un cântec dela el din Gorj, și pe urmă îi trece.

Duminică a fost la biserică, în sat, și a cântat din strană, dăscălește. Are o voce caldă de copil mare. Cânta serios, din toată inima, pătruns de solemnitate. La ieșire i-am strâns mâinile și i-am spus cât de frumos cântase. S'a roșit totul și pentru întâia oară l-am văzut încurcat de măgulire.

La Câmpina, în gară, așteptând curierul pe care maestrul mi-l anunțase telefonic dela Brașov, am zărit-o la o fereastră de vagon pe Marga cu bărbatu-său. E mereu frumoasă, ceea ce îmi face plăcere pentru trecut, — și amenințată de o ușoară obezitate, ceea ce îmi face plăcere pentru viitor.

Cum îmi răspundea la salut cu aceeași atentă înclinare a capului, pe care i-o cunoșteam pe vremuri, mi-am amintit *deodată* că pe fata asta am iubit-o și m'a surprins ca ceva cu deosebire comic faptul că acum suntem atât

de străini, despărțiți de o fereastră de tren, ca de o margine de lume.

Curierul a venit abia cu trenul al doilea. L-am înjurat teribil. A trebuit să discut două ceasuri politică cu șeful gării.

Marjorie Dunton a trecut pe la schele dimineața. Eram prăfuit, cu mâinile murdare, cu părul în dezordine și n'am vrut să cobor. Mi-a strigat de jos bună dimineața.

— Te-am așteptat aseară cu noile plăci. Ești un dezertor.

— Am avut de lucru, iartă-mă. Dacă mă primești viu diseară.

— Diseară, nu se poate. Mergem la Nicholson. Phill a promis un bridge. Vino și dumneata.

E îmbrăcată iar în alb. Marin Dronțu are dreptate: albul n'o prinde. Cum e inimaginabil de blondă,—blondul alb al firului de porumb tânăr,—culorile deschise o fac inexpresivă. În soare, ochii care îi sunt verzi, devin vineți, obrajii își pierd conturul care de obicei se umbrește spre colțul buzelor, linia gâtului nu se mai vede în arcuirea fină, pe care i-o cunosc.

Am privit-o multă vreme, cum se depărta, sărind fără precauție după o piatră pe alta, între cărămizi, moloz și var.

M'am întrebat de multe ori ce fel de viață este asta, pe care o duce Marjorie Dunton. Pe bărbatu-său nu-l iubește și nici el pe ea. Cel puțin lucrul acesta este definitiv lămurit între ei. Au câteva pasiuni comune, care

le fac menajul plăcut: muzica, înotul, skyul. În plus, mai au ca preferinți strict personale, el bridge-ul și ea romanele.

Destul într'o căsnicie între doi oameni așa de inteligenți. Totuși îmi vine greu să cred că din atâta lucru se poate face o existență. Cel puțin lui Phill îi rămâne laboratorul rafinăriei, unde poate să-și continue lucrările și experiențele. Dar Marjorie?

Junele Dogany suferă zadarnic. Nu cred că Marjorie îl va iubi. Nu cred că va iubi vreodată pe cineva. O spun cu oarecare tristețe, dar și cu destulă plăcere, căci mă întreb dacă n'ași suferi puțin, știind-o în brațele unui străin. Nu știu cum să explic asta, căci n'am așteptat niciodată nimic peste buna noastră camaraderie.

Acum trei ani, când Duntonii au venit aici, prima întâlnire cu Marjorie, mă intimidase. Mă temeam de ce s'ar fi putut întâmpla. Aveam atâta de lucru și Dumnezeu știe, că numai complicații amoroase nu-mi trebuiau. Lucrurile s'au lămurit dela sine. Marjorie e o camaradă excelentă.

Citeam pe atunci « *The Wuthering Heights* » a Emiliei Brontë. Țiu minte că i-am vorbit cu aprindere despre carte, despre pasiunile ei, despre halucinantă poezie a eroilor. Ea cunoștea cartea, dar nu-i plăcuse.

— Nu-mi plac cărțile cu febră, mi-a spus. Dacă te interesează surorile Bronte, ți-o recomand pe Charlotte. E mai simplă, mai « gospodină », mai liniștită.

Mi-a împrumutat Shirly romanul Charlottei Bronte, pe care l-am iubit atâta atunci, la întâia lectură. Era odihnitor, limpede, de oarecare naivitate juvenilă, în

care încercam s'o recunosc pe Marjorie Dunton. Am felicitat-o pentru buna ei alegere, pe care mai târziu aveam s'o verific de mai multe ori în literatură și în muzică.

Odată am întrebat-o dacă n'are de gând să scrie. A râs. «Ce ideie!». Totuși când îmi trimite iarna vreo scrisoare la București, sunt uluit de animația cu care știe să povestească o întâmplare de nimic, să evoace o imagine, să scape cu neglijență, între rânduri, o ușoară confesiune.

Muncisem toată ziua și obosit cum eram, n'ași fi crezut să stau așa de târziu la Nicholson. Oamenii ăștia au izbutit să creeze aici, în Prahova, la Uioara, o mondenitate veritabilă.

E stilul rasei probabil. La început mi s'a părut oarecum comică stăruința cu care își păstrează mâinile mondene în acest colț pierdut. Marjorie se îmbracă fantezist numai diminețile. Ținuta de seară o respectă însă cu pasiune. Bărbații sunt totdeauna la cină în haină neagră. Am încercat să fac o revoluție în favoarea cămășii fără mâneci și cu gulerul deschis — dar am fost învins.

Eva Nicholson mi-a spus odată, în privința asta, un lucru stupid și emoționant:

«Faci rău că râzi de lucrul acesta. Nu e o frivolitate. E ceva mai grav; o chestiune de demnitate; mai mult chiar: o chestiune de salvare. Dacă, pentru motivul că suntem singuri, pentru motivul că nu ne vede nimeni, am ceda azi un detaliu din ce numești dumneata mâinile noastre sociale, și mâine altul și poimâine altul, ne-am

trezi într'o zi trăind în cea mai gîroznică promiscuitate. Ar fi insuportabil. Fără haină neagră și fără rochie de seară, nimeni nu poate fi cu adevărat singur. Singurătatea este un lucru tare delicat și care merită sacrificii ».

Trebue să recunosc că, deși nu pricep în totul raționamentul doamnei Nicholson, serile lor așa de stricte sub raportul obligațiilor vestimentare, sunt comode și ospitaliere. Ai o impresie de libertate, de bună stare, de eleganță simplă.

Marjorie a cântat la pian din Déodat de Séverac, debussystul pe care l-a descoperit de curând. Era amuzant să-l privești pe junele Pierre Dogany, ascultând-o rezemat de colțul pianului, vizibil de trist și de fericit. Ciudat capul lui cu trăsături semite și mongole în același timp. E într'adevăr frumos băiatul ăsta și iubirea lui descurajată pentru Marjorie îl face profund simpatic. Marjorie îl privește drept cu loialitate, ca și cum i-ar spune: « nu-i nimic, Pierre, o să treacă ai să vezi, că o să treacă ». La sfârșitul lui Septemvrie trebue să se întoarcă la Budapesta, pentru examene, și îl simte depe acum umbrit de gândul ăsta.

Am plecat târziu împreună și i-am condus pe Duntoni acasă. Pe urmă, a mai făcut câțiva pași cu mine, spre cabană. Mi-a spus câteva versuri din Andrei Ady, pe care n'a vrut să mi le traducă. Ii tremura glasul și simțeam că e furios pe sine însuși din cauza asta.

Intrând în cameră, l-am trezit probabil pe Dronțu, care de dincolo, luptându-se cu somnul, nu s'a îndurat să nu-mi strige încăodată:

« Vezi cum îți pierzi nopțile? O să vă topească Marjoria asta. Și nu se găsește unul, care să-i vie de hac. Cică sunteți bărbați... ».

Ce surpriză întâlnirea cu S. T. Haim în cazinou la Sinaia. Pleznise o conductă pe șantier, exact în colțul în care lucrez eu, și m'am trezit dintr'odată liber pe câteva ceasuri. N'aveam chef nici de vorbă, nici de lectură și cum Hacker, neamțul dela contabilitatea generală pleca cu Fordul lui spre Predeal, unde are o fetiță bolnavă, l-am rugat să mă lase în drum la Sinaia.

Neschimbat vechiul meu S. T. H. Blond, mărunț, încârlionțat, cu ochii mobili, abuziv de inteligenți, cu urechea trează, gata să audă orice, zgomotul unui zâmbet sau bătaia unui puls; cu mâinile agitate, svâcnind de prea multe gesturi ce se îmbulzesc să fie exprimate. « Are prea multe gesturi și numai două mâini », spunea pe vremuri Winkler.

Dispăruse cu totul în ultimii ani. Nu-mi aduc aminte să-l fi zărit de mai mult de două-trei ori, la mari distanțe, pe stradă. A lipsit din țară, a umblat mult, a avut câteva istorii de amor, a făcut câteva afaceri fericite. Lucrează acum cu câteva case străine de articole tehnice foarte rentabile cred. Teza lui de matematici la doctorat a stârnit oarecare senzație în universitate, dar de atunci sunt trei sau patru ani și mi se pare că matematicile nu-l mai preocupă.

« Sunt și eu ca fetele de ovreiu, care cântă cu emoție Beethoven și Schumann, până ce într'o zi se mărită lasă pianul, uită muzica, se îngrașe și fac copii ».

Am simțit că-mi spune asta, anume ca să prevină întrebarea mea, dar că în realitate nu crede nimic din ce spune. Dealtfel era nedrept cu sine, căci banii, oricât i-ar avea de mulți, nu i-au alterat cu nimic aerul lui de om liber, în stare să piardă totul și să ia totul dela început, aerul puțin copilăros și aiurit, pe care oamenii cu viață interioară, îl păstrează în bogăție, semn că această bogăție, dacă nu le este indiferentă, în niciun caz nu le este indispensabilă pentru a fi ceea ce sunt. Neglijența este humorul eleganței și nu cunosc intelectual veritabil, care fiind elegant, să nu aibe acest humor. S. T. H. în orice caz îl are. Cămășile de mătase, hainele de flanelă londoneză, pantofii fini și masivi, cravata cu desen subțire, de toate acestea nu numai că nu se lasă intimidat, dar le tratează cu bonomie, ca pe niște fleacuri amuzante.

Ne-am plimbat prin sălile de joc și prin parc, foarte bucuroși amândoi de revedere. S. T. H. cunoștea lucrările dela Uioara și părea bine informat.

— Foarte interesant tot ce a încercat Blidaru acolo. Voi lucrați pentru noi. Proletarizați o întreagă regiune. Ba faceți un lucru și mai grav: dizolvați antinomia țaran-proletar. Încă o superstiție care se duce. Nu există, domnule, nu poate exista în lupta deschisă pentru revoluție, o reacțiune rurală. Nu cunosc rurali. Cunosc muncitori și posedanți. Ce muncesc și ce posedă, nu importă. În fabrici sau la câmp, problema de clasă e aceeași.

N'am încercat să-i răspund, dar am surâs regăsindu-l, în ciuda atâtor ani, la fel de tenace în ticurile lui marxiste.

I-am spus doar în treacăt că lucrurile nu sunt chiar așa de simple, că dacă ar fi de față la Uioara ar înțelege că procesul e mai complex și mai adânc, că antinomia țaran-proletar nu mi se pare a fi numai o superstiție și că în orice caz, noi suntem departe de a o fi dizolvat, așa că n'are de ce să ne felicite. Ași fi vrut să-i vorbesc despre « punctul de vedere al prunilor » la care am fost silit să meditez de atâtea ori, de când am descins la Uioara, dar știam că se va înfuria, și eu nu aveam chef de discuție. Imi făcea prea mare plăcere să mă plimb cu el și nu voiam să-mi stric plăcerea asta. Am trecut la altele — cărți, femei, — și m'am bucurat să văd cât de sensibil și deschis e băiatul ăsta, din moment ce îl scoți din marxism și dialectică. L-am rugat să mă viziteze într'o zi la schele, dar mi-a spus că nu e sigur dacă va veni, fiindcă nu e singur la Sinaia. Era probabil vorba despre o femeie, dar nu i-am cerut detalii. Judecând după ezitarea cu care vorbea, m'ași mira să nu fie un amor la mijloc. El însuși simțea se vede nevoie să se explice, căci mi-a spus deodată, cu oarecare oboseală în glas:

— Cărți, amoruri, bani, toate sunt provizorii. M'ași plictisi, fără ele. Fu aștept altceva, altceva... Dar n'a venit încă momentul indicat. Suntem într'un an stupid, an de prosperitate. Aștept eriza. Acolo toate cad, toate se răstoarnă. Acum sunt prea mulți bani, prea multe excedente, prea mult optimism. Să-i vedem în 1930, în 1931. Atunci o să se aleagă într'un fel. Până atunci, mă odihnesc. Eu nu sunt nici sentimental, nici martir. N'o să mă duc la Jilava pentru poezie. Ceasul eficace e un ceas de spasm. Acum șase ani, când ne-am cunoscut noi,

a fost unul, dar a trecut și l-am ratat. O să revină într'o zi, și pe ăla nu-l mai pierdem.

Se însera. Soarele incendia ferestrele mari ale cazinoului, într'o lumină violentă de jar. Ne-am gândit amândoi se vede la același lucru. La semnificația acestui roșu de văpaie, căci am ridicat în același timp ochi unul spre altul.

— Cred că te înșeli. Și dacă nu te înșeli, cu atât mai rău.

Erau o mulțime de femei frumoase în parc, o mulțime de rochii albe. Ne-am despărțit prieteni.

S. T. H. are vocația ideilor generale. Le pierdusem obișnuința de multă vreme. Cât să fie de când n'am mai susținut o discuție cu argumente, cu probleme cu principii?

S'ar spune că mă abrutizez. Dar viața e așa de simplă acum, așa de netedă...

Mi-am amintit de caetul meu albastru din 1922. Pe unde o mai fi? Acasă poate, prin sertare, prin lăzi. Am să-l caut într'o zi, deși cred că va fi jenant să-l recitesc. Câte copilării, Doamne, câte copilării trebuie să fi scris acolo... Dar poate nu cu totul din vina mea. S. T. H. are dreptate: era un moment de spasm. Așteptam din stradă orientări — și în stradă nu erau decât confuzii, stupidități nebuloase, amețeli. Mă refugiam atunci în probleme de conștiință, obscure și ele, dar consolatoare. Jocul era ușor și-mi da în plus iluzia nu știu cărei superiorități intime. Reduceam totul la drama de a fi evreu, ceea ce este poate mereu o realitate, dar nu atât de precumpănitoare, încât să anuleze și nici măcar să depășească dramele și comediile strict personale. Eram cred la doi pași de fanatism. A fost o bună întâmplare, aceea

de a-mi fi întrerupt jurnalul. Scriind îmi întrețineam febra. Din ziua în care am aruncat acel caiet și am lăsat zilele să treacă în voia lor, fără comentarii, fără refugii, lucrurile s'au așezat cu încetul, simplificându-se, liniștindu-se.

Bătrânul Ralph a sosit Joi din străinătate și a venit direct dela gară la schele. Avea se vede presimțiri. A făcut un scandal enorm, de a produs panică pe o rază de un kilometru.

Mi s'a spus mai târziu, că la sonde și în birouri, toată lumea tremura de teamă. « Patronul e furios », trecea vestea din șoaptă în șoaptă. Am avut noroc că era și Marin Dronțu de față, așa că mi-am putut permite să tac, fără ca tăcerea asta să pară insolentă. Bătrânul nu mai voia să termine. Cum? vila lui? propria lui vilă? a lui care e stăpân? a lui care cheltuește o avere? vila lui personală să nu fie așa cum a vrut-o? așa cum a ordonat-o? Cum ne-am permis? cu ce drept? cu ce îndrăzneală? Să se termine odată debandada asta! Să se termine bătaia asta de joc! Nu mai merge! nu, nu, nu mai merge! Va lua măsuri! Va dărâma tot! va reface tot!

L-am lăsat să vorbească, știind că va obosi — și într'adevăr a obosit. De două zile n'a mai dat pe aici. L-am văzut pe la sonde și mi-a răspuns la salut bombănind. Săptămâna viitoare când vine maistrul, va mai avea un acces de indignare și pe urmă îi trece.

Astăseară, la club, recepție în onoarea bătrânului Ralph T. Rice. Recepție de gală la Uioara Prahovei!

Atâtea fracuri, atâtea rochii lungi de mătase — e aproape neverosimil în ținutul ăsta cu țitei și pruni. Din tot ce a clădit maistrul aici, clubul îmi place mai mult. Are ceva solemn și cordial în același timp. E britanic și e prahovean în egală măsură. Sala de dans și cea de biliard sunt liniare și sobre; terasele și sălile de lectură au un aer de mică grădină interioară. Aproape în fiecare seară, înainte de cină, mă întâlnesc aici cu Phillip Dunton să ne jucăm partida de șah.

La recepția lui Rice nu mă duc. Suntem încă « en froid », în urma scandalului de Joi, și pe urmă n'am frac, ceea ce e indispensabil. Rămân bucuros la cabană să ascult discurile, pe care mi le-a împrumutat Marjorie. Ași fi vrut să-l conving pe Dronțu să nu se ducă nici el, dar n'a fost chip.

— Ce? o să mă sperii eu de un american, trei nemți și cinci englezoaice? Zici că n'am frac? Lasă, cucoane, că știu și eu ce e aia să fii elegant.

S'a pudrat, s'a parfumat și cu foarte multă grijă și-a construit o ținută triumfătoare: haine albastre deschise, pulover cafeniu, guler tare, papillon cu buline și ghetre albe. Un moment m'am întrebat dacă Marin ăsta nu este în realitate un humorist, îndeletnicindu-se cu ultragierea voluntară a prejudecăților. În felul ăsta, intrarea lui la club, ar fi o lovitură de geniu.

Scump băiat! A plecat fericit, învârtindu-și bastonul lui noduros între degete și l-am invidiat pentru sănătatea lui de fier, în vecii vecilor inatacabilă.

Am lucrat toată ziua pe frânte. Poimâine vine maistrul și vreau să găsească lucrurile în ordine. Marin Dronțu a venit foarte târziu la schele, obosit de noaptea nedormită și cum a venit, mi-a spus că are să-mi vorbească.

— La prânz, Marine! acuma n'am timp.

Dar la prânz am rămas să mănânc pe șantier, în grabă, căci îi convinsesem pe oameni să facem doar o pauză de jumătate oră, așa că Marin nu mi-a putut vorbi. Am înțeles că trebuie să fie ceva foarte grav, după aerul lui îngândurat. Făcea ce făcea și tot pe lângă mine îl găseam, sucind și învârtind în sinea lui nu știu ce taină, de care voia să fie deslegat.

— Du-te, Marine, și te culcă! ai fi bolnav.

A rămas până seara târziu, când a sunat de schimbul al treilea, jos la sonde. Cum și eu eram foarte ostenit, ne-am dus drept la cabană, să mâncăm ce-om găsi.

— Mă, a vorbit el în sfârșit cu un oftat greu, mă, tu una s'o știi, eu toate le fac; dar de femeia prietenilor nu mă leg. Asta nu.

Nu pricepeam nimic și așteptam să mă lămurească.

— Uite cum a fost: azi noapte băusem vreo două pahare și-am ieșit pe terasă să mă răcoresc. Am găsit-o acolo pe Marjoria voastră. Bărbatu-său era la cărți. « Nu mergi să te plimbi » am zis eu. « Ba merg » a zis ea. Și ne-am dus. Când am trecut pe la ei pe acasă, ea a zis « hai înăuntru, că mi-e sete, să beau un pahar cu apă ». Am intrat și pă întunerec am dat s'o sărut, și ea n'a zis nimic. Pă urmă ne-am culcat și ea zicea să nu-i boțesc rochia. Pă urmă ne-am întors la club, și bărbatu-său era tot la cărți.

Marin Dronțu a tăcut și mă privește așteptând un răspuns, un semn. Câteva clipe tac și eu neștiind ce trebuie să fac. Sunt atâtea de făcut...

Primul gând e să mă ridic, să alerg până jos la vila Duntonilor și s'o întreb pe Marjorie. Ridicul. Marin Dronțu nu minte niciodată, în materie de femei.

Dar ar trebui să-l mai întreb pe el să spună, să vorbească tot, să poveștească până la urmă cu detalii. Să mă ridic dela masă, să mă plimb agitat prin cabană, să dau o fugă până la junele Dogany, să-i spun lui Dronțu că e un porc.

Am ridicat capul.

— Bravo, Marine. Și pentru atâta lucru te frământă tu o zi întreagă, mă? Te-ai culcat cu ea, halal de tine.

— Care va să zică nu ești supărat?

— De ce, să fiu? Ce mi-e mie? Neam? Nevastă? Iubită? Treaba ei și a ta. Hai mai bine să mâncăm.

Am băut o sticlă de vin și Marin a zis niște cântece de foc.

— Lasă mă, că așa este toate. Nește dămuri.

Mă consola.

Continuăm lucrările. Vizita maistrului a pus lucrurile la punct. Intrevederea lui cu Rice a fost totuși mai gravă decât o așteptam.

Contasem pe o ceartă de cinci minute. A durat un ceas. Maistrul a plecat dela direcție, trântind ușa, și a venit deadreptul la schele, unde a rămas cu noi până seara, alergând dela un colț la altul, revizuiind totul, scrutând

totul. L-am simțit încrunțat și toată lumea a lucrat în tăcere, cu îndârjire. Era parcă un consemn tacit de solidarizare cu el. Cred că a înțeles.

Bătrânul Ralph a venit și el pe la ceasurile patru cu o față lungă, consternată. I-a dat târcoale lui Vieru, neștiind cum să redeschidă vorba, dar acesta se încăpățânase să nu-i ușureze cu nimic penitența. Până la urmă, bătrânul a trebuit să-și ia inima în dinți: a retractat totul, a cerut pe ocolite scuze și s'a legat să nu se mai amestece aici.

Noaptea, maistrul a dormit cu noi, la cabană. Am stat târziu de vorbă, cu vin și tutun, toți trei. Se auzeau de departe bubuituri scurte, larg răspândite apoi pe toată valea, ca și cum fiecare sunet s'ar fi fărâmițat în mii de cioburi mărunte. Este o sondă care a rășbit de vreo două zile la Steaua-Română. Parcă ar fi fost undeva în noapte, o respirație de animal prizonier.

Aseară, m'a căutat la cabană Pierre Dogany. Am fost surprins, căci nu venise niciodată până atunci.

Bietul băiat! Simte că s'a întâmplat ceva, dar nici nu știe precis ce, nici nu are curajul să bănuiască.

Dacă ași fi sigur, că are în suferința lui destulă libertate de spirit, i-ași povesti și, cu puțină inteligență, ar trebui să fie consolată.

Ne-am dus împreună spre sonda Stelei să privim cum se lucrează. Erau făclii multe, ca la un fel de ciudată retragere cu torțe. Umbrele oamenilor creșteau imense în jur, până departe pe dealuri.

Mi-a vorbit despre plecarea lui, care se apropie și se silea să pară indiferent.

— In definitiv de ce pleci dumneata? Crezi că ai o universitate mai bună la Budapesta, decât la București?

— Nu știu dacă e mai bună. E universitatea mea însă.

— Te credeam evreu.

— Sunt maghiar. Evreu, desigur, dar și maghiar. Tata a optat pentru România. Treaba lui. S'a născut la Satu-Mare vrea să moară la Satu-Mare. Votează, plătește dări, citește ziare din București. Pe mine toate astea nu mă interesează. Nu sunt ale mele, nu le pricep. Eu am crescut cu Andrei Ady. Rămân cu el. Am impresia că m'ași înăbuși dacă n'ași trăi acolo, în atmosfera aceea, cu oamenii aceia. Și dacă n'ar fi părinții, pe care trebuie să-i văd în vacanțe, dacă n'ar fi mai ales altceva — a tăcut, a ezitat... — cred că ași rămâne mereu acolo. Trebuie să înțelegi: sunt amintirile mele, e limba, e cultura mea.

— O cultură care, după câte am auzit, nu te revendică chiar cu atâta bucurie cu cât o revendici d-ta.

— Așteptam obiecția. Mă și miram că nu-mi amintești că la Budapesta, în universitate, e numerus-clausus. Desigur, nu e plăcut, Uneori e umilitor. Dar când iubești ceva cu adevărat, iubești cu ce e bun și cu ce e rău la un loc. O să treacă și asta, într'o zi. Nici dumneata n'ai fi altfel.

Ne-am întors spre casă, pe drumul Ursului. La Duntoni, era încă lumină și Dogany a tăcut brusc. S'a despărțit repede, cu un salut grăbit. Un moment, am vrut

să-l strig din urmă și să-i spun ceva care să nu-l lase așa de singur.

Marjorie a trecut azi pe la schele. Purta o rochie verde de fular și o eșarfă albă.

Eram groaznic de ocupat, dar am rămas anume mai multă vreme de vorbă, ca să nu mă creadă supărat. Se rezemase de niște bârne, cu brațele lăsate moi dealungul trupului, cu genunchii ușor îndoțiți, de se vedeau desemnându-se rotunzi sub rochie. Are oasele fine și lungi. Vorbia cu multă animație și foarte serioasă dar mi-era imposibil să-mi dau seama despre ce, căci deși mă siliam s'o urmăresc sau cel puțin să par atent, gândul meu trecea alături. Marin Dronțu s'a apropiat de noi, dar ea a continuat să-mi vorbească, fără nici o schimbare, deloc surprinsă, deloc încurecată. El a tușit de vreo două ori, s'a învârtit când pe un picior, când pe altul și pe urmă s'a îndepărtat, ridicând plictisit din umeri.

«O face pe nebuna», mi-a spus mai târziu.

Nu așteptam vizita profesorului și telegrama prin care îmi anunța sosirea a fost o adevărată surpriză.

«Insfârșit capitulează» mi-am spus. L-am rugat de atâtea ori să vie la Uioara și de fiecare dată a refuzat cu violență.

«Ce faceți voi acolo e o barbarie, un atentat. Nimic nu s'a făcut mai artificial în România dela 1848».

De când am început lucrările exploatării Rice, multe rezistențe au căzut. Singură, rezistența lui Ghiță Bli-daru a rămas neclintită. Vieru nu spune nimic, dar cred că în sinea lui suferă de această dizidență, pe care o suportă cu atât mai greu, cu cât este de ordin strict intelectual. Dacă « profesorul Ghiță » — cum îi spune el — ar fi un tehnician în materie, cred că obiecțiile lui l-ar necăji mai puțin. Unei cifre i se poate oricând opune alte zece. Dar adversitatea profesorului împotriva lucrărilor dela Uioara, trece dincolo de argumentele tehnice și economice. El gândește din « punctul de vedere al prunilor » punct de vedere în care ar fi gata să recunoască axa întregii sale cugetări.

« Oriunde se dezbate o luptă între un fapt de viață și o abstracție, eu sunt de partea vieții împotriva abstracției ».

Maistrul e dezolat de tăria acestei poziții, inatacabilă, căci transcrie problema pe un plan și pe o scară de valori, cu care el n'are nici o legătură.

« Ce mă scoate din sărite în profesorul Ghiță este metafizica. Intr'o chestiune în care sunt în joc atâtea fapte și lucruri concrete, bani, pietre, petrol, lucrări de drenaj, de canalizare și de construcție, el intervine cu probleme de conștiință. Eu gândesc în concret, el în metafizic ».

— « Concret, concret! răspunde disprețitor profesorul. Nu există decât un singur lucru concret: omul ».

Cearta asta durează de mai bine de cinci ani, din ziua în care afacerea Rice a fost încheiată. Ghiță Bli-daru a refuzat demonstrativ să ne viziteze la Uioara,

refuzând astfel să ia cunoștință de ceea ce pentru el este mereu o « crimă organizată ».

« Insfârșit capitulează » mi-am spus cu prea multă grabă primindu-i telegrama. M'am pripit. Departe de a capitula, e decis să formuleze public critica împotriva lucrărilor noastre.

Cursul lui de anul ăsta va trata despre economia românească și deformările ei europene. Lecția de deschidere se va ocupa anume cu cele două Uioare-veche și nouă —, ca punct de plecare al întregului curs. Pentru asta a venit aici: să-și ia oarecari informații directe.

Nu m'a lăsat să-l însoțesc în plimbările lui prin sat. Mă bănuia de complicitate cu Vieru.

— Tu rămâi la schele și vezi-ți de treabă. Eu umblu singur.

Pe seară a venit să mă ia dela lucru. Eram în bocanci, salopetă, cămașe fără mâneci și fără guler. Se pare că m'am înegrit teribil în ultimele săptămâni, de soare.

— Ai un cap de pietrar, mi-a spus el. Imi face plăcere să te văd.

Un cap de pietrar... nu știu. Mă simt însă liber, împăcat, gata să primesc lucrurile ce vin și trec, să aștept dezlegarea lor cu supunere, să le privesc fără spaimă, să le pierd fără desnădejde. Mă gândesc la marile mele probleme personale de pe vremuri și nu le pricep. Nu le pricep și pace bună.

Viața este simplă, viața este imens de simplă.

A plouat două zile la rând și drumul dela cabană spre Uioara veche e plin de noroiu. Am făcut un foc împărătesc în sobă și am citit în amândouă serile, până după miezul nopții. Miroase a toamnă — și nu suntem decât la începutul lui Septembrie. Azi dimineață, se înseninase puțin și am crezut că se îndreaptă vremea, dar pe urmă ploaia s'a deslănțuit din nou, mai puternică.

Pe la cinci, am primit o vizită care m'a uluit. Marjorie Dunton, în manta de ploaie, cu capul gol, udă, zgribulită și gălăgioasă. (N'o mai văzusem în ultimile zile. O singură dată, Miercurea trecută, mi se pare, am întâlnit-o spre Prahova. Ea era cu Dronțu, care părea teribil de încurcat, așa că le-am spus doar în trecere bună ziua).

— Am venit să te scot din vizuină.

I-am căutat o pătură uscată, pantofi de pâslă, un halat de casă și am instalat-o lângă foc, să-și usuce părul, care de ud ce era, încetase să mai fie blond.

Am făcut ceai și am silit-o să-l bea cu mult coniac.

Pe urmă am vorbit de una de alta, ... I-am spus că plec în două-trei zile la București.

— Știu. Anul trecut tot pe vremea asta ai plecat.

Imi place felul ei de vorbă net, fără pauze, fără căutări, puțin băețesc.

Mai târziu a venit și Marin dela schele, deloc mirat că o găsește la mine. Am condus-o amândoi acasă și de câteva ori, unde noroiul era prea mare, am luat-o pe sus, la « groapa cu furnici ».

Ea cânta, învârtind triumfal bascul pe care i-l dădusem să și-l pună pe cap.

It's a long way to Tipperrary
It's a long way to go...:

II

«*Der Querschnitt*» pe Noembrie are un lung studiu despre Mircea Vieru cu fotografii, machete și reproduceri. Un capitol special pentru lucrările dela Uioara.

Succesul așa dar, succesul definitiv, inatacabil, trecând dincolo de orizontul Bucureștilor. Cine ar fi spus, cu ani în urmă, că va veni așa de repede?

Când m'a dus profesorul prima dată la el, l-am găsit în cel mai grav moment al carierei. Nu lipsia mult să renunțe la luptă. Dacă nu s'ar fi ivit din senin Ralph T. Rice, Vieru ar fi fost un om terminat. Nici azi nu pricep cum a suportat atâtea.

Nu deschideam ziar să nu găsesc o informație, o perfidie, o farsă. Pretutindeni, la rubrica ecourilor, la «*viața veselă*», în revistele de humor, în caricaturi, la «*chestia zilei*», pretutindeni Mircea Vieru, numai Mircea Vieru, în fiecare zi Mircea Vieru. Toate gafele îi erau atribuite, toate prostiile le spunea el, toate păcălelile le suporta el. În vară, în revista dela Cărbuș, Tănase cu o mistrie și o cărămidă în mână, spunea un cuplet, în care explica toată «*chestia*». Se râdea teribil și eu însumi țiu minte că m'am amuzat atunci. Mai târziu, am aflat că Vieru nu plecase în vara aceea din București, anume ca să nu se spună că evită a fi văzut. Ce clipe crunte trebuie să fi trăit, el atât de orgolios, atât de

susceptibil în cele mai mărunte lucruri, atât de copil în supărări și răzbunări.

Propunerea profesorului de a mă recomanda lui, ca să mă primească în atelier, o acceptasem mai mult din curiozitate. Student în anul III, nu mă așteptam la cine știe ce isprăvi personale într'un birou de arhitectură, în care nici cunoștințele elementare nu le aveam pentru a mă orienta în lucrările curente. Dar mă interesa omul, omul acesta care deschisese atâtea atacuri, se angajase în atâtea lupte, își născocise atâtea adversități. Avea împotriva lui presa, confrății, școala, oficialitatea, ministerele, tot Bucureștii, toată România, toată planeta.

— O să-l cunoști pe cel mai detestat locuitor al pământului, îmi spunea profesorul urcând scările cu mine, spre atelier.

Cel mai detestat locuitor al pământului! Blond, ochi albaștri-verzi, surâs deschis în plină lumină, ținută modestă, cu tresăriri neașteptate de orgoliu, mâini nervoase, voce scăzută, egală, care nu urcă niciodată, deși îți dă atât de des impresia de vehemență, prin accent, prin fel de a puncta cuvintele, prin tăceri...

Fiorosul Mircea Vieru semăna jumătate a licean, jumătate a botanist-amator. Abia mai târziu, cunoscându-l, mi-am dat seama că violența lui despre care se vorbea atâta, nu este imaginară, ci dimpotrivă foarte precisă, foarte ascuțită. E o violență de intelectual, o violență obiectivă în lumea valorilor, în lumea ideilor, ceea ce nu are absolut nimic de aface cu bunătatea lui personală, cu nesfârșita lui generozitate. Vieru violent, cum numai oamenii buni pot fi, violent cu dezintere-

sare, cu pasiune, cu libertate. Acum înțeleg foarte ușor acea otrăvită vâltoare din 1923, care trebuia cu orice preț să-l suprime.

Când imediat după războiu, Mircea Vieru strecura în studiile lui de arhitectură și urbanistică, oarecari insolente de gândire, lucrul acesta îl făcea mai degrabă simpatic. «Al dracului Vieru», gândiau camarazii lui de breaslă, vag admirativi, vag neîncrezători.

«Arhitectura nu e o afacere privată între un om cu bani și unul cu diplomă. Arhitectura este o problemă de viață socială. Toate libertățile sunt posibile, numai libertatea prostului gust, nu. O casă prost gândită este un atentat la liniștea publică».

«Al dracului Vieru!».

Dar când dela acest humor de generalități, Mircea Vieru a trecut la fapte precise, la exemple directe, citând nume și lucrări, punând în cauză oameni și opere, nu numai idei și opinii, istoria s'a schimbat. Se clătinau câteva siguranțe personale — și asta era foarte grav.

Vreo trei ani, omul ăsta n'a făcut altceva decât să denunțe. Nu se ridica o construcție, mai mare, căreia să nu-i facă procesul, în public, în scris. Amănunțit, cu fotografii, cu detalii, cu cifre, cu nume, urmăria pas cu pas tot ce se făcea, verificând, contestând, atacând. Propriile lui lucrări nici nu-l mai interesau. Il pasiona în arhitectură numai orientările, erorile, locurile comune, falsele revoluții. Incetase să fie un arhitect și devenise un pamfletar. Câte concursuri n'au fost tulburate de intervenția lui inoportună, câte concesionări n'au fost puse în primejdie de el, câte aranjamente artistice n'au

căzut din indiscreția lui! Se mai râdea și acum, pe ici pe colo, de îndrăznelile lui, de extraordinara lui vervă polemică, dar se râdea galben. Căci nimeni nu știa la ce se poate aștepta din partea acestui omuleț blond, nervos și intolerant, care își cheltuia puținii lui bani, tipărind reviste de artă și critică, pe care le scria, le corecta, le administra singur, istovit de muncă, dar îndârjit de pasiune.

Nedumerirea a fost maximă când a apărut pamfletul lui « *Pompierismul academic și pompierismul revoluționar* ». Până atunci toată lumea știa că Vieru e « modernist ». Acuma nu mai știa nimeni ce este. Toate surprizele erau posibile și nici o formulă nu te punea la adăpost. Vieru dispunea de liniștea ta, de libertatea ta, de micile tale aranjamente. Trei ani s'a ocupat el nestingherit cu această poliție artistică, răspândind panică și provocând surde dușmăanii, care deocamdată nu aveau cum să se arate, dar care așteptau cu răbdare momentul bun. Momentul acesta n'a întârziat prea mult. Intâia imprudență a lui Vieru a fost semnalul. Căci era cu adevărat o imprudență din partea lui, să accepte în acel timp lucrările din parcul inginerilor. I se dădea dintr'odată pe mână ridicarea unui întreg cartier de oraș. Recunosc că întreprinderea era amețitor de frumoasă pentru omul acesta, care toată viața lui nu visase decât să poată construi odată ceva mare, larg, nou, dela început, pe unica lui răspundere, după unica lui voință. Dacă ar fi fost mai prudent, ar fi înțeles însă că ceasul acela nu-i îngăduia asemenea noroc. Un om pândit de atâtea răzbunări, nu avea dreptul la liniștea

de a creaa. Un Vieru arțăgos putea fi tolerat atâta timp cât era sărac. In ce să-l fi lovit? In inteligența lui? în pasiunea lui de a lupta? în bucuria lui de a nu poseda nimic, care să-l condamne la compromis, la frică, la prudență? Dar un Vieru angajat într'o mare lucrare, un Vieru pe cale de a realiza o operă de mari proporții, un asemenea Vieru, devenia din primejdios, primejduit. Mai ales primejduit. In prima zi, în care fostul pamfletar călca pe șantier, în prima zi, soarta lui trebuia lichidată: erau palme vechi de întors, atacuri de plătit, violențe de răzbunat.

Ce a fost, Doamne, ce a fost! Nu numai articole de gazetă, nu numai discuții de cafenea, nu numai scrisori anonime conșorțiului care îl angajase pe Vieru. Pe acestea toate le-ar fi învins poate el singur, care știe să scrie, să discute și să semneze. Dar întruniri cetățenești de cartier protestând împotriva « slujirii Capitalei noastre, prin cedarea iresponsabilă a unui întreg parc de construcții unui capriciu pretențios ».

Dar interpelări la Cameră, dar telegrame la Ministerul Artelor, dar manifestații « spontane » la Primăria Capitalei, dar dezertări colective dela lucru...

Țiu foarte bine minte acele placarde imense atârdate de un cărucior, pe care îl trăgea pe Calea Victoriei și pe Bulevardul Elisabeta un măgăruș, repede ajuns popular.

« Bucureșteni! veți răbda voi ca în această Capitală a României întregite, primul venit să facă experiențe riscate pe seama orașului vostru? Veți îngădui voi sacrificarea celui mai pitoresc colț al cetății lui Bucur? ».

Nu-l cunoșteam în acel timp pe maistru și toată istoria aceasta mi-ar fi fost indiferentă, dacă n'ași fi avut din instinct un început de simpatie pentru omul care întrunise acea unanimitate de dușmăanii. Urmăream din ziare mersul afacerii și am fost serios mâhnit în ziua în care am citit că *« în sfârșit bunul simț triumfând, contractul arhitectului Mircea Vieru a fost reziliat și lucrările din parcul Inginerilor întrerupte, spre satisfacția generală »*.

L-am cunoscut câteva luni mai târziu, în toamnă.

Era un birou deșert. Prietenii dezertaseră câte unul, clienți nu se vedeau, vara trecuse fără lucrări, iarna venia fără proiecte. Vieru scria un memoriu-pamflet, în care « punea la punct » trista afacere a contractului reziliat. Noaptea scria, pentruca dimineața să ne citească febril, cu gesturi, cu izbucniri. Se războia cu tot universul: cu guvernul, cu parlamentul, cu primăria Capitalei, cu partidul liberal, cu poporul român. Când găsia o expresie tare, se lumina: « am să le arăt eu ». Ce o să arate și cui o să arate — era greu de spus.

Un singur om rămânea mereu lângă el, înfuriindu-se de furiile lui, suferind de înfrângerile lui: Marin Dronțu. Purta bătă și își scosese permis de armă. Ținea cu tot dinadinsul să împuște pe vreunul din « golanii » care scriau la gazetă împotriva maistrului și dacă nu a făcut-o cred că a fost numai din dificultatea alegerii: nu știa cu care să înceapă. Au fost însă câteva bătăi suspecte noaptea, din care au ieșit câteva capete sparte și nu m'ași mira să fi fost pe acolo mâna lui Dronțu. Și astăzi, când îl întreb, râde misterios. « Nu știu, n'am văzut ».

Mai erau însă și zile de renunțare, când Vieru își pierdea și febra și gustul de luptă, când se plimba prin atelier obosit, când totul i se părea vid, fără sens, fără valoare, când planșele îl dezolau, polemica îl plictisia, oamenii, dușmani sau prieteni, îi erau tot una.

« Intr'o zi o să închidem prăvălia » spunea cu indiferență, ostenit, după zeci de cafele și sute de țigări fumate nervos până la carton.

Uneori, venea pe la noi Ghiță Blidaru și intrarea lui de om viforos îl scutura pe maistru din apatie. Găsisiau totdeauna un subiect de ceartă, căci nu există fapt sau idee, asupra căreia acești doi oameni, care se cunosc de atâta vreme, să se poată înțelege. Apariția profesorului era întotdeauna înviorătoare. După plecarea lui, revenia cheful de muncă, revenia îndrăzneala de a înjura soarta și de a spera în ea.

« Lasă, mă, că o să le arăt eu ».

Și, uite, că le-a arătat. În primăvară, cerul l-a trimis pe Rice, care nu avea ce e dreptul un cap de trimis ceresc, dar avea bani mulți, și un dram de scrânteală, adică exact ceea ce îi trebuia ca să se poată înțelege cu Vieru. Iar acum, după aproape șease ani, *Der Querschnitt* prezintă la Berlin lucrările unui mare arhitect dela Uioara-Prahovei.

Am stat azi noapte târziu de vorbă cu Marin Dronțu la un pahar de vin și ne-am amintit de toate câte au trecut.

« Unde sunt, mă, ăia de-l înjurau, unde sunt, că-i mănânc ! ».

Ce mă apropia mai mult atunci de maistru, era cred orgoliul lui rănit. Eu însumi aveam atâtea umiliri

intime de vindecat, încât vecinătatea acestui om lovit din toate părțile, mi se părea stimulatorie. Avea sclipiri de mânie și desgust, care răzibunau totul ca o flacăre, ca un vârf de cuțit. Păstrez din amintiri, din obligații ereditare probabil, o inevitabilă simpatie pentru omul însingurat, pentru omul învins. Singura durere, pe care o înțeleg direct, din instinct, fără explicații, este durerea descurajării.

Trăisem și eu în otrava difuză a ostilității, știam și eu ce se cheamă o înjurătură peste umăr, un pumn aruncat în trecere, o ușă trântită provocator.

Le cunoscusem pe toate zi de zi, respirasem mereu atmosfera adversității, care te oprimă de pretutindeni, anonimă, încăpățânată, fără început și fără sfârșit. Astăzi, în amintire, drama asta îmi pare puerilă și exagerată. Atunci însă, cu experiența primilor lamentabili ani de universitate, suferiam de apăsarea ei. Fiecare om întâlnit putea fi un dușman, fiecare mână întinsă putea fi o lovitură.

Nici spre Blidaru n'am venit fără teamă. Scandalurile din facultate, bătăile de stradă, tensiunea aceluia an de dușmănie, îmi întrețineau ca pe o rană veșnic deschisă, conștiința păcatului de a fi evreu. Duceam cu mine acest sentiment până la obsesie, până la manie, și acum îmi dau seama că era un abuz în neliniștea mea, abuz care pe străini trebuie să-i plictisească de moarte. Naivitatea oamenilor care au de ascuns ceva — o crimă, o rușine, sau o dramă — este de a se închipui suspectați. În realitate, există o formidabilă doză de indiferență în lume, indiferență care ți-ar da dreptul să crăpi în

pace, fără ca să bage cineva de seamă. În cât îi privește pe evrei, eroarea lor este de a se observa prea mult și mai ales de a se crede observați. Mi se părea pe atunci că orice privire îndreptată asupra-mi, este o întrebare. Mă simțiam urmărit de o permanentă somație. Simțiam nevoia stupidă, comică, urgentă, de a mă denunța: sunt evreu. Altfel, știam că mă voi înăbuși în compromis, că voi cădea din minciună în minciună, că voi mutila tot ce este în mine dor de adevăr. Nu odată am invidiat viața simplă a evreilor din ghetou, care purtau o pată galbenă, umilitoare poate ca idee, dar comodă și tranșantă. Căci ei terminau odată pentru totdeauna, cu oribila comedie de a-și rosti numele, ca pe un denunț.

N'am stat niciodată de vorbă cu cineva fără să mă întreb cu teamă dacă știe sau nu știe că sunt evreu și dacă, știind acest lucru, mi-l iartă sau nu mi-l iartă. Faptul mi se părea o adevărată problemă, de care suferiam și care mă încurca până la absurd. În privința asta mă decisesem de mult să renunț la orice abilitate și să clarific din capul locului chestiunea, mărturisind totul cu bruschețe, neîntârziat, ceea ce pare a fi de multe ori un semn de orgoliu agresiv, dar nu este în fapt decât unul de orgoliu înjunghiat.

Cu Vieru, am încercat deaceea din chiar prima zi să mă explic asupra acestui lucru, dar el a rețezat convorbirea dela primele cuvinte.

— Nu mă interesează, dragă. E o chestiune personală a dumitale și te rog să ți-o păstrezi. Vrei să-ți spun dacă sunt antisemit? Nu știu. Nu cunosc chestia, nu mă

interesează, nu mă poate interesa. Un lucru însă îți voi spune: orice judecată globală despre o categorie de oameni mă înfioară. Eu nu sunt mistic. Am oroare de adevăruri generale. Eu nu pot judeca decât dela caz la caz, dela om la om, dela nuanță la nuanță.

Am crezut că vrea să fie amabil. Mai târziu însă, cunoscându-l, mi-am dat seama cât fusese de sinceră declarația aceasta dela început, care nu era anume potrivită pentru mine, ci răspundea unei gândiri statornice. Am verificat-o pe urmă nu numai în atitudinea lui Vieru față de antisemitism — chestiune la urma urmelor de amănunt pentru el — dar în atitudinea lui de artist, de critic, de arhitect

Mi se pare că era în primul an al lucrărilor dela Uioara, când a venit acolo într'o bună zi cineva să-i ceară un răspuns la o anchetă din « Universul » despre « specificul național ». Răspunsul îl mai păstrez și astăzi, decupat.

« Specificul național » există fără îndoială. În artă, el este întrunirea tuturor locurilor comune. Gradul de specificitate indică astfel și gradul de platitudine. Deaceia a creia însemnează mereu depășirea acestui specific

Un artist este el însuși — sau nu e nimic. Dar a fi el însuși însemnează a trăi adevărurile sale, a suferi de experiențele sale, a inventa stilul său. Toate acestea nu se făptuesc însă decât prin renunțarea la facilitate, iar cea mai funestă dintre facilități o constituie așa zisele valori specifice care se formează prin sedimentarea mediocrității colective și pe care le găsești de-a gata. Specificul național este în definitiv ceeace rămâne dintr'o cultură, după ce

i-ai luat efortul personal de gândire, experiențele de viață individuală, izbânzile singurătății creatoare. Asta este ».

Au urmat două săptămâni de înjurături, polemici și revolte, la care Vieru n'a răspuns nimic. Dar dela Berlin, unde plecase să facă o comunicare la Institutul de conjunctură, profesorul Ghiță i-a telegrafiat ritos:

« Citit ancheta din Universul. Ești un sinistru dobitoc ». La asta a răspuns:

« Sunt poate un dobitoc sinistru. Nu sunt în niciun caz un dobitoc specific. Am și într'asta stilul meu personal ».

+

III

Eri, lecția de deschidere a profesorului. Atmosferă de mare eveniment, cu un înfiorat aer de festivitate și încordare, ca într'o arenă, în care dintr'un moment într'altul, trebuie să se dezbată ceva decisiv. Sgomotul pupitrelor care se ridică și se lasă, vocile care se strigă dela un colț al sălii la altul, saluturile explozive de revedere, fețele cunoscute, fețele străine, — totul învăl-mășit, confuz, vibrând de curiozitate și nerăbdare.

Vieru singur, în băncile din fund, enervat, bătea toba cu degetele pe bancă. Mă temeam să nu fie recunoscut, eeeace ar fi făcut oarecare senzație plictisitoare în timpul lecției, în care avea să se vorbească atâta de el.

Marin Dronțu lipsia. « Nu viu, mă. Mie îmi face rău. Uite, recunosc că nu pot fi obiectiv când e vorba de maistru. Eu nu sunt critic și nu mă pricep într'asta. Il iubesc pe maistru și cred în steaua lui. Peste asta

ce vrei să-mi spună lecția lui Ghiță Blidaru? Orice o spune, dacă o avea dreptate, dacă n'o avea, pe mine o să mă amărească. Și n'am chef să fiu amărât ».

În fond, lecția profesorului, — deși el o anunța violentă — n'a fost violentă. Se vedea bine că e numai pragul unui sistem întreg de explicații și încadrări mult mai vaste decât cazul particular al Uioarei.

Transcriu din notele, pe care am izbutit să le iau în grabă:

« Să fim bine înțeleși: nu e vorba să punem aici în cauză valoarea lucrărilor arhitectului Vieru la Uioara. Ele reprezintă poate un fapt de geniu. E de discutat însă semnificația lor în raport cu spiritul românesc și, pentru lecția noastră, în raport-cu economia românească. Întrebarea mea este dacă cineva are dreptul de a avea geniu împotriva necesităților pământului pe care trăește. Mai precis: dacă cineva prin fapta sa individuală poate interveni în procesul latent al forțelor de viață colectivă, spre a le modifica, impunându-le un obiectiv străin lor, deși eventual superior. În fapt, acest argument al superiorității este cu totul fals, atunci când e vorba de două structuri. O ploaie nu este superioară unui burlan, și niciun burlan nu este superior unei furculițe. Nu poți stabili o scară de valori între fenomene distincte. Crima unui tigru imbecil care ar râvni să devină infuzor, n'ar fi mai mică decât crima unui infuzor de geniu care ar tinde să devină tigru. Și într'un caz, și într'altul, este o trădare, o degradare, și nu e nicăeri scris că din punctul de vedere al vieții, degradarea infuzorului este mai puțin tragică decât a tigrului.

La Uioara, în cinci ani, un om îndrăzneț, a substituit unei așezări de podgoreni, o așezare de industriali. În virtutea cărei socoteli? În virtutea unei prejudecăți, după care un coș de fabrică are drepturi mai tari decât un butuc de vișă. Ei bine, această judecată e monstruoasă. Nici coșul de fabrică, nici butucul de vișă, luate de unul singur, nu însemnează nimic. Ele nu prind sens decât încadrate într'o familie, într'o structură. Dincolo de această structură, ele rămân simple și moarte, abstracții. Abstracție coșul de fabrică la Uioara și numai puțin abstracție butucul de vișă la Marchester.

Această ignorare a legilor specifice de viață, această ignorare a formelor specifice de trăire, este o perversitate ale cărei rădăcini istorice ar trebui urmărite departe de tot, prin tot secolul al XIX-lea, spre izvoarele revoluției franceze și mai departe spre izvoarele reformei. Cursurile noastre din anii trecuți au schițat cadrele mari ale problemei. Imi propun să studiem anul ăsta, în această lumină, câteva aspecte speciale ale economiei românești, desfigurată de pașoptism și de liberalism până la sufocarea celei mai elementare orientări locale... ».

A fost o lecție frumoasă și Vieru a trebuit s'o recunoască. M'am plimbat cu el după curs.

« Hotărît, nu mă voi înțelege niciodată cu profesorul Ghiță. E un seminarist, un teolog. Un om care e fericit când se poate supune la ceva, nu importă la ce. Cu o mie de moldoveni ca el și cu o mie de munteni tot ca el, nu mă mir că aici a stăpânit veacuri de-a-rândul cine a vrut: și turcii și rușii și fanarioții. Toată viața lui e făcută din supuneri. « Supuneri la realități » cum

zice el. Supunere la tot ce te depășește. Eu unul, în ziua în care ași crede că prin simpla mea condiție de om, sunt condamnat să fiu depășit, m'ași împușca. Eu sunt un om liber, sau nu mai sunt nimic. Liber să gândesc, liber să stabilesc valori și să fixeze ierarhii. Lumea se poate înțelege prin discriminări critice și prin cercetări severe. Și dimpotrivă se poate întuneca definitiv prin renunțări la gândire și prin refugiu la intuiții mistice ».

Intre Ghiță Blidaru și Mircea Vieru este o întreagă istorie de rezolvat, o întreagă cultură de înțeles. Dacă n'ar fi pitorescul personal al fiecăruia, capul de faun blond al lui Vieru, capul de lup viforos al lui Ghiță Blidaru, dacă n'ar fi viețile lor atât de vii și de diverse, cu pasiuni, cu lupte, cu amoruri, ce personajii de dialog platonician ar face acești doi, ce stâlpi opuși de teoremă! « Drama istoriei românești moderne », jucată și susținută de doi eroi. Nimic mai schematic și totuși nimic mai just.

Grosolan vorbind, cultura românească n'a depășit încă stadiul problemelor de conștiință, pe care i le pune la 1860 apariția drumului de fer. Cu apusul sau cu răsăritul, cu Europa sau cu Balcanii, cu civilizația urbană sau cu spiritul rural, întrebările sunt mereu aceleași.

Le formulează cu naivitate Vasile Alecsandri, — le formulează cu spirit critic Ghiță Blidaru și Mircea Vieru. Tipul rural și tipul urban rămân totuși singurele categorii mereu valabile în cultura românească. Cred că se pot stabili filiațiuni foarte sigure într'unul sau altul din aceste două sensuri, oriunde, în literatura românească,

în politică, în muzică, în jurnalism... Nici o dificultate pentru Vieru. Este tipul urban prin excelență. Unul din acei europeni, din care cartezianismul, revoluția burgheză și civilizația citadină, au izbutit să facă o nouă națiune pentru toate granițele continentului.

«Cred într'o identitate umană. Cred în valori universale și permanente. Cred în demnitatea inteligenții».

Sunt convins că aceste trei scurte propozițiuni îl rezumă pe Vieru în tot ce gândește fundamental. L-am întrebat odată dacă războiul, din care s'a întors cu două răni prost închise, nu i-a dat peste cap certitudinile lui intelectuale.

«Nu. Ași putea spune, dimpotrivă. Am luptat cu seriozitate, fiindcă îmi place să fac orice cu seriozitate. Dar am știut mereu câtă valoare avea treaba asta. După a doua rană, m'am trezit într'o noapte la un post de ambulanță, trântit pe targă, într'un colț, lângă un caporal neamț, rănit și el, care nu avea mai mult de 19 ani și care mi-a spus că așteaptă să se termine războiul ca să poată pleca la Paris, unde voia să pregătească o teză, despre raporturile dintre Goethe și Stendhal. Am vorbit toată noaptea despre asta și ne-am ajutat amândoi să reconstruim din memorie, harta peregrinărilor lui Beyle prin Europa dela 1812 la 1840. A doua zi dimineață, urma să ne despărțim pentru totdeauna, eu spre un spital, el spre altul, amândoi spre moarte poate — dar deocamdată în acea noapte, problema noastră cea mai urgentă asta era. Din doi ani de războiu, întâlnirea aceasta a fost cel mai frumos lucru».

Pe cât mi-e de lesne să-l văd pe maistru trăind între hotarele acestei gândiri liniare, cu așa de simple legi, pe atât mi-e de greu să înțeleg nu gândirea lui Ghiță Blidaru și nici viața lui, dar gândirea și viața lui la un loc. Mi se par atât de contrazicătoare!

Omul acesta, care a trecut prin biblioteci, prin universități, prin metropole, se îndârjește să rămână în cugetarea lui, un plugar. « Nici nu sunt altceva » îmi spune. Se poate. Se poate să nu fie decât un plugar. Dar în aceiași seară am ascultat la el, al doilea concert brandenburghez de Bach, la patefon, și, pentru ca trădarea să fie complectă, *Les folies françoises* a bătrânului Couperin. Are o înțelegere pentru artă de o finețe, care merge până la cele mai ușoare nuanțe, până la cele mai subțiri umbre. Și însuși acest Breughel, unic tablou din camera lui de lucru, ce caută în casa unui plugar din Vâlcea, cum nu ostenește a-mi aminti că este?

Ghiță Blidaru trăește astfel într'un cadru, pe care gândirea lui îl refuză, trăiește cu valori de care se dezice, se bucură de victorii, pe care le contestă.

« Europa e o ficțiune » o spune de șase ani în universitate la curs, dar el n'a încetat un moment de a iubi spiritul acestei ficțiuni. Căci Breughel acestei ficțiuni îi aparține și Bach deasemeni și Couperin nici vorbă.

Totuși, după ce a trecut prin toți și i-a iubit pe toți, Ghiță Blidaru se întoarce invariabil, la butucul de viță, în numele căruia vorbea deunăzi la facultate.

Rămâne mai departe neînțeles pentru mine, prin ce miracol omul acesta gândește totul, fără efort, fără simulare, ca un țaran. Viziunea lui de viață pare să se

deschidă spre atâta cer și atâta pământ cât se vede între coarnele plugului. De mai mult nu are nevoie. El crede în legi de viață care se fac și se desfac deasupra capului nostru, crede în ierarchii pe care nimeni nu are dreptul să le spargă, crede în stăpânirea fără control a pământului asupra omului. « Ești ceea ce pământul tău te obligă să fii și nimic mai mult ».

În ce mă privește, obosit de a fi crezut prea mult în dreptul meu de a spune vieții « eu »! cum i-ai fi spus « stai »! — gândirea aceasta de lene, de supunere, de renunțare, a fost și o lecție de modestie și o chemare la pace.

Dar mă întreb cum nu se revoltă propriul său orgoliu, pe care îl bănuiesc imens, cum nu protestează dorul lui de aventură, cum nu se ridică instinctul lui de vehemență, de luptă, de pribegie și cum se resemnează toate a sta supuse sub renunțarea unei inteligențe, care a început sacrificiul prin sine însăși?

Căci inteligența aceasta, care are atâtea flacări câte trebuie pentru un început de revoluție, pare decisă a le opri mereu sub cenușe, pentru a muri într'o zi cu simplitatea unei minți de țăran, care n'a trecut nici odată mai departe de linia coasei lui, cu care a tăiat iarbă șaptezeci de ani, din optzeci.

IV

L-am întâlnit pe Phillipe Dunton, la Exploatare, în Piața Rosetti. Venise cu câteva rapoarte pentru Rice și se grăbia să nu piardă trenul de 2 pentru întoarcere. Ne opriserăm pe scară să ne strângem mâna.

— Și Marjorie ce mai face?

— Citește și stă la sobă. E un frig teribil la Uioara. A înghețat ca în plină iarnă. Dar n'ai văzut-o pe Marjorie săptămâna trecută aici? A fost și ea la lecția de deschidere a lui Ghiță Blidaru. A venit anume: zicea că nu poate să lipsească. Era vorba de Uioara, nu-i așa?

N-am apucat să-i răspund. Mai avea numai cinci minute până la tren. Mi-a strigat din josul scării:

— Vino într'o duminică la Uioara. Marjorie o să se bucure.

Așa dar a fost săptămâna trecută aici. Altă dată ar fi năvălit în atelier, de dimineață și mi-ar fi strigat din prag: « Te confisc! Ești al meu până la orele 22 și 17 minute ».

...Și minciuna asta stupidă a lecției de deschidere, la care nici n'a fost. Nu e stilul dumitale, Marjorie, minciuna.

Și în adulter ași fi pus rămășag că vei rămâne sportivă, simplă, fără lașități.

Înțeleg acum și durerile de inimă ale lui Dronțu, care nu se simțea capabil să suporte lecția profesorului Ghiță, de teamă să nu fie prea aspră pentru maistru.

Azi, la birou, i-am spus lui Marin în treacăt:

« A fost eri Philippe Dunton. M-am văzut cu el la Exploatare ».

Câteva secunde, bunul meu Marin a stat la gânduri: să audă sau să nu audă ce-i spun? A optat pentru surzenie.

— Cine mi-a luat echerul? a zberiat din senin. Eri l-am lăsat aici și acuma nu mai e. Parcă umblă stafii. E nemaipomenit. Nu se poate lucra în casa asta.

Pe măsură ce zbiera, își dădea el singur seama cât e de falsă izbucnirea și pentrucă numai știa cum să termine, zbiera și mai tare:

Pe urmă a tăcut dintr'odată, îmbufnat, sumbru. Icnia din când în când, ridica din umeri, înjura de toți sfinții.

La plecare s'a luat după mine și m'a ajuns din urmă pe stradă.

— Nu mergi să luăm o țuică.

— Ba merg.

— Haidem.

Și mai încolo, pe drum, fără nici o legătură.

— Arză-le-ar focul de muieri. Numai ele, mă, numai ele face ale mai mari buclucuri.

Lungă scrisoare dezolată dela junele Dogany. Lucrurile nu merg deloc bine la Budapesta. Universitatea e din nou închisă, au fost scandaluri mari, bătăi de stradă, arestări. El însuși a fost lovit destul de rău la cap.

«Toate ar fi bune și pe toate le-ași îndura, dacă cel puțin ași izbuti să rămân. Joi trebuie să mă prezint cu actele mele la secretariatul facultății, pentru o nouă verificare. Voi fi menținut? voi fi eliminat? Tata mă amenință că-mi taie pensia, dacă nu mă întorc la Satu-Mare. Dar nu pot, nu pot. Ce vrei să fac acolo, într'o țară care nu e a mea? Dar este Ungaria țara mea? Da, de o mie de ori da, orice ar spune tata și oricât ai râde dumneata. Un singur om m'ar înțelege, dacă ar trăi: Andrei Ady. I-ași scrie și sunt convins că m'ar înțelege».

I-am răspuns « Dragă Pierre Dogany, rămâi unde te afli. Va trece, vei uita. Ce ți se întâmplă dumitale acum, mi s'a întâmplat și mie cu șease ani în urmă. A trecut și într'o zi voi uita. Te-au bătut? Nu e nimic. Au să te mai bată de zece ori, și pe urmă vor obosi. Dacă râd de d-ta? Da, mărturisesc că râd și că fervoarea d-tale maghiară mi se pare comică. Asta nu înseamnă că nu te înțeleg. In locul d-tale ași face acelaș lucru. In locul d-tale, am făcut acelaș lucru.

Astăzi, totul e așezat, cuminte, și amical. Mi se întâmplă să-mi amintesc de disperările mele trecute și să nu le înțeleg. Mi se par rușinos de copilărești.

Silește-te să nu suferi. Să nu te lași adică pe seama plăcerii de a suferi. Există o mare voluptate în persecuție și a te simți nedreptățit este probabil una din cele mai orgolioase bucurii intime. Fii atent aici și nu-ți îngădui asemenea orgoliu. Incearcă să primești cu oarecare humor tot ce ți se întâmplă. Gândește-te cât am fi de ridiculi dacă ne-am alarma de fiecare ploaie care ne udă. Crede-mă, ceea ce ți se întâmplă dumitale acum, oricât ar fi de trist, nu e mai mult decât o ploaie ».

Am încercat să-mi amintesc de unde îl cunosc pe Arnold Max și mi-a fost cu neputință să-mi aduc aminte. Nu mai ții minte nici unde, nici în ce împrejurări l-am văzut întâia oară.

Mi-am făgăduit de atâtea ori să-mi controlez relațiile și bag de seamă că sunt incapabil să pun ordine în privința asta. E intolerabilă, lenea cu care rabd să

se îngămădească în jurul meu diverse cunoștințe și amiciții, care la început nu sunt nici calde nici reci, nici albe nici negre, dar care într'o zi fără să știi, devin obligatorii, exigente, sufocante.

Am stat într'o seară să cuget la diversele mele legături cu diverși oameni și m'am înspăimântat aflând cât de multe sunt prietenii mele inutile, fără necesitate, fără interes. Te trezești pur și simplu înconjurat de drame și comedii, care au crescut în umbra indiferenței tale și care dela un moment dat încep a avea drepturi asupra ta și împotriva ta. De ce? cum? când? e prea târziu ca să mai afli și în orice caz e prea târziu ca să mai îndrepti ceva.

Ar trebui o vigilență neiertătoare, de fiecare ceas pentru a tăia din rădăcini toate tentativele de cordialitate, căci mai curând sau mai târziu, vei deveni victima lor. Visez o viață redusă la câteva legături sever alese, trei-patru, atâtea câte îmi sunt absolut necesare, atâtea câte răspund exact obligațiilor mele interioare. Restul ținut la distanță, în zona bine păzită a salutului scurt pe stradă, de unde nici o efuziune, nici o confesie, nici-un sentimentalism nu trebuie să treacă dincoace spre tine. Întâia concesie, întâia slăbiciune, e fatală.

Uite-l pe acest Arnold Max. Mi-a stricat toată după masa de eri, ducându-mă cu el în lung și în lat pe străzi ca să-mi povestească nesfârșitele lui probleme de artă și de viață.

« Interesant tip ». Dar eu nu sunt, domnule, un romanțier și să-i ia dracul pe toți tipii « interesanți », că n'am ce face cu ei.

Încă un om cu febră și ăsta. La 33 de ani pare de 22, mic, slab, cu capul lui de viezure speriat, cu mantaua de ploaie fluturând în vânt, cu buzunarele pline de hârtii (note dela spălătorie, versuri, începuturi de poeme, scrisori de amor, manifeste moderniste). M'ar interesa să știu după ce logică se construiesc în conversație asociațiile lui de idei.

«Salutare... Bine că te întâlnești, vino Joi seară la Costaridi, vine toată lumea... Știi, am descoperit un mare romancier; cel mai mare romancier, e formidabil... Leon Trotzki. Episodul cu mortul din Finlanda în *Mein Leben* e de Dostoiewski, absolut de Dostoiewski... Imbecilul ăla de Costaridi mi-a vorbit iar de Moréas al lui. Numai poți respira de câți pompieri s'au îngrămădit în generația asta. Auzi, d-ta, Moréas... Eu ți-o spun limpede: Tardieu s'a curățat. Urmează o combinație Herriot și pe urmă vine revoluția socială... Mie mi-a spus odată Stănescu că el poartă ciorapi de 300 lei perechea.

Vorbește enorm, cu o stranie volubilitate nervoasă în care simți bâlbâindu-se zece gânduri deodată, zece idei, zece amintiri. Nu duce nimic până la capăt, își lasă gândurile să atârne după el, ca niște hârtii rupte, se agață de primul cuvânt, se lasă târît de întâia imagine.

Am impresia că vorbește din spaima de a tăcea, din spaima de a nu se trezi singur.

— La ce te gândești tu, când ești singur?

— Cum când sunt singur?

— Adineauri, de exemplu, înainte de a mă întâlni pe mine. Umblai pe stradă — nu? și nu aveai pe nimeni lângă tine. Erai singur, prin urmare. Ei bine, la ce te gândeai?

Se oprește o clipă în loc, ca să-și amintească.

— Stai puțin... La ce mă gândeam... Nu știu.

Arnold Max, omul-căruia-nu-i-se-întâmplă-nimic. Nu iubește, nu merge la teatru, nu iese în lume, nu-l interesează oamenii, nu-l interesează cărțile. Nicio femeie în viața lui, niciun prieten, niciun fapt, nimic, nimic. Un pustiu cu temperament, un pustiu cu probleme.

Scrie mereu, corectează, adaugă, șterge. Mă întreb dacă și-a ascultat vreodată, liniștit, răbdător, propriile sale versuri. N'are timp. Trebuie să le scrie. Trăește cufundat în ele, înăbușit, asediat. Din senin, în mijlocul vorbei, scoate din nu știu ce buzunar o hârtie cât o carte de vizită, din care citește jumătate ceas, cu un fel de furie sau de entuziasm, în stare să devore totuși poem și hârtie. Dacă-l ascult sau nu — îi e tot una. El citește mai departe cu nu știu ce rece iluminare, gata să înfrunte un ocean de indiferență. Propria lui indiferență în primul rând, care e mai tare decât pasiunea pentru poezie, pe jumătate simulată spre a da un sens groaznicului vid în care trăește și de care fuge.

Este o poezie de om singur, tulbure, amețită cu neașteptate izbucniri de melodie curată, dureros de simplă pentru acest om complicat. Din tot ce a scris, îmi plac cele « cinci basme pentru voce mică ». Restul e obositor și întortochiat. Are talent, știu, are talent, toată lumea o spune, dar vreau o viață fără otrăvuri, fără artificii, fără probleme, o viață de « bună ziua », « bună seara », « pâinea e albă », « piatra e tare », « plopul e înalt ».

Am zărit-o pe Marjorie Dunton într'un tramvai. Cred că nu m'a văzut. A mai fost și Joia trecută odată. (O adusesse Hacker dela contabilitate cu automobilul și am aflat asta chiar dela el). « Spune-i salutări, dacă vă întoarceți împreună diseară ». « Nu, mi-a răspuns Hacker, mă întore singur. Doamna Dunton rămâne astă noapte în București ».

Vineri, la atelier, l-am pândit într'una pe Dronțu. « Ai dormit bine astă noapte, Marine? ».

Stupidă întrebare.

M'a căutat la atelier Sami Winkler, ca să-mi ceară o scrisoare de recomandare pentru Ralph T. Rice.

— Nu cumva vrei să te faci minier?

— Nu e vorba de mine. Sunt câțiva băeți pe care îi pregătim să plece în Palestina. Și ar trebui să aibe câteva luni de practică într'o rafinerie. M'am gândit că tu le-ai putea înlesni intrarea în exploatare. Fără salariu, se înțelege.

L-am condus pe Winkler în Piața Rosetti și i l-am prezentat bătrânului Ralph. Cred că se va face.

Ne-am întors pe urmă amândoi spre atelier.

— Nu te supăra Winkler și iartă-mă că te întreb. Ți-ai trecut teza?

— Nu. Am părăsit-o de mult. Nu mă mai interesează. Mai am de stat doi-trei ani și pe urmă plec. Mă fac agricultor într'o colonie oarecare.

— De ce agricultor? De medici nu e nevoie acolo?

— De medici, poate da, dar de diplome nu. Voiu lucra pământul undeva, într'o colonie și când o fi nevoie de un medic, voiu face pe medicul. La un pansament tot mă mai pricep eu.

Ceea ce spune Winkler e foarte serios. De patru ani lucrează din primăvară până în toamnă, la o fermă din Basarabia, organizată de sioniști pentru pregătirea pionierilor.

— Fără să mă laud, sunt un foarte bun plugar.

Imi spune asta cu simplitate, fără bravură, aproape indiferent, ca și cum nimic n'ar fi mai firesc.

— Explică-mi, te rog, de ce pleci? În 1923 ar fi fost de înțeles. Dar acum, când lucrurile s'au calmat? Am impresia că în cinci ani toate s'au schimbat. E mai multă siguranță, mai multă bunăvoință, mai multă înțelegere. Se poate respira, se poate sta de vorbă.

— Posibil. Dar eu plec, nu fug. Plec nu pentru că aici ar fi rău și acolo bine, ci pur și simplu pentru că nu pot trăi nicăeri în lume, decât acolo. Eu sunt un sionist, nu un transfug. Vezi, în 1923, în plin scandal antisemit, sionismul era la apogeu, iar astăzi, când în lume e liniște și prosperitate, sionismul se află în criză. Eu prefer însă acest sionism în criză, pentru că este al unor oameni hotărâți, în timp ce acel sionism din 1923 era al unor oameni speriați.

Seară la Costaridi. Lungi debateri despre neliniște, nevroză modernă, Gide, generația războiului, Berdiaëf... Sunt uimit cu câtă vervă se poate vorbi despre neliniște,

la cafea. În 1923, pe timpul caetului meu verde, ași fi fost probabil pasionat de discuție. Incerc astăzi o jenă foarte precisă față de orice problemă globală, neliniște, destin, criză... E un abuz de termeni, care mă descurajează.

Iată-l pe Radu Șiriu, spătos, sportiv, roz și bucălat, declarând fără ridicol, ca într'un roman rusesc.

— Nu știu nimic, nu înțeleg nimic: sunt în criză.

Cum nu se înăbușe în prostul gust al unei asemenea declarații? « E trivial » observ pentru vecini.

— Da, trivial, prinde replica din colțul opus, Pârlea D. Ștefan. Da, e de prost gust. Ei și? De asta ne arde nouă? Să fim delicați, să fim spirituali, să fim sceptici? Cultură de bune maniere: mi-e silă. Să nu te doară, pentrucă nu șade bine. Să nu sbieri, pentrucă « ce-o să zică vecinii? ». Să nu trăiești pentrucă nu e gentil. Lăsați, oameni buni, stupiditățile astea. Am avut zece generații de sceptici, care s'au uitat mereu în oglindă, sub pretext că au spirit critic. Eu vreau să dăm în mama lor toate eleganțele astea și să trăim. Furtunos, fără bun gust, fără selecție, fără nazuri, dar cu strigăte personale, cu drame autentice.

Pârlea mă privește drept, cu o violență abea stăpânită. Și-a șters nervos ochelarii, ca să mă vadă mai bine, și ochii îi scapără de fulgere de mult adunate pentru zdrobirea mea. Frumoasă frunte: orgolioasă, înaltă, provocatoare, luminată de sclipirea ochilor, cărora miopia le dă un supliment de intensitate. Uite o adversitate, la care țin ca la o prietenie. Nu mi-o explic, n'o înțeleg, dar din prima zi am simțit în omul ăsta o rezistență,

pe care nimic nu o doboară. Și când toate simpatiile sunt atât de facile, nu e puțin lucru să câștigi fără trudă o dușmănie serioasă, una pe care să poți conta în zile bune, o dușmănie aspră de om sănătos.

Dealtminteri, e singurul pentru care vorbele acestea vagi — criză, neliniște, autenticitate — au un înțeles viu. Esseul lui din « Gândirea » — « *Invocație pentru o cât mai urgentă năvălire a barbarilor* » — lămurea pentru prima oară puțința unei poziții spirituale, dela care să se poată spune cu oarecare îndreptățire: « noi ăștia tinerii, care am venit după războiu ». Pentru mine Pârlea gândeste prea liric, iar eu pentru el trebuie să fiu prea sceptic. Ași vrea numai să-l fac a înțelege că nu e posibil să fii disperat și să ții conferințe la Fundație despre disperare, să fii neliniștit și să conversezi despre neliniște. Ași vrea să-i spun că lucrurile acestea dacă sunt adevărate, sunt o dramă și că dramele se trăesc, nu se discută. E în firea lui Pârlea nu știu ce demon retoric, care îl împinge spre manifest, lucru de care sunt cu desăvârșire incapabil eu, care n'am răfuei decât cu mine însumi. Să discuți până la două de noapte la Mișu Costaridi despre « anxietate » și pe urmă să te duci la culcare, e o comedie supremă. Păcat că Pârlea n'are humor.

S. T. Haim (bun prieten cu Pârlea — de când?) și-a plasat micul cuplet marxist:

« O generație de « neliniștiți »... Nostimi sunteți, amicilor. Altundeva e cheia voastră. Sunteți o generație de proletari fără conștiință de clasă. Slujbele s'au rărit, bursele sunt mici, toate locurile sunt ocupate. Ați rămas pe din afară și atunci, ca să nu vă pierdeți timpul, faceți

metafizică. Într'o zi, o să înțelegeți că statul democrat și burghezia nu vă mai poate încadra — și atunci o să veniți spre revoluție. Să vedeți cum se topesc acolo neliniștile ».

V

Abea seara ieșind dela birou, mi-am amintit că e 10 Decembrie. Eram cu Marin Dronțu și am luat-o pe jos spre Calea Victoriei. Ninge somptuos, cu fulgi imenși, ca într'un ajun de an nou, și era într'adevăr pe stradă o forfoteală, o rumoare cordială de Duminecă frumoasă. La Capșa, în colț, ne-a tăiat drumul cortegiul studenților coborînd dinspre Universitate.

« Ce-o mai fi și asta? » s'a mirat Dronțu. « Zece Decembrie » ne-am amintit amândoi deodată și am răs. Trebuie să recunosc că toată manifestația avea un aer de petrecere, un aer de început de vacanță, fără gravitate, jumătate glumă, jumătate entuziasm. Ne-am oprit, ca toată lumea, la marginea trotuarului să primim defilarea.

« Jos ji-da-nii ». « Jos ji-da-nii ».

Strigătul se transmitea dela coloană la coloană, silabă cu silabă, într'un fel de lungă și șerpuită scară sonoră. Era frumos: mă întreb dacă nu e ridicol s'o spun, dar zău că era frumos. O mulțime, de băieți tineri, — cei mai mulți din anul întâiu desigur — o teribilă voce bună, o atmosferă de recreație într'o curte de liceu. Nimic grav.

Ne-am amintit de primul 10 Decembrie, Dronțu cu chef, eu cu o umbră de amărăciune.

— « Mă, ce-am pocnit în ziua aia, mărturisește el.

— Te pomenești că tu ai fost ăla care m'a pălmuit.

— Te pomenești. Unde s'a întâmplat asta?

— In sala mare dela drept.

— Nu, n'am fost acolo. Noi, dela arhitectură ne-am dus la medicină, că la noi nu erau ovrei destui.

E aproape înduioșat. Ași fi nedrept dacă nu l-ași înțelege: sunt amintirile lui de junete. Și ale mele, — dar mai puțin vesele. In orice caz, e grotesc să mă revolt acum de aceste lucruri moarte. Nu mai e nimic grav, nimic agresiv. Acest « jos jidanii » de azi este aproape inocent, aproape simpatic.

Ne-am plimbat până târziu și ne-am istorisit nenumărate lucruri de atunci. Marin mi-a vorbit măgulit despre isprăvile lui.

— Mă, aveam atunci un retevei, ce nu s'a văzut. Fugeau ovreii de mine, dela o poștie. La medicină devenisem celebru. « Dronțu dela arhitectură ». Cine nu mă știa? Mă mir că nu auzișeși de mine... Nebun eram, mă!

Nu e ciudat că mă găsec astăzi în bună prietenie cu triștii eroi ai caetului din 1923?

N'ași putea spune exact cum s'au stabilit aceste păci succesive, care ne-au dus pe unii spre alții. In orice caz, primul nostru an de facultate, ne aruncase în colțuri opuse, iar ziua de azi ne găsește adunați la un loc. Nu e puțin.

E alt ceas care bate, alte întrebări care se pun. Scandalul în universitate era foarte frumos, dar insuficient. Cu atâta lucru, nu se face o viață. Nici viața lor, care duceau o « luptă de revendicări ». Nici viața noastră, care duceam una de « probleme interioare ».

Bag de seamă, ca după o potolire de furtuni, că vânturile ce ne băteau erau aceleași și că naufragiul în care ne scufundam era comun. « Huligani » e un strigăt simplu și care rezolvă multe. Aproape tot atât de simplu ca « jos jidanii ». Să nu fi fost decât atâta lucru în mica noastră dramă?

De pe atunci bănuiam că mai e ceva. Astăzi o știu cu certitudine. Nu e vorba de Marin Dronțu, haiduc prin vocație. Dar e Pârlea. Marin Dronțu lovind cu ciomagul, nu e interesant. Manifestantul pur și simplu. Cazul e mai grav pentru Pârlea și cu gândul la el mă întreb dacă a fi huligan, este totdeauna mai comod decât a fi victimă. N'am nicio îndoială că Pârlea ăsta a suferit serios în vâltoare. Nihilismul lui politic, inocentele lui revolte, formidabilele lui imprecășii sunt poate puerile ca gândire, dar nu valoarea lor interesează, ci sinceritatea cu care le trăește, drama prin care le trece. Nici vorbă, când îți dă cineva cu parul în cap, ți-e tot una dacă a fost un bandit sau un erou și eu n'am să duc delicatețea până acolo, încât să prefer a muri de un revolver cu idei, în locul unui revolver analfabet.

Dar socotindu-mi situația personală la fel de proastă îmi pot permite să meditez puțin la agresorul meu. Ei bine, în cazul în care el se numește Ștefan Pârlea nu-l invidiez de loc. Dacă scandalurile studentești au fost pentru mine o tragedie, nici pentru el n'au fost altceva. L-am provocat într'o seară să vorbească despre rolul lui în mișcare. Mi-a răspuns cu voită brutalitate.

— Nu-mi pare rău de ce a fost. Imi pare rău de cum s'a terminat: în indiferență, în uitare... A spage gea-

muri, e un lucru excelent. Orice faptă violentă este o faptă bună. Că «jos jidanii» e o dobitocie, de acord. Dar ce importanță are asta? Totul este să poți zgudui ceva în țară. Incepe cu ovreii — dacă altfel nu se poate — dar sfârșește sus, într'un incendiu general, într'un cutremur care să nu cruțe nimic. Aveam pe atunci ambiția asta, aveam mai ales nădejdea asta. Dar să știi că eu unul n'am terminat. Mă sufoc, dacă nu începe altceva.

Ștefan Pârlea poate gândi liric, cu simboluri, cu mituri, dar tumultul acesta nu e pentru el mai puțin o cugetare politică. Cine mă asigură că ideile sau cifrele lui S. T. Haim sunt mai aproape de adevăr, decât iluminările lui Ștefan Pârlea? Mă reconfortează în băiatul ăsta totala lui incapacitate pentru scheme. El gândește printr'un fel de iureș, care dărâmă, răstoarnă, îmbrățișează, fără metodă, fără criterii, după ritmul acceselor lui de frenezie. Urmăresc în vocabularul lui perzistența câtorva termeni pe care nu i-a precizat suficient nici în scris, nici în vorbă, dar care au nu știu ce valoare magică pentru el. I-ar fi probabil greu să spună exact ce înțelege prin «năvălirea barbarilor» pe care o tot invoacă, sau prin «sâmburele de foc» despre care spune că îl avem cu toții latent în noi, dar că e nevoie să-l creștem până la proporțiile unui incendiu. Toate acestea sunt atât de vagi, atât de inconsistente, atât de ridicole uneori. . . Totuși, Ștefan Pârlea le duce până la act, până la cele mai răspicate acte. Plecarea lui din Universitate de exemplu, pe care toată lumea o socotea o imensă ușurință, căci cu puțină răbdare ar fi fost în câțiva ani conferențiar, plecarea aceasta nu putea fi numai atâta.

« Singurul lucru pe care-l pot face pentru Universitate, este să-i dau foc » se zice că i-ar fi scris decanului în scrisoarea de explicații.

Chiar dacă fraza e exactă, încă nu mi se pare gravă. O imprudență de băiat tânăr. Un om sărac trebuie să-și răscumpere față de sine însuși sărăcia, trântind la vreme câteva uși. Altfel nu va învăța niciodată să deschidă în viață porțile mari. Dezertarea lui Pârlea dela catedră era desigur o prostie, dar mi-am spus că e una salutară. Putea în orice caz fi.

A fost cu totul altceva. Căci după asta au urmat altele și dacă pentru prima se puteau găsi scuze, pentru celelalte era greu. Mărturisesc că n'am priceput nimic din aventura lui dela domenii. Sub-arhivar la Ministerul de Domenii? Fie. Fie, deși e stupid să accepți asemenea meserie, subalternă, prost plătită și mizeră, când lași în drum o carieră de profesor sau când refuzi un loc de redactor la o mare gazetă. Dar odată aflat aici, să continui experiențele tale de mutilare, mi se părea copilăros, cabotin.

În Septembrie a fost trecut pe tabloul de înaintări: urma să i se mărească leafa și să fie mutat în direcția centrală. A refuzat. A înapoiat pur și simplu casierului diferența de bani și a declarat că nu primește peste 3300 de lei nicio para mai mult. « E nebun » s'a spus trei zile la minister, unde vestea trecea din biurou în biurou, din om în om. Secretarul general l-a chemat la el în cabinet, anume ca să vadă cum arată la față « omul care refuză bani ».

— « D-ta ești în toate mințile, domnule? »

— Cred că da — a răspuns fără alte explicații Pârlea.

Dar a izbucnit seară, între noi, când i-am reproșat că face experiențe « pour épater les bourgeois ».

« Ai refuzat 1200 de lei și ai uluit în schimb un întreg minister, adică vreo 600 de oameni. 2 lei de cap. Nicio dată nu s'a cumpărat mai ieftin o reputație ».

— Sunteți niște caraghioși. Ce voiți să fac? Să primesc azi o mie de lei mai mult și peste un an, altă mie? Să fiu azi sub-arhivar, mâine arhivar, poimâine arhivarșef, supra-arhivar, arhivar general? De asta am fugit de unde am fugit? Nu înțelegeți că fiecare slujbă acceptată în statul ăsta e o complicitate? Fiecare succes în cultura asta, o abdicare? Eu vreau să dărâm. Vreau să pun foc. Și pentru asta trebuie să-mi păstrez mâinile libere. Nu vreau să am nimic de păstrat, nimic de pierdut, nimic de apărat. Nimic care să mă întârzie în ziua în care o să vie marele tăvălug. Acceți o catedră cu gândul să poți lucra și într'o zi te trezești că cei 15.000 de lei pe care ți-i dă, ți-au devenit indispensabili, că ți-ai creiat cu ei necesități, că ți-ai impus obligații. Cresc obișnuințele în jurul tău ca ciupercile și te sufocă, te paralizează, te fac prudent, te fac laș, te îmbătrânesc. Marea perfidie a ordinii în care trăim e să facă din fiecare din noi un servitor inconștient al ei. Și ne cumpără ieftin, pe nesimțite. Mă uit la voi și mă înspăimânt, mă, înțelegeți? mă înspăimânt. Aveți cu toții situațiile voastre, micile voastre situații, micile voastre chestii, micile voastre aranjamente. Mi-e silă, mă, mi-e silă de anii voștri pierduți. Ași vrea să vă crească burta mai repede, să vă cadă părul mai în grabă, ca să se termine și cu voi.

Focul cel mare vine fără voi, n'are ce face cu voi, n'are ce arde în voi...

Ce mi se pare interesant în problematica lui Pârlea este că ea descinde din mișcarea dela 1923. Așa dar, pe urma acelor ani nu rămân numai câteva capete sparte, câteva cariere făcute și o lungă serie de compromisuri antisemite, ci mai rămâne un spirit de revoluție, un germene de răsturnare sinceră a lumii în care trăim. Acest sâmbure de revoluție nu se putea vedea din nefericita noastră cameră dela căminul din Văcărești, iar amintirile mele triste nu sunt poate unica mărturie valabilă pentru înțelegerea acelor ani. Nu-mi poate desigur nimeni reproșa nimic, căci nimeni nu-mi putea cere atunci exerciții de obiectivitate morală, spre a dizerta asupra rațiunilor superioare, pentru care eram bătut cam de două ori pe săptămână, în medie. A fi persecutat nu este numai o nefericire fizică, ci mai ales una de ordin intelectual, căci faptul acesta te diformează cu încetul și îți atacă înainte de orice simțul măsurii. Nu e timpul să-mi fac astăzi reproșuri de a nu-i fi înțeles la timp pe bătaușii mei. Ar fi un exces de obiectivitate și întârziat și grotesc. Dar mă bucur că vremurile s'au întors astfel, încât să pot medita cu liniște la justificările bătailor primite. Situația de martir dealfel nu mi-a convenit niciodată integral, deși recunosc în mine suficiente înclinări pentru această îndeletnicire, deosebit de judaică.

Pârlea reprezintă câmpul advers, în care multă vreme n'am putut privi nimic și n'am putut înțelege nimic, din cauza nesfârșitelor rețele de sârmă ghimpată ce ne despărțeau. E așa de comod, și mai ales așa de consolator

să-ți socotești adversarii răi și imbecili, încât în lamentabila mea disperare de atunci, era singurul suport posibil, ultimul orgoliu nedărâmat. E mult de atunci. Mai mult chiar decât relativ puținii ani trecuți. Apele tulburi s'au limpezit în ce aveau superficial agitat și s'au tulburat mai tare în ce aveau profund furtunos: Oamenii s'au ales, ideile s'au sedimentat și ele, prostiile s'au strâns laolaltă, adevărurile au început să se precizeze. E mai multă ordine în totul. Ar fi poate timpul de scris istoria mișcării antisemite. Mai exact spus, « comedia umană » nu istoria propriu zisă, adică oamenii și gândurile lor, nu faptele goale, pe care le știu și care n'au nimic nou de revelat. Sunt convins că după ce ași da deoparte imbecilia, după ce ași face partea scandalagiilor de profesie, partea agenților provocatori, partea nu mică a lui pierde-vară și a lui gură-cască, după ce ași identifica pe rând brutalitatea, prostia și intriga, ar mai rămâne ceva care poate fi o dramă sinceră. L-ași întâlni atunci pe Ștefan C. Pârlea.

VI

Cursul lui Ghiță Blidaru a devenit un fel de mică « problemă de stat ». Vinerea trecută, un deputat majoritar a interpelat guvernul la cameră dacă va tolera ca universitatea să se transforme într'un centru de perturbări politice.

« Autoritatea de stat nu poate fi tulburată, domnule ministru, sub masca teoriilor generale » (Ziarele de seară au reprodus în « manșetă » această frază).

În fapt, nu s'a întâmplat nimic grav. Au fost doar câteva lecții despre legiurile economice liberale din 1924. Lecții foarte calme prin ținută, foarte violente prin cifre și concluzii. Pornind dela legea minelor a lui Vintilă Brătianu, Blidaru a refăcut procesul liberalismului român. Partidul e alarmat, guvernul plictisit. Vintilă Brătianu ar fi făcut scandal la ultimul consiliu de miniștrii « Să înceteze, domnilor, să înceteze ».

Blidaru n'a încetat deloc. Pentru săptămâna viitoare a anunțat o cercetare a proiectului de stabilizare și a mecanismului împrumuturilor ce se pregătesc. Ce e ciudat în tot acest războiu, este că în timp ce ziarele sunt sub cenzură și deci orice opoziție exclusă, un profesor de economie politică poate să atace deschis, fără putința de a fi oprit, orice vrea.

Situația profesorului Ghiță este excelentă. Iși face cursul, își urmează programul, și nimic mai mult. În acelaș timp însă, catedra lui a devenit ultimul refugiu al anti-liberalismului. Se înghesue la curs un întreg public de incinte. Blidaru, neschimbat, conversează cu studenții lui. I s'au propus cu discreție câteva misiuni în străinătate: prezența delegației economice la Paris sau eventual o mică legăție undeva prin vecini. Le-a refuzat pe toate. « Să vedem, mai târziu, în vacanța mare. Deocamdată, trebuie să-mi termin lecțiile ».

Mi-e greu să pricep pasiunea lui pentru politică. N'are ambiții personale de împlinit, nu are lupte de câștigat. Nu este în niciun caz un luptător. E un leneș de geniu, care nu va călca niciodată înaintea vieții, ca s'o întâmpine, ci o va aștepta să vină la el.

Dacă am învățat ceva dela Ghiță Blidaru, a fost tocmai această lipsă de agresivitate în fața existenței. Lenea lui e o lene de plantă, o lene de copac. Viața se face și se desface, furtunile vin și trec, moartea crește undeva în umbră, armonios. Am credința că nimic nu-l va surprinde vreodată pe Blidaru, nu-l va descumpăni, nu pentru că ar fi sigur de sine, ci pentru că este sigur de pământul pe care umblă, de cerul sub care se află.

« Neliniști? De unde luați voi neliniști în lumea asta plină de certitudini? Simplul fapt al soarelui care se ridică și apune nu ajunge pentru pacea noastră? ».

Lemnar să fi fost, tăietor de piatră, barcagiu pe Dunăre, plugar în Vâlcea, n'ar fi gândit altfel de cum gândește astăzi. E singurul om pe care îl cunosc și împotriva căruia simt că soarta nu poate nimic, fiindcă e singurul să primească această soartă, supunându-i-se bucuros, oricare ar fi ea.

Cu formidabila lui lene, cu voluntara lui lipsă de inițiativă (« eu n'am nimic de făcut cu viața, viața are totul de făcut cu mine »), acest Blidaru ar fi în stare să rateze toate ocaziile mari, să piardă toate rendez-vous-urile decisive, pe care norocul sau nenoroculile-ar fixa. Va găsi totdeauna o carte de deschis în ultimul ceas, o femeie de iubit. Nu există lucruri urgente pentru el. Mi-a spus-o de nenumărate ori. Fiecare bucurie își are anotimpul ei, fiecare durere pe al ei. Să așteptăm trecerea anotimpurilor. Inutil să alergi, căci nu vei alerga mai repede decât iarna, care vine și te va ajunge. E o toamnă pentru fiecare speranță, e o primăvară pentru fiecare desnădejde. In această cursă nu poți veni nici

prea târziu, nici prea devreme: vii totdeauna la timp, fie că vrei, fie că nu vrei.

Nu știi peste câte dureri reprimare, peste câte morți ascunse, peste câte căutări fără răspuns, se ridică liniștea lui Ghiță Blidaru. Le bănuiesc însă. Sunt în el nesfârșite renunțări, la inteligență, la orgoliu, la victorie, la aventuri. Fiecare dintre noi este un om baricadat în sine, dar cei mai mulți ne silim să întărim aceste baricade, să izolăm redutele noastre interioare, în timp ce el conlucrează cu viața spre a le dărâma, predat înainte de luptă, învins înainte. Invins? Nu. Propriul său învins, cel mult.

VI

Am fost la Uioara să văd cum stau lucrurile. Rice ne plictisește într'una, la fiecare accident de calorifer, de ascensor sau de lumină. Maistrul voia să aibe un referat dela fața locului.

Ași fi vrut să stau la cabană, unde, când se face foc ca lumea, nu e frig deloc. Dar Duntonii nu m'au lăsat cu niciun preț. Marjorie mă aștepta în gară cu Eva Nicholson.

« Sunt fericită că ai venit » mi-a spus. Pe urmă, în sanie, a tăcut tot timpul. Eva mă întreba de toate și eu îi răspundeam cu destulă voie bună, dar am avut impresia că Marjorie nu ascultă nimic. Era neînchipuit de gravă, în costumul ei albastru de ski, care îi dă acest imposibil aer de adolescentă. La colțul Ursului, i-a cerut vizitiului să oprească și mi-a arătat din cap sondele înzăpezite, în depărtare.

— Vezi, ce pustiu...

Mie, peisagiul mi s'a părut mai mult calm, decât pustiu.

După masă, am lucrat la rafinerie și am făcut o plimbare la sonde, să văd ce ar fi de făcut pentru liniștea bătrânului Ralph. Alarma lui e neserioasă. Mici fleacuri inevitabile.

Am stat mult de vorbă seara cu Marjorie.

Regăsesc surâsul ei serios, tâmplele luminate de blondul părului, mâinile tinere și vii, dar ascultând parcă de cineva, care le-a spus să stea cuminte. Tot ce îmi place mai mult în fata asta este mersul, ținuta, felul ei de a se rezema de perete, lenea ușoară cu care se așează în fotoliu, tresărirea parcă speriată cu care se ridică. E un ciudat amestec de stângăcie și siguranță în toate mișcările ei, în felul ei de vorbă, în atenția cu care te ascultă, în râsul ei loial.

Mi-a vorbit despre ultimele cărți cetite, mi-a cântat diverse lucruri la pian, mi-a expus o mică lecție de ski și m'a făcut judecător între ea și Phillipe, să decid cine coboară mai repede din Uioara la colțul Ursului.

— Facem mâine dimineață un concurs, am propus eu.

— Nu, mâine dimineață e alt program pentru dumneata. O surpriză.

Surpriza a fost o plimbare la cabană. Am găsit totul în ordine, curat, ca și cum n'ași fi lipsit niciodată. Pe căminul de zid două fotografii înrămate: a lui Marin Dronțu și a mea. Intre ele, o fotografie mică, în care abia am recunoscut o Marjorie de astă vară, în sandale și rochie de tenis.

— Cine a pus pozele astea aici?

— E.1. Viu uneori la cabană să citesc. Nu știu, mi se pare mai frumos aici. Parcă nu mai sunt singură. Spun unui om dela rafinărie să-mi facă din timp foc în sobă și pe urmă viu să stau un ceas, două. Uite, acolo în dulap, e ceai, rom și zahăr. Nu-ți poți imagina cât mă bucură să fac gospodărie aici, la voi. Și ia te uită ce frumoși sunteți amândoi, dumneata și Dronțu, cum vă priviți din fotografii.

Râde. Se apropie de cămin și duce un braț după stâlpul din stânga, cum l-ar duce după gâtul unui bărbat.

E cald, apa de ceai sforăie în ceainic, butucul de stejar uscat troznește în foc. Ferestrele sunt albe de zăpadă și am impresia că suntem amândoi tare departe, într'un bordei de munte, surprinși de o avalanșă, care ne-a tăiat toate drumurile de întoarcere. Un moment, mă întreb dacă n'am să mă ridic dela locul meu și n'am să mă duc spre Marjorie s'o iau în brațe și s'o sărut. Ne privim multă vreme unul pe altul, ca în jocurile de copii, când pui rămășag să nu clipești. Inchid ochii și mă întreb fără răspuns: da? nu? da? nu?

PARTEA A PATRA

Lungă noapte cu Maurice Buret la « *Coupola* ». În fața bokurilor noastre deșerte de 1 franc 25, defilează o întreagă umanitate, zâmbete, strigăte de surpriză, scurte scene familiare, amoruri, trădări, drame... Spectacolul îmbată încet, prin trecerea insensibilă a timpului.

« *Coupola* » nu e o cafenea, este un continent, și Maurice Buret nu e un privitor, este un explorator. Observă totul până la cele mai vagi detalii, înțelege spectacolul, îl organizează. Are o intuiție fără greș. Dintr'un grup în aparență banal, ochiul lui va descoperi după minime indicii, toate pasiunile posibile și va surprinde sub luminile indiferente ale globurilor electrice, micile semne imperceptibile care ascund într'un consumator de cafenea o viață intimă, cu cine știe ce comedii sau cataclisme înecate într'un zâmbet fără expresie. Femeia adulteră, amanta nefericită, tânărul pederast debutant, blonda anglo-saxonă, castă deocamdată, și buimăcită de luminile Parisului, aventurierul adolescent, cinicul cărunt, bruna femeie fatală în căutare de femei sau de eter...

Fiecare om întâlnit poate fi un erou, fiecare gest un început de dramă. Dela masa noastră, Maurice Buret urmărește răbdător desfășurarea filmului și îi notează

momentele decisive. Nimic în această imensă sală, nimeni în această agitată mulțime, care să scape vigilenței lui. Spectacolul e complex, dar ordonat. Un surâs pornit dela a treia masă din stânga primei coloane și aruncat oarecum în van, nu va fi totuși pierdut pentru Maurice care i-a urmărit traiectoria și a descoperit în colțul opus, personagiul căruia i se adresează.

Geografia «Coupolei» Maurice Buret o cunoaște, pentru că a construit-o. Vechiu băutor al bokului de seară, el și-a plătit cu 1 franc și 25 un post de observație, dela care a descifrat noapte cu noapte misterele cartierului și ale populației lui. Această populație se împarte pentru Maurice în cupluri, familii, societăți, așa încât dela o masă la alta, dela o boxă la altă boxă, dela etaj la parter și dela parter la terasă, există un întreg șir de rețele și raporturi, care dau unitate, ordine și logică acestei lumi amețitoare în tumultul culorilor, al luminilor și al vocilor.

Câte aventuri au circulat pe aici, Maurice Buret le-a cunoscut. Unele bănuite numai, altele surprinse într'un strigăt sau o paloare, altele înfârșit pândite metodic dela zi la zi, dela eveniment la eveniment. Are o singură mare pasiune acest băiat, dar ascuțită: curiozitatea.

(Tot curiozitatea l-a adus spre medicină desigur, căci în afara gustului de a provoca și primi confesiuni, nu știu ce altceva a făcut din el un medic).

A observa este pentru el o voluptate, care o întrece cu mult pe aceea de a trăi. Lui personal nu i se întâmplă nimic, care să-l preocupe altfel, decât ca o experiență în plus. Propria lui viață nu trebuie să fie în fond pentru

el decât un alt spectacol, asemănător acestei vaste « *Coupole* » prin care oamenii vin și trec, într'o cursă a cărei deșertăciune o răscumpără numai ascunsa bucurie de a privi și înțelege.

Din cei câțiva Maurice Buret, pe care îi cunosc (căci omul ăsta are suficiente resurse pentru patru-cinci personaje reușite), cel mai interesant este acest Maurice dela « *Coupolă* », cu hainele lui gris convenabil șifonate, cu pălăria nici nouă, nici veche, cu ghetetele drese, dar nu prea bune, ținută ștearsă de trecător banal pierdut în mulțime, nici urât nici frumos, fără nimic aspru, insolent sau seducător în înfățișarea sa, care i-ar da dreptul să umble toată viața, fără să întoarcă nimeni capul după el, un om între o mie, între o sută de mii, instalat în fața unui pahar, dincolo de care cortina se ridică spre un teatru cu eroi involuntari, jucând în fața acestui martor vigilent și perfid.

« O vezi pe bruna aceea patetică, de lângă oglindă? mă întreba acum vreo două săptămâni. Are un precis cap de « *goussă* ». M'ași mira să nu deteste bărbații și să nu iubească femeile. Ori așteaptă o amantă ori își caută o amantă. Ia privește ce cap speriat, ce cap de catastrofă, face ».

Peste vreo două seri, Maurice și-a complectat « fișa » de observații.

« Hotărît « bruna patetică » își caută o parteneră. Ce zici de blonda din dreapta. Nu, nu cea dela masa mare. Uite întâia, a doua, a treia, da, a treia pe dreapta. Drăguță, nu? Și-au surâs de vreo două ori astă seară. N'ar fi o pereche rea, să știi ».

Diagnosticul a continuat în serile următoare. Mica blondă a devenit — nu știu pentru care motiv — în limbajul lui Maurice, «blonda Aline» iar schimbul de surâsuri și invitații între cele două mese progresa vizibil. Mă îndoiam totuși de rezultat. «Bruna patetică» era singură și din partea ei n'ar fi fost poate nicio dificultate, dar numita Aline se afla regulat într'un cerc numeros de fete și băieți.

— Te înșeli, Maurice. Dumneata inventezi pretutindeni romane. Ai spiritul detectiv.

— Se poate să mă înșel. Mențin însă că e o pereche posibilă și cu șanse de a se face.

N'am mai dat pe urmă câteva zile pe la «Coupolă». (Am lucrat între timp câteva schițe pentru maistru și i le-am trimis la București. S'ar putea să începem într'adevăr în vară lucrările dela Havre pentru Exploatarea Rice. Nu e încă decis, dar este probabil). Am lipsit deci câțva timp din Montparnasse. Azi noapte, intrând la «Coupolă», primul lucru pe care l-am băgat de seamă nu fără o sinceră tresărire de surpriză, au fost cele două fete — «bruna patetică» și «blonda Aline» — convorbind amândouă singure la aceiaș masă, cea dintâi sumbră și pasionată, cealaltă supusă cu o evidentă înfiorare.

Maurice la locul lui obișnuit, își desgusta victoria cu modestie, dar nu fără un vag surâs de triumf. Avea cred un soi de sentiment patern, o mândrie de autor, față de acest cuplu amoros, pe care îl prevăzuse dela cele dintâi indicii.

— Ești fericit, orgoliosule.

— « Fericit » e prea mult spus. Sunt bucuros că mi-am verificat o observație. E un succes de laborator, dacă vrei.

N'am niciun chef pentru exerciții de psihologie. Și dacă ași avea, exemplul lui Maurice Buret m'ar lecui radical.

În ce mă privește, singura calitate certă pe care o recunosc oamenilor este indiferența lor, ceea ce constituie nu numai o politețe supremă, dar o garanție de securitate și de liniște. Nu m'a dezolat niciodată așa zisa dramă a neputinții de a ne cunoaște unul pe altul și gândul că doi oameni pot viețui laolaltă fără a înțelege nimic din ce se petrece esențial în sufletul celuilalt, gândul acestei impenetrabile singurătăți la care suntem prin firea noastră condamnați, departe de a mă îndurera, mă bucură. El satisface în mine o veche nostalgie după o sănătoasă, solidă și certă ignoranță, singurul lucru durabil în această lume, în care adevărurile sunt instabile și riscate. Să nu cunoști cu sinceritate, e un început de salvare. O spun fără ironie, cel mult cu un grăunte de exagerare, tocmai pentru a dezaproba mai sever experiențele psihologului Maurice Buret.

« *Ça fait toujours une petite expérience* » spune Maurice Buret despre ultimul lui succes dela « *Coupolă* ». Experiențe, mereu experiențe, numai experiențe. Viața pentru băiatul ăsta n'are alt merit decât de a putea fi observată. Duce mereu cu el un registru invizibil, în care notează

cu băgare de seamă o mulțime de concluzii sistematice. Fiecare om are fișa lui, fiecare sentiment capitolul lui. « *Du jardinage* » numește el exercițiul acesta, « grădinărit » pentru care posedă tot ce-i trebuie.

— Ești un cartezian, bietul meu Maurice, unul din cea mai nefericită speță.

— A? nu știam. L-am cetit pe Descartes în liceu și l-am uitat.

Ii cetesc din « *Discours de la méthode* » câteva rânduri. Le ascultă interesat.

— Intr'adevăr se potrivesc. Dar nu Descartes este maestrul meu. Prea abstract. Pe mine mă interesează anecdota și numai prin anecdotă adevărurile. Eu nu sunt un filozof. Sunt numai un om curios. Cel mult — și asta numai ca să-ți fac dumitale plăcere — cel mult un psiholog.

Il văd neregulat. Se întâmplă să lipsească două-trei săptămâni și să pice într'o bună dimineață, din senin, cu o vastă recoltă de evenimente, descoperiri, senzații. Operează pe mai multe fronturi, între care nu permite nici o confuzie. Trăește în câteva cercuri, pe care nu le amestecă, întreține câteva prietenii, pe care le izolează cu grije una de alta, cultivă câteva amoruri bine păzite.

— Vezi, bunul meu amic, viața ar fi imposibilă, dacă n'am organiza-o cum trebuie. N'am decât un singur pat și există o mie de femei frumoase, n'am decât un singur număr de telefon și sunt o mie de conversații interesante. Trebuie foarte mult tact, ca să alegi just, să procedezi rapid și să riști puțin.

Cu relațiile și amorurile lui Maurice Buret, s'ar putea fără îndoială ocupa trei vieți de om. El le duce pe toate trei și le ține o foarte severă contabilitate. E în primul rând viața lui universitară, de laborator și clinică, foarte serioasă.

De doi ani de când a trecut concursul de internat, a tipărit câteva rapoarte și studii, care fac autoritate. Există deci un Maurice Buret, «tânăr sayant» sobru, aspru și închis. În calitatea aceasta, are un amor «complex» cu o tânără asistentă «brună și pasionată» cu care s'a culcat prima oară din entuziasm, după o lungă discuție tehnică asupra sărurilor de aur.

Există pe urmă un al doilea Maurice Buret, monden și facil, un Maurice parizian, instruit, inteligent și galant, bine primit în mondenitatea diplomatică și cu foarte mare succes în saloanele mari. În această de a doua calitate, amorurile sunt mai multe și mai variate, dela adulter la inocență, dela iubire fatală, la mică idilă.

Vine în sfârșit la rând, moralistul Maurice Buret, regisor al primilor doi, observator și critic, cititor de cărți, judecător de oameni, căutător de cazuri psihologice interesante. Este varianta, pe care am cunoscut-o eu întâiu și pe care o prefer. Nu-l obosește această navigație continuă între câteva psihologii? Judecând după excelenta lui sănătate, nu.

— Ești un maestru, Maurice.

— Să nu exagerăm. Orice joc e complicat, când nu-l cunoști și dimpotrivă e foarte simplu când îl știi. Eu îmi cunosc jocul — asta e tot. Știu totdeauna ce vreau și știu unde să găsec ceea ce vreau. Imi trebuie un amor

cinic? Bruna Christine se află totdeauna între 5 și 7 la laborator, unde poate fi găsită. Vreau din contră un mic ceas sentimental? Alba Alice Vignac răspunde la Central 14-99. Simt nevoia unei convorbiri tumultuoase, cu imprecății metafizice? Robert Grevy e la redacție în fiecare noapte dela 12 la 2. Mă interesează problemele sociale? Bertrand e totdeauna informat. Vreau însfârșit să pun oarecare ordine în toate istoriile astea, să le clasific, să le gust, să le judec? dumneata ești aici să-mi dai replica cea mai exactă.

— Dar e monstruos ce spui. Unde ești dumneata în toate aceste experiențe? Care ești dumneata? Cinicul? Sentimentalul? Scepticul? Mă tem că nu ești nimic. Trăești prin reflexul celorlalți. Ești ceva foarte artificial: ești raisonneurul comediei.

— Nu-mi displace rolul și îl accept — minus compasiunea pe care mi-o oferi. Căci sunt încântat de tehnica mea de a trăi. Ea constă în a cere fiecărui om exact ceea ce îți poate da. Gândește-te bine la toate dramele pe care le cunoști, și vei vedea că ele pornesc fără excepție dela o exigență deplasată. Toată filozofia mea se reduce la un precept, pe care ți-l recomand călduros: « e inutil să călărești un vitel, în speranță că va deveni armăsar ».

Cel mai « tare » lucru în Maurice Buret nu este totuși pasiunea pentru psihologie, ci înainte de orice, lipsa lui de sensibilitate morală. Mai mult chiar: simpatia

pentru viciu, curiozitatea pentru deformări. Personal este un băiat sănătos, ordonat și cu un tenace simț a ceea ce se cuvine, simț de echilibru pe care l-a moștenit din familia lui de burghezi provinciali. E un breton, dintr'o ginte de negustori și marinari.

Asta nu-l împiedică să caute și la nevoie să provoace « diverse cazuri scandaloase ». Două luni a iubit-o pe Germain Audoux — spre uluirea mea, — căci a fost unul din cele mai lungi amoruri ale lui, și nimic nu justifica asemenea constanță față de o fată nu urâtă poate, dar în niciun caz frumoasă. Am aflat secretul într'o zi, în care Maurice își complectase capitolul Germaine cu toate datele necesare: este eteromană.

« Nu-ți imaginezi cât este de instructiv. La clinică n'am întâlnit decât cazuri de intoxicări grave, iar în manuale numai generalități. Fără Germaine, eterul ar fi fost o abstracție. Cu Germaine este o dramă ».

Ași vrea să izbucnesc: « dar ce ești dumneata, domnule, o mașină de înregistrat drame? un detectiv? un agent secret psihologic? un amator de suflete? ». Mă opresc însă la timp. Singurul sentiment pe care Maurice Buret e incapabil să-l priceapă este indignarea.

E probabil cel mai inteligent om pe care l-am cunoscut, fiindcă este numai inteligent. Nimic altceva: nici moral, nici imoral, nici bun, nici rău. Inteligența îi ține loc și de sensibilitate. Sunt emoții, sunt nuanțe, pe care trebuie să le simți. El le înțelege. Nu are instincte, nu are reflexe: se orientează prin luciditate. Mă întreb ce s'ar face el într'o mare pasiune, care devastează, consumă, doboară... Copilărie! Asemenea pasiune

nu riscă să înfrunte asemenea oameni. Maurice Buret ar fi în stare să pună ordine într'un ciclon.

Pretutindeni el e în căutarea punctelor de reper. Intr'o mulțime de oameni, sau într'o simfonie, într'un peisagiu sau într'o carte, prima lui grijă e să stabilească nordul și sudul. Pe urmă, își permite să devină aventuros, căci cunoaște drumurile de întoarcere. (« *S'égarer est un plaisir délicieux, à condition que la route de Paris ne soit pas trop éloignée* »).

Pentru moment, Maurice se ocupă cu afacerea Robert Grevy — Jacques Bertrand. « E un cuplu obligatoriu » a înscris în carnetul său imaginar la rubrica lui Robert, în ziua în care i l-a prezentat pe Jacques.

— Dar Bertrand nu e homosexual, obiectez eu scandalizat.

— Va fi. Are toate calitățile.

— Și Robert Grevy?

— A fost. I-au rămas toate nostalgiile.

Robert Grevy e însurat. Nevastă-sa, Suzanne, care știe oarecari lucruri din trecutul lui, nu-l pierde din ochi. E o soție aprigă și atentă.

« Câtă vreme Suzanne e de față, nu e nimic de făcut », observă foarte just Buret. Apoi decide: « Suzanne trebuie să plece pentru câteva vreme ».

Mărți, dejun în familia Grevy.

— Dece mă privești așa, Maurice, întrebă surprinsă Suzanne.

— Cum te privesc?

— Nu știu bine; îngrijorat parcă.

— O, nu e nimic. Am avut impresia că ai tușit.

— Da, mă înecasem.

— Vezi bine prin urmare că nu e nimic. Mi se părea o tuse suspectă.

— Suspectă zici?

— Vai cum te alarmezi? Imprudent eu că-ți atrag atenția. Acum n'ai să-mi măi dai pace. Sunt convins că te și vezi tuberculoasă.

— Nu, Maurice, — dar oricum dacă zici...

— Ști ce? Treci mâine pe la spital să facem o radiografie. Vei fi liniștită.

Peste trei zile, Suzanne pleacă în Savoia cu recomandăția de a sta o lună la soare pe chaise-longue. Evident placa radiografică arăta două-trei leziuni.

Maurice Buret râde modest.

E un corupător? Nu. Nimic comun cu Gide, nici viciul, nici prozelitismul și nici neliniștea, mai ales neliniștea, nu. Oamenii — pierderea sau salvarea lor — îl interesează puțin pe Buret.

«Eu nu mă îngrijesc decât să-mi varieez cât mai mult peisagiile psihologice de care dispun. Am impresia că Robert și Jacques pot «da împreună ceva foarte reușit. Incerc prin urmare să le facilitez apropierea, să le atenuez asperitățile, să le lămuresc propria lor vocație. E un travaliu modest, de culise».

Il ascult pe Maurice Buret și fac serioase eforturi să nu mă scandalizez. Odată pentru totdeauna trebuie să înțeleg că omul ăsta nu are scrupule morale și că deci

trebuie ori acceptat în totul, ori refuzat în totul, ceea ce mi-e mult mai greu.

Patronul lui spiritual (dacă « spiritual » e un termen posibil pentru el) nu este Gide, ci Laclos, iar ambianța morală în care trăește seamănă enorm cu atmosfera din « *Les liaisons dangereuses* » care nu este perversă, ci numai libertină, pentru că nu viciul primează, ci gustul inteligenței de a inventa pretutindeni jocuri variate.

Numai după o absență mai îndelungată (una din acele misterioase evadări, din care se întoarce cu surprinzătoare reportagii personale), numai după câteva săptămâni de lipsă, îmi dau seama de valoarea prieteniei lui Buret. Aduce cu el sentimentul îndrăzneț că totul e posibil în viață, că toate femeile sunt de cucerit, toate ușile de deschis. Ciudat lucru: prevăzător cum îl știu, metodic și reflectat în tot ce face, îți dă totuși impresia că trăește cu spontaneitate.

— Și spontaneitatea o simulezi, bătrânul meu Maurice.

— Nu simulez: organizez. Imi organizez spontaneitatea. Dumneata mă crezi un cinic dar sunt un entuziast. Numai că entuziasmul meu este sistematic.

O convorbire de un ceas cu el e un examen personal de claritate. Trebuie găsit un termen pentru fiecare nuanță, un corectiv pentru fiecare confuzie. « Totul se poate defini » crede el cu încăpățănare și nu-și iartă nici un cuvânt impropriu, nici o distincție incomplet exprimată. Nu l-am auzit niciodată judecând ceva, o femeie, o bucată de muzică, un tablou, prin jumătăți

de impresie. Imi va spune totdeauna precis ce-i place și ce nu, despărțind cu strictețe o nuanță de altă nuanță.

În tovărășia lui viața devine liniară, proporțiile juste, orizonturile limpezi.

II

Birourile Ralph T. Rice din Bulevardul Haussman, sunt abia o agenție modestă, pe lângă sediul din Piața Rosetti dela București. Câteva odăi, câteva mese de scris, o mică arhivă în curs de organizare. Nu știu precis ce vrea să facă bătrânul Ralph aici: un simplu birou de desfacere sau o adevărată societate anonimă. Depinde de hotărârea lui, dacă vom începe sau nu lucrările dela Havre. (Eu ași prefera în orice caz Dieppe, care mi-se pare comercialmente mai comod, iar din punctul de vedere al terenului de construcție, nesfârșit mai deschis, mai încăpător. I-am trimis destule schițe maistrului care va decide). S'ar putea până la urmă să renunțe la tot. Nu e timpul să se facă investiții mari într'o afacere care oricum, în cele mai fericite condiții, n'ar deveni rentabilă, decât în câțiva ani. La sfârșitul lui 1920, când exploatarea Rice S. A. începea să realizeze planul mai vechiu al bătrânului Ralph de a organiza o secție franceză, întreprinderea părea posibilă. Astăzi, în 1931, ea este cel puțin riscată, dacă nu aventuroasă. Petrolul suferă de o criză pe care numai agricultura o egalează. Rice este în afaceri un om îndrăzneț, dar nu un jucător de bursă.

Dealtfel, maistrul n'a luat niciodată prea în serios « expediția în Franța » cum glumiam noi în birou, dar

pe deoparte i-ar fi plăcut să poată clădi aici, iar pe de altă parte nu avea nici un motiv să-l descurajeze el pe Rice. În plus, se bucura să ne dea lui Dronțu și mie, posibilitatea de a pleca din țară pe câte un an. Am tras la sorți și am eșit eu cel dintâiu.

— Bine: anul ăsta te duci dumneata, anul viitor Dronțu.

Zilele acestea s'a împlinit anul. L-am așteptat pe Marin să-mi ia locul, dar n'a mai venit. Mi-a scris o scrisoare de exact patru rânduri, primele pe care le primesc dela nunta lui.

« Nu pot să viu. Om însurat, am prea multe buclucuri. Rămâi sănătos acolo. Mi-e dor de tine, mă, și ași vrea să te văd. Marjorie îți trimite salutări. Are să-ți scrie și ea într'o zi ».

Marjorie are să scrie... Nu, Marjorie n'are să scrie, o știi și eu, o știe și Marin.

Deci încă un an aici.

La Exploatare, în Bulevardul Haussmann, îl întâlnesc câte odată pe Pierre Dogany. Iși face doctoratul de drept public și economic aici. S'a luptat cât s'a luptat la Budapesta și când a văzut că nu mai merge, a plecat. Are intenția însă să se întoarcă acolo îndată după teză. E decis să rămână ungar cu orice preț, cu orice efort. Mă și plictisește excesul lui de zel. Am impresia că regretă scrisoarea, pe care mi-a trimis-o acum doi ani la București. Nu-mi iartă faptul că-mi amintesc atât de bine deziluziile lui maghiare. Ar vrea să nu mi se fi

plâns niciodată de persecuțiile suportate, să nu se fi denunțat niciodată, oprimat, gonit, contestat în ce are mai violent maghiar. Mie mi se pare excesiv acest devotament cu deasila.

M'a invitat la facultate săptămâna trecută, să-i ascult o lucrare la seminarul de drept internațional al lui Lapradelle. Vorbia despre latura juridică a afacerii optanților și cum Lapradelle a fost avocatul consilier al ungarilor la Haga, toată ședința a fost un rechizitoriu contra tezei românești. Mă simțiam prost și deși elementele tehnice, cifre, date, statistici, îmi lipsiau, simțiam nevoia unei replici. A dat-o, spre bucuria mea, un student român din sală, care, după ce Dogany și-a terminat referatul, s'a instalat la catedră și a vorbit de-acolo, jumătate oră încheiată, cu niște flăcări în ochi și o febrilitate în gesturi, cum nu s'a văzut probabil niciodată în această rece sală de curs.

M'am apropiat de el la ieșire să-l cunosc.

Mi s'a recomandat și am aflat că îl cheamă Saul Berger. Aproape mi-a fost necaz de facilitatea simbolului, prea evident, ca să nu se impună, dar prea melodramatic pentru mine: doi evrei luptându-se unul cu altul pentru două victorii care nu sunt decât două abstracții. Destin, inevitabil destin.

Blidaru mă întreabă în ultima scrisoare, când am de gând să mă întorc în țară. Și-a oprit prin « Casa corpului didactic » un loc de construcție la Snagov și ar vrea să-i clădesc eu o vilă,

I-am răspuns prin avion:

«Nu știu când mă întorc, dar oricând m'ăși întoarce, vila eu o-clădesc și nimeni altul. Veți aștepta, domnule profesor, veți trebui să așteptați. E o prea mare bucurie, ca s'o pierd».

III

Maurice Buret s'a întors din Normandia, unde a avut la Oisy-sur-Glaive un ramplasament de 25 de zile. E fericit de recolta cu care se întoarce, atât de fericit încât a renunțat la micul zâmbet de modestie, cu care deobicei îi scuză victoriile. A dat la Oisy două lovituri, amândouă frumoase și mi le istorisește acum animat dar metodic, pe capitole numerotate.

1) Doctorul Sibier.

2) Registrul de Incașări.

1) Doctorul Sibier este medicul pe care l-a înlocuit.

Pleca în sudul Franței pentru vacanță și atunci a cerut dela Paris, un intern, care să-l înlocuiască.

Intâmplarea i l-a trimis pe Buret.

«Din capul locului, povestește Maurice, am înțeles că nu e un tip oarecare. Avea în casă două tablouri, un Braque și un Marie Laurencin, ceea ce la Oisy nu este numai un act de curaj, dar unul de provocare. Parizian, 36 de ani, inteligent — ce caută omul ăsta aici, într'o gaură de provincie, într'un târg de 8000 de oameni, singur, fără relații, fără amintiri, fără așteptări? L-am întrebat pe șofeur, am întrebat-o pe infirmieră, i-am întrebat pe diverși bolnavi veniți la consultație. Nimeni

n'a știut să mă lămurească. Am recurs atunci la mijloace de investigație personală și am deschis sertarele de jos ale biroului. Nu-mi lăsase cheile, dar m'am servit foarte ușor de cuțit. Am găsit un teanc de scrisori fără prea mare interes, câteva poze banale și înșfârșit... un jurnal intim. Vreo 600 de pagini. Le-am cetit pe toate în două nopți. Ei bine, este extraordinar. Am zis, ex-tra-or-di-nar, și mențin. Ai să citești și dumneata și ai să vezi.

— Cum? ai luăt caetele?

— A, nu. Ce sunt eu un brigand? Le-am cetit doar și am transcris pasagiile esențiale. Oricum, serile nu prea aveam ce face. Le-am transcris și pe urmă le-am pus la loc în sertar. Cu două zile înainte de înapoierea doctorului, am chemat din târg un lăcătuș să repare broasca stricată. Nimic suspect în definitiv, totul în ordine.

2) Doctorul Sibier s'a întors la Oisy seara pe la 10, eu trebuia să plec a doua zi în zori. I-am predat registrul de încasări în care erau trecute consultațiile și banii primiți. I-am numărat 18 hârtii de o mie și câteva hârtii de o sută. I-am numărat 18, deși nu erau decât 17. O mie rămăsese în portofelul meu. Nu mă întreba de ce. Mă amuza să fac asta, lăsând deoparte considerația că o mie de franci este o mie de franci.

— Putea să te prindă.

— « Să mă prindă ». Ce urât te exprimi. Vrei să spui că putea să observe, o mică eroare în socoteli. Posibil, dar n'a observat.

— Mai are timp.

— Evident. Aștept pe azi, pe mâine o scrisoare dela el.

— Și ce ai să faci?

— Nu știu deocamdată. Depinde de scrisoare.

Intr'adevăr scrisoarea doctorului Sibier a venit.

« Am impresia că s'a strecurat o mică eroare în calculul nostru. Nu știu bine și crede-mă îmi vine greu să te plictisesc pentru atâta lucru, dar nu-mi ies o mie de franci la socoteală. Nu cumva am omis ceva, sau dimpotrivă am notat o cifră de două ori? ».

Maurice a răspuns imediat. Nu știe dacă a fost vreo eroare dar dacă a fost vreuna, atunci el este răspunzător, așa încât e gata să trimită imediat suma care lipsește. « Nu interesează cât, 1000 sau 10.000 de franci, nu va fi prea scump pentru a păstra o încredere care mi-e mai scumpă decât orice ».

În 18 ore, a primit un răspuns telegrafic.

« Nu trimite nimic, nu lipsește nimic. Nici un moment n'a fost vorba de dumneata. Mii de scuze ».

« Iată ce se cheamă o solidă bună creștere » a conchis Buret, fluturând telegrama doctorului.

Deși cunosc absoluta absență morală în care trăiește, am încercat din nou să capăt explicații. Maurice Buret nu e un desfrânat doar și nici un impulsiv. Ceeace face, face eu toată liniștea și pe întreaga lui răspundere. Vreau să știu deci dacă în actele lui nu intră realmente nici un alt criteriu decât al securității personale. E jenant să vorbești despre « conștiință », dar mă interesează să aflu cum funcționează mecanismul interior al acestui băiat, sistemul lui de reflecții și convorbiri intime, unde

fiecare ne judecăm, ne absolvim sau ne condamnăm pe noi înșine.

— O, funcționează excelent. Ca un bun plămân, ca un bun stomac. Am o conștiință în stare să digere cele mai grave crize. Asta, pentru că nu mă păcălesc pe mine însumi și nu schimb într'o problemă morală, ceea ce nu este decât o problemă tehnică. Ai jucat vreodată footbaal? Eu am jucat. Cunoști în orice caz principiul general să introduci balonul rotund în poarta adversarilor, respectând însă anumite reguli. Cea mai importantă, e să nu atingi mingea cu mâna. Perfect. Dacă vrei să joci foot-ball, trebuie neapărat să accepți această regulă și să i te supui. Dacă nu accepți, nu joci. E simplu. Dar una e a respecta o regulă și alta este *a crede* în ea. Că atingi sau nu atingi mingea cu mâna, acest fapt *in sine* nu are absolut nici o valoare, nici o semnificație. El capătă un sens numai în cadrul jocului. Un moralist inițiat în foot-ball, n'ar întârzia însă să decreteze natura transcendentală a lovirii cu mâna. Ei bine, acest lucru este o afacere, la care nu « marșez ». Vezi noțiunea de « păcat » este pentru mine o abstracție. Nu există « păcat ». Există doar « lipsă de tact ».

N'am fost decât de vreo două ori la Buret acasă, pe vremea în care locuia cu maică-sa în apartamentele din Rue Vouillet. În amândouă rândurile, am avut impresia că îl stingheresc. Inchidea cu precauție ușile și mă conducea grăbit spre coridor, spre odaia lui. O singură dată am zărit printr'o ușe întredeschisă o doamnă

pe care am salutat-o încurecat, neștiind dacă trebuie sau nu să mă prezint. El i-a spus doar în treacăt cu neglijență: « nu e nimic, un prieten » — și a trecut mai departe.

El care vorbește despre atâtea, nu mi-a vorbit mai nimica despre familia lui. Există o zonă de intimități, care rămâne închisă. Despre femei, despre cărți, despre prieteni, cele mai copioase conversații. Dar niciun cuvânt despre ceea ce rămâne dincolo, stratificat, inalterabil, tenace, în spiritul familiei lui de bretoni transplantați a Paris, unde n'au încetat să fie bretoni. Cu aparenta lui cordialitate, cu teribila lui discreție, cu pasiunea lui pentru conversație și « documente », Maurice Buret rămâne totuși un om închis, stăpânit și rezervat. Nu l-am surprins niciodată într'un moment de depresiune sau de bucurie, care să-l facă a vorbi liber, imprudent poate dar liber, fără control, fără reticențe. Ceea ce se cheamă « necesitatea de a te dărui » pentru Maurice Buret este un lucru complet străin. El nu are efuziuni. Are cel mult simpatii deliberate. Undeva în viața lui intimă, funcționează un oficiu de cenzură, care verifică fiecare cuvânt, suspectează orice elan, readuce la rece orice entuziasm. Un cerc de fier păstrează inatacabile secretele lui strict personale.

Mi-a spus săptămâna trecută din senin: « M'am mutat de acasă. Locuiesc singur acum. Am decis, de acord cu mama să ne despărțim.

Eram surprins. Mai puțin de vestea, pe care mi-o comunica, decât de faptul că mi-o comunică.

— De ce?

(Il întrebam din politețe, ca să nu-l las fără replică, dar nu credeam că are să răspundă. De altfel, eu n'am nici un talent să solicit confesiuni. Mi-a răspuns totuși spre surprinderea mea, cu explicații și amănunte).

— Nu știu cum s'a întâmplat. Simțiam dela un timp că nu mai merge. Era o presiune tăcută, care impieta lent nu asupra faptelor mele, dar parcă asupra gândurilor mele. Cine spune că e liber în casa părinților lui, se înșeală.

Vezi, cu tata cred că ași putea ușor trăi împreună. El este un om rece, iar mie îmi e indiferent. Nu cred să fi vorbit vreodată cu el mai mult de cinci cuvinte la rând. Nu mă interesează, nu-l iubesc, nu mă iubește. Cu mama însă e nesfârșit de greu. Ne iubim și asta e intolerabil. Eu pot suporta foarte bine o adversitate, dar nu suport o mare afecțiune. Adversitatea mi se opune și mă definește. Iubirea din potrivă e conciliantă, gata de tranzații sentimentale, gata de false supuneri. Iubirea în familii mai ales, unde legăturile sunt vechi durabile și nevăzute. I-am explicat toate acestea mamei. Nu știu dacă a înțeles, dar în orice caz a primit. Am încheiat un tratat de bună înțelegere: ne vom vedea de două ori pe săptămână ».

Fără prezența fizică a lui Maurice Buret, fără surâsul lui modest și atent, fără inteligența lui care stimulează așa de ușor sensibilitatea, uneori emoția, el ar fi un personaj oribil. Claritate, ordine... E de ajuns pentru a face un om? Dumnezeu știe cât am umblat după această ordine, câte umbre am răpus pentru această claritate. Nu este însă o victorie prea secetoasă, prea aridă?

Transcriu din Descartes ca să mă răzbun:

«...ne recevoir jamais aucune chose pour vraie que je ne la connusse évidemment être telle, c'est-à-dire éviter soigneusement la précipitation et la prévention et... ne comprendre rien de plus en mes jugements que ce qui se présenterait si clairement et si distinctement à mon esprit que je n'eusse aucune occasion de la mettre en doute».

Săracă lege.

IV

În Bulevardul Haussmann, la Rice, mă aștepta un personagiu senzațional: Philip Dunton. Nu m'am putut opri să-l îmbrățișez, — efuziune care l-a buimăcit puțin, căci rămăsese cu pipa în gură, neașteptându-se la asemenea explozie de entuziasm.

— Iartă-mă, Phill, dar îmi face atâta plăcere să te văd...

Vine deadreptul dela București și nu știu prin ce resort de memorie, apariția lui deșteaptă dintr'odată o mie de imagini deacolo, oameni, străzi, ziare, cinematografe, cafenele, totul, tot ce s'a stins aici, încet, prin suprapunerea atâtor imagini recente. Philip Dunton e un băiat meticulos, care vorbește rar (tic pe care îl are, sunt convins, dela șah, unde îi trebuie un sfert de oră de meditație pentru fiecare mișcare). L-am asediat cu întrebări și nu știe la care să răspundă întâiu.

Va rămâne câteva zile aici în așteptarea bătrânului Ralph, care și el trebuie să pice dela o zi la alta. Pe urmă, nu știe exact ce va face. În nici un caz nu se va mai întoarce la Uioara, unde nu mai are ce lucra. Va încerca să obțină un concediu de un an dela Exploatare, ca să

plece în America, să-și pună la punct câteva experiențe și observații personale de laborator. Poate să tipărească acolo lucrarea, pe care în schemă a terminat-o la Uioara. După un an va pleca oriunde îl va trimite Rice. Oriunde: el ar prefera în Rusia.

Am dejunat împreună, eu nerăbdător să-l ascult vorbind, el domol și potolit cum îl știu de totdeauna. Ardeam de dorință să-l întreb despre Marjorie, dar mi-era teamă să nu deschid o rană prea bine ascunsă. Teamă inutilă. Mi-a vorbit despre Marjorie când și-a adus aminte de ea, fără nici un efort și mai ales fără jenă. Ceeace s'a întâmplat, i se pare lui a fi fost extrem de simplu. El a asistat la cununia ei civilă, iar în schimb mai târziu, peste trei săptămâni, ea l-a condus la gară.

« Nici nu mi-am închipuit vreodată că ași putea avea dificultăți cu Marjorie. E într'adevăr inteligentă și, vezi, ăsta e singurul lucru care a făcut posibilă căsnicia noastră timp de atâția ani. Mai mult nu-i puteam cere. Știam că într'o zi are să plece și multă vreme m'a preocupat doar întrebarea cu cine are să plece. Când ai venit la Uioara și te-a cunoscut, mi-am spus că ai putea să fi dumneata. Te urmăream cu destulă curiozitate și vrei să mă crezi? cu destulă simpatie. Nu s'a întâmplat însă nimic, nu știu de ce. Pe urmă când a apărut Pierre Dogany, am crezut că va fi el. Mărturisesc că numai la Marin Dronțu nu m'am gândit. Când mi-am dat seama, am râs: mi se părea grotesc. Acum însă pe măsură ce a trecut timpul, observ că a fost o întâmplare fericită. Bietul Pierre Dogany avea marele desavantajiu de a o iubi pe Marjorie, dar ei nu-i trebuia să fie iubită, ci să

iubească. Pe Dronțu îl iubește. Ar fi trebuit s'o vezi, ieșind la brațul lui dela primărie: strălucia.

E o bună camaradă. Cred că n'am s'o uit niciodată și nu jur că într'o zi nu mă voi întoarce în România s'o văd și să vorbim de câte au trecut.

Bătrânul Ralph T. Rice a venit de vreo două zile și mi-a adus răspunsul maistrului la raportul meu. În teorie, punctul meu de vedere e acceptat. Dacă se va lucra, se va lucra la Dieppe. Avantagiile de teren sunt evidente, iar desavantagiile comerciale în raport cu Hâvre nu există. Dar se va lucra? Greu de spus, pentru moment. Rice e mai degrabă înclinat să spună «nu». Criza l-a speriat serios. Mai mult decât criza, l-a speriat starea de spirit din România.

«Lipsești numai de un an, mi-a spus, dar dacă te-ai întoarce acum, cred că multe lucruri nu le-ai mai recunoaște. Nu știu: se întâmplă ceva acolo, fierbe ceva în ascuns».

O decizie definitivă asupra soartei exploatării în Franța, nu va lua decât mai târziu, spre toamnă, când speră să posede elemente de judecată mai exacte. Pare însă depe acum decis să restrângă mult dimensiunile întreprinderii, așa cum fuseseră plănuite dela început. Va face poate o rețea de mici depozite de distribuție și vânzare în toată Franța, și va încerca să impună în lumea automobilelor esența și uleiul Rice. Destul de puțin, pentru ce avea pe vremuri intenția să facă.

Am încercat să știu mai precis de unde vine alarma bătrânului, deobiceiul atât de calm și voluntar. L-am chestionat îndelung, dar n'a știut să-mi dea informații. Nici Philip Dunton, mult mai placid și mai sceptic cu «gravele evenimente», nici el nu știa prea mult.

Se pare că la Uioara au fost în ultimul an câteva momente dificile: câteva greve parțiale, nu serioase, dar repetate, câteva mici ciocniri între lucrători și direcție, o serie de tratative încordate cu privire la salarii. În plus, eternele răbufniri ale oamenilor din Uioara-nouă, cu privire la eternii lor pruni, ori de câte ori răzbate o nouă sondă și se abate vreun nou val de spülung. Atâta lucru însă parcă tot nu e destul, ca să clatine liniștea unui bărbat de specia lui Ralph Rice. Trebuie să fie altceva, mai din adânc. Am să-i scriu maestrului, să-l întreb.

Am impresia că lucrurile europene se văd prost dela Paris. Observ cu surprindere, și nu pentru întâia dată, de când sunt aici, că Parisul e un prost post de supraveghere al continentului. Sunt prea multe certitudini aici, prea multe deprinderi solide de gândire, iar în Europa sunt prea multe convulsiuni și descompuneri, pentru ca peisagiul să nu fie falsificat, dacă îl privești dinspre Paris. Ar trebui introdusă o «cotă de neliniște» în problemele pe care le rezolvăm pe țărmul Senei. Securitatea e o rea ambianță de gândire.

V

Am văzut în rue la Boëtie câteva pânze de Chagall. Ce tunult! Florile sunt albe, de vis, dar sub ele din umbră

se desprind capetele ostenite ale amanților cu frunțile palide, cu mâinile lungi, cu privirea ca un fum. Totul, culorile, pomii, cerul, totul pare trecut prin alte lumini decât ale zilei, prin alte umbre decât ale nopții. De unde vin aceste plante stranii, acești arbori stingheriți de ne-mișcare? Soarele e difuz, stins, ca sub povara câtorva oceane suprapuse.

Dinspre ce munți coboară acest car cu fân, albastru ca în pozele de scos, neverosimil și solemn? E un anotimp obosit, cu lumini amintite, cu câmpuri visate, cu ferestre ce se deschid înăuntru. Pe alocuri, iarba e de un verde brutal, cu un exces de culoare și cu un efort de viață, care trădează o disperată nostalgie după soare.

Timiditatea evreului în fața câmpului deschis. Stângăcia lui în fața plantelor, rezerva lui în fața animalelor! Dintre singurătăți aceasta este cea mai grea. E atât de dificil să te apropii cu simplitate de un pom, când n'ai trăit niciodată lângă el.

Chagall iubește iarba, fânul, arborii, dar nu știe cum să-i iubească. E prea multă fervoare în această iubire și pe urmă prea multă tristețe. Sunt elanuri oprite, sunt efuziuni care n'au curajul să meargă până la capăt, sunt strigăte care se împiedică de un zâmbet. Humor! Poate. Dar mai ales incapacitatea de a evada, de a renunța la tine, de a te rostogoli printre pietre și burueni, de a trage oblonul de seară peste prăvălia ta cu probleme intime și a intra în plin soare, fără amintiri, fără nostalgii.

Sinagoga mea din copilărie avea geamuri mici, albastre și roșii la ferestre. Lumina tablourilor lui Marc Chagall

de acolo vine. Țin foarte bine minte și cei doi lei de bronz, care proptiau din dreapta și din stânga tablele lui Moise. Ii revăd întocmai în desenele lui Chagall. E o nouă zoologie, trecută întâiu prin aur, prin bronz, prin țesături, un folclor de ormanente. Chagall descinde din această veche tradiție de sinagogă. E un talmudist sătul de abstracții, un hassid care a ieșit la câmp, unde va privi tulburat pasul leneș al boilor, va simți mirosul pământului ud, va urmări zborul scurt al vrăbiilor, dar nu va uita, nu va izbuti să uite clătinarea eternă a cititorului din sinagogă, deasupra cărților deschise.

Am revenit în rue la Boétie cu Maurice Buret. E un bun privitor de pictură, dar Chagall nu-i place. L-am simțit în fața tablourilor ostil, ostilitate obligatorie, pentru un om care în toată viața lui nu și-a îngăduit decât emoții sever măsurate. În autobuz, la întoarcere, mi-a explicat:

— Nu-mi place tumultul. Pe dumneata te emoționează poate, pe mine însă mă contrazice. Simboluri greoaie, visuri neterminate, imagini confuze, ce vrei să fac cu ele? Simt ceva crispat aici, care mă neliniștește, mă incomodează.

— Ești un om comod.

— Sunt. E rușinos? Orice om singur e un om comod, orice om care își respectă propria lui demnitate. Sunt într'adevăr un om comod și nu vreau să fiu la discreția tuturor acceselor de lirism, din viață, din cărți sau ta-

blouri. Nu-mi suport propriile mele leșinuri, de ce le-ași suporta pe ale altora? Viața nu e posibilă decât între oameni stăpâniți, care își controlează ideile, își verifică sentimentele și își păstrează pentru ei crizele interioare. Sunt un francez. Mai mult, sunt un breton. N'am înțelegere pentru teutoni și pentru iudei.

— Antisemit?

— Da. Nu în politică, dar în psihologie fără îndoială. Trebuie să înțelegi și să nu te superi.

— Dragă Maurice, am cunoscut în cariera mea de evreu, atâția antisemiți furioși, încât dumneata care ești în materie de antisemitism numai un diletant, un amator, departe de a mă supăra, îmi faci plăcere.

— Mulțumesc pentru amabilitate, dar te previn că nu o merit. Fiindcă, primejdios sau nu, eu rămân totuși un antisemit. Sau, ca să vorbesc exact, rămân un adversar al câtorva ticuri de sensibilitate și de psihologie judaică. E un spirit evreesc agitat, convulsiv și febril, pe care îl detest. Este o anumită optică ebreă, care schimbă proporțiile lucrurilor, tulbură simetria lor, atacă realitatea lor. Inclinarea spre vis, pe care o laudai la Chagall, iată ce denunț în primul rând. Eu sunt un om de veghe. Nu-mi plac oameni treziți numai pe jumătate. Chagall al duminică umblă pe hotarul dintre somn și trezie, ceea ce îl descalifică pentru artă. Un evreu clar e un fenomen. Marea majoritate sunt somnambulici.

— Ar trebui poate înainte de a-ți răspunde, să ne înțelegem asupra termenului « claritate ». Există un singur fel de a fi clar, crezi? Clar poate fi și un notar și un poet, dar mi se pare că nu e tot una.

— Se poate. Eu optez însă pentru claritatea notarului. Acela gândește pe cea mai pură linie de tradiție franceză: un cuvânt pentru fiecare idee.

— Ei și? Asta e cel mult un merit de stil, nu unul de viață. Claritatea poate fi stearpă, iar tumultul poate fi fertil. Sunt lucruri care se creează în învălmășeală, la mari temperaturi, acolo unde ochiul înghețat al clarității numai rezistă. Sunt lucruri care se înțeleg cu sângele, sau nu se înțeleg deloc.

— Protestez, protestez cu energie. E o gravă eroare anatomică, ceea ce afirmi dumneata. Organul cu care omul înțelege este capul. Sângele servește la alte treburi. Aberația asta cu « sângele gânditor » este teutonă, slavă sau iudee. Un francez n'ar spune-o niciodată. Un anglo-saxon cu atât mai puțin. Văd cu durere că devii patetic, ceea ce este sinonim cu evreu. Păcat: sunt în primejdie de a pierde un prieten.

Iată-mă așa dar apărând drepturile tumultului spiritual împotriva lucidității. Ștefan Pârlea, dacă ar ști, ar jubila. Pentru el eram un monstru sceptic. Pentru Maurice Buret, deviu dimpotrivă un metafizician.

Există cred în spiritul iudeu o luptă mereu deschisă între biologie și inteligență, luptă de extreme, pe care nimeni dintre noi nu le-a împăcat. Deaceia, putem fi pentru unii monstruos de lucizi, iar pentru alții monstruos de patetici. Se va găsi mereu un Ștefan Pârlea, să ne denunțe spiritul critic. Se va găsi mereu un Maurice Buret, să ne deteste spiritul tragic. Ar trebui găsită linia de mijloc, dar e greu de găsit, și, odată găsită, e greu de păstrat. Ne angajăm cu imprudență, cu patimă, pe

un drum sau pe altul, exces pe care îl plătim mai târziu, cu oboseala noastră și cu adversitatea celorlalți.

Naiv, Maurice Buret, care își imagina a-mi spune lucruri noi. Mi le-am denunțat de câte ori mai sever? Este în mine un personaj care iubește tensiunea, vâltoarea, tumultul, marile vânturi deslănțuite. Și este un altul care iubește ideile reci, distincțiile precise, rezerva, așteptarea. Intre acești doi oameni acordul e dificil, dar toate eforturile mele personale sunt în căutarea acestui acord, care trebuie încheiat și menținut.

« Antisemitismul » lui Maurice Buret nu este în fond decât o rezervă psihologică, singura formă de antisemitism posibilă în Franța. În acelaș sens pot fi eu anti-francez, sau, mai just vorbind anti-cartezian. Este o definiție de poziții intelectuale, nu o adversitate. Există între spiritul evreu și între valorile franceze, o zonă de izolare pe care timpul o poate desigur atenua, iar trecerea generațiilor o poate suprima, dar care la prima luare de contact se dovedește foarte serioasă. A străbate această zonă de răceală, este o problemă de ordin individual, fiecare având de învins dificultățile propriului său temperament.

În ce mă privește, cred că drumul nu mi-ar fi greu, dacă el ar trece prin Montaigne și Stendhal.

I-am spus lui Maurice Buret:

« Nu ți-a fost niciodată silă de inteligența dumitale? Nu ți s'a părut niciodată că e obositoare, prezunțioasă, insuficientă? Că după ce ai discutat tot și ai înțeles tot,

a rămas dincolo de lucruri o umbră sau o lumină, până la care n'ai ajuns?

« Ce îți reproșez dumitale și spiritului francez este excesul de memorie. Prea le ții pe toate bine minte, prea le aveți pe toate sub control, ca într'un laborator, în care fiecare eprubetă închide o formulă, o serie de reacțiuni cunoscute, o serie de certitudini limitate. Ori-zontul acesta e sterp. Sigur, dar sterp.

« Viața dumitale este fără mister și eu mă întreb cum nu te plictisești trăind-o. Ea în orice caz trebuie să se plictisească groaznic în tovărășia dumitale. Ești un om fără surprize. Dumneata zici « un om cu tact ». Fie. Nu vei răcni niciodată, nu vei sparge niciodată nimic, nu vei îmbrânci pe nimeni. Politețea este metafizica dumitale.

« Te supraveghezi ca pe un edificiu public. Poliția este vocația dumitale. Ai etaje și apartamente interioare pentru fiecare sentiment sau gând, ai scări și ascensoare care te duc precis dela o gândire la alta. Ești portarul acestei clădiri: controlezi cine intră și cine pleacă, închizi ușile, stingi lumina, faci ordine. Iți crești cu atenție plantele de apartament, le tai ramurile care îndrăznesc să crească neregulat, proptești tulpinele care se îndoie, retezi coroanele ce se ridică prea înalt. Nu suporti pădu-rile, te simți bine numai în parcuri. Iar dumneata ești propriul dumitale parc.

« Ași vrea să știu dacă n'ai întrezărit niciodată umbra morții dincolo de micile certitudini, pe care le cultivi... Dacă nu te-a înfiorat vreodată sentimentul că ceea ce faci este mărunț, inutil, vid, că toate aceste « experiențe »

sunt deșarte, că viața trece peste capul dumitale... Ași vrea să știu dacă nu te-a cuprins niciodată dorul absurd și urgent de a lăsa toate baltă și a te duce la întâmplare, unde s'o nimeri, predându-te în seama norocului, care să facă din dumneata ce o voi...

Ești un om sănătos și echilibrat, dar ești prea sănătos. Îți lipsește un mic punct de dezechilibru, fără de care viața nu se deschide niciodată în fața noastră dincolo de zările imediate. Îți lipsește un simț mai puțin exact decât văzul, dar mai esențial decât el: «simțul tragicului».

VI

S. T. Haim e la Paris de două zile. A descins în Rue Daunou, în acel mic și strălucitor hotel unde îmi promisese în visurile mele somptuos, să locuiesc cândva. Are valiza plină de etichete multicolore, o valiză care a înconjurat de câteva ori Europa. A mai fost la Paris în ultimele luni, dar niciodată singur. E o femeie în viața lui fără îndoială, dar acest vorbăreț S. T. H. devine închis și sumbru ori de câte ori este vorba despre asta.

Am umblat mult împreună, dela Luvru până la Abesses pe jos și deacolo am urcat spre Place du Tertre.

Mi-era teamă să nu-i displacă acest cartier, pe care îl iubesc între toate.

— Nu-ți poți imagina ce impresie de oraș provincial îți face Parisul, dacă vii din Europa. Ai senzația că te-ai rătăcit într'o gară, unde trenurile expresse nu opresc. Miroase a 1924, a 1928 cel mult. Și noi suntem în 1931. Nu numai Berlinul sau Viena, unde încordarea este ma-

ximă, dar Bucureștii chiar sunt mai vii, mai actuali. Când treci granița la Băle, spre Paris, ceasornicul îna-
intează cu o oră, iar timpul dă înapoi cu câțiva ani. Ai să vezi și tu la toamnă când ai să pleci. Ai să găsești
în Europa, oriunde, o fierbere care aci nu se simte, și
nici nu se bănuiește.

— Nu știu dacă voi pleca la toamnă.

— Ba vei pleca. Lucrările dela Dieppe nu se mai fac.
Vei vedea.

— De unde știi?

— Nu știu. Văd. Văd timpurile care vin și înțeleg ce
se poate și ce nu se poate.

Am aflat cu surprindere că bătrânul Ralph Rice îl
cunoaște pe S. T. H. și încă foarte bine. Au avut amândoi
o convorbire de două ore, sus, în biuroul din Boulevardul
Haussmann. S. T. H. a lucrat în ultimul an pentru exploa-
tarea Rice, la Berlin, unde dispune de informații și posi-
bilități comerciale, pe care bătrânul Ralph le prețuește.

Mă amuza capul speriat al bătrânului, ascultându-l
pe S. T. H., care măsură biuroul în lung și'n lat, descriind
în aer cu degetul arătător, scări grafice de catastrofă.

« S'a terminat, domnule, s'a terminat. Puteți închide
prăvălia. Mergem spre revoluție, cum te văd și cum mă
vezi. Germania nu mai ține, Austria nici vorbă că nu,
Extremul Orient troznește. Nu mai e o criză de 7 sau 11 ani,
din alea despre care scrie în cărțile de economie; este un
naufragiu general. Pot să ți-o demonstrez cu cifre, dar
nu vreau. Am mai multă încredere în mirosul dumitale

de om de afaceri. Vii din Europa: spune-mi? N'ai simțit o aromă de dinamită, gădilându-ți nările cu care te-ai dus să miroși petrol?

Bătrânul Ralph își privea încrunțat călimara de parcă ar fi fost acolo, pe masa lui, prima doză din dinamita pe care o evoca S. T. Haim.

L-am prezentat lui Maurice Buret. Sătul de discuții sociale, căci avusese câteva cu mine și cu Rice, S. T. H. a fost admirabil. Din momentul în care nu se mai ocupă de destinele universului, e un băiat cu humor.

Am fost toți trei la concertul Colonne. În program « *Horace victorieux* » a lui Honegger, liniar, grav, concis, cu un înșelător aer de simplitate, care triumfa asupra celor mai ascunse dificultăți. Am ieșit de acolo refăcut, limpezit, « Ordinea domnește în lume — am reflectat în mine însumi, — devreme ce asemenea victorie este posibilă ».

Ne-am continuat seara în Montmartre, unde descoperiserăm mai demult un miraculos vin de Anjou. S. T. H. era de o vervă de zile mari. Povestea dedesubturi despre scandalul Oustric, din care făcea un întreg roman cu femei, cu aventuri, cu lovituri de bursă, cu lovituri de alcov, toate regisate genial și expuse precipitat ca într'un film. Știe o sumedenie de lucruri și mai ales știe să le pună în legătură, puțin abracadabrant, dar logic și greu de combătut. Explicațiile lui au ceva de Ponson du Terrail, melodramatic și senzațional, dar dacă nu just, cel puțin plauzibil.

— Cu aptitudinile pe care le ai, vei termina la Intelligence Service.

— E singura meserie care m'ar interesa. Singura într'adevăr, dacă n'ar fi altceva mai decisiv, mai turburător. Să faci poliție în stil mare, e desigur pasionant. Dar e puțin, e sărac. Este o meserie de raporturi, de legături, de subordine. Mie îmi trebuie altceva. Am să v'o spun la ureche ca să nu ne audă vecinii.

S'a aplecat peste masă și a silabisit confidențial: « *ab-so-lu-tul* ».

« *Rien que ça?* » a întrebat Buret.

Nu l-am văzut pe S. T. H. de șase zile. Azi dimineață deschid ziarul și observ în pagina treia: *Mari arestări de comuniști în România*. Numele lui S. T. Haim iese dintre rânduri cel dintâiu. Sunt înmărmurit. Am telefonat la hotel. Da, este exact: S. T. H. a părăsit Parisul în ziua de 12. Azi suntem în 18. Destul timp pentru ca să fi ajuns la București și să fi fost arestat.

Am scris în țară după vești, lui Pârlea și lui Marin. Nu înțeleg ce putea fi. Era atât de sigur de el, atât de calm în fond. Mi se pare că e ceva de roman polițist aici. Gândul că omul cu care mai acum câteva zile mă plimbam la Paris, se află astăzi la București între baionete, mă neliniștește. E un alt curs de viață, o altă ordine de lucruri, o altă logică. Cum? Am mers alături de el, am stat cu el la masă, am discutat, am fumat, am băut, și n'a fost nimic în el care să indice apropierea

căderii? nici un semn care să anunțe pe departe că undeva în acest ceas i se hotărăște soarta?

Mi-e cu neputință să accept această indiferență a lucrurilor și mă urmărește fiecare amănunt al serii noastre, ca și cum fiecare ar ascunde un fragment de explicație. Costumul lui gris, cravata albastră cu puncte albe, țigările Chesterfield pe care le cumpărase din drum, dela debitul de lângă Châtelet...

Niciun răspuns dela Pârlea, niciunul dela Marin. In schimb un plic de băcănie, cu adresa scrisă de o mână grăbită. Deschid: e dela S. T. H.

« Îți aduci aminte ceasul de spasm de care vorbeam odată. A venit ».

Are o memorie extraordinară. Eu uitasem.

PARTEA A CINCEA

I

Pe Șerban-Vodă în sus, de unde încep a se rări casele, automobilul provoacă oarecare senzație, ca într'o mahala de provincie. Se văd capete curioase la geamuri, se aud porți deschizându-se în urma noastră, se iau pâlcuri de copii după noi.

« Mergeți spre crematoriu ? » l-a interpelat pe șofeur o femeie proptită în pragul casei, « Mergem la dracu să te ia », i-a răspuns el furios de gropile în care tocmai intrasem.

Maidanul se deschide pe stânga, trist, murdar, cu lăzi sparte, vechituri, cutii de tinichea, movile de gunoi arzând mocnit. Pe alocuri, un petec de iarbă, care a rezistat începutului de Noemvrie, un pom pe jumătate desfrunzit, un dulău fără treabă.

...Poate că e o greșeală vizita aceasta. Ce am să-i spun? ce are să-mi spună? Nimic nu mă dezarmează mai complet decât o situație solemnă, căci vorbele obișnuite mi se par sărace, iar vorbele mari mă stingheresc. De trei zile de când am căpătat biletul de liberă trecere, nu mă pot gândi la altceva decât la momentul revederii.

Fiecare gest mi l-am imaginat de zeci de ori și de fiece dată mi se părea când excesiv, când insuficient. Cutia de țigări pe care i-o duc, mă încurcă și ea: nu știu cum

să i-o dau. Ași vrea să găsesc gestul scurt și pe trei sferturi neatent, cu care întinzi cuiva tabachera să se servească. Ași vrea să-i pot strânge mâna simplu, cum i-aș strânge-o pe stradă să-i dau impresia că nimic nu s'a schimbat, că întâlnirea noastră aici nu este excepțională, că apariția lui între baionete nu este o catastrofă...

— Stai!

Șofeurul a frânat brusc, zgâlțâindu-ne pentru o ultimă oară. « Am ajuns », îmi spune și îmi arată cu degetul departe o linie imaginară, dincolo de care nu se văd decât vreo trei vârfuri de baionetă.

— Jilava?

— Da. E sub pământ.

Clopotul care sună, strigătul repetat al santinelilor (« caporal de schimb »... « caporal de schimb! »...), controlul hârtiilor, ochiul bănuitor al ofițerului de serviciu, totul e simplu, totul e suportabil, numai această poartă mică de lemn și fier din fundul gangului de piatră, numai acest prag peste care va pași curând, în câteva minute, în câteva secunde, vechiul meu S. T. Haiim, numai acest prag este apăsător și întunecat. Mi-e cu neputință să-mi abat privirea din acest punct. Pașii se aud de dincolo, depărtați, străini, din altă lume. Iată, se va deschide acum poarta. În clipa asta... Ar trebui să găsesc un zâmbet, cu orice preț un zâmbet.

Fericit S. T. H.! A izbucnit pe poartă furtunos ca totdeauna, blond, agitat, nerăbdător și cu toată fața luminată. S'a oprit un moment în prag să mă caute la douăzeci de metri, dincolo de bară. În câți pași a fost lângă mine? Într'unul singur cred.

Vorbește repede, vioiu, grăbit, cu ochii, cu mâinile, cu colțul de păr ce-i cade mereu pe frunte, cu toată ființa lui, pusă parcă la o formidabilă presiune interioară și exultând acum de bucuria exploziei.

— Dacă ai ști ce frumos e aici! Oameni mă, primii oameni pe care îi cunosc. Câteva secole de închisoare sunt dincolo de poartă, ce zic? câteva mii de ani. Și încă nu sunt destui, pentru ce pot duce oamenii ăștia în spinare, fără să crâcnească. Mi-ar fi rușine cu cei 12 ani ai mei de recludziune, să mă vait. Dacă n'ar fi fost avocații și mama, nici n'ași fi făcut recurs. Că oricum, tot acolo ajung. Pe noi de aici nu ne scoate nici Consiliul de revizie, nici Casația. Eu cu asemenea glume nu mă amăgesc. Dar vine o casație mai mare decât toate — și să știi că vine repede. Nu știu cum o fi pe calea Victoriei, dar aici în cazemate miroase grozav a revoluție. Nu râde. O simt, o simt, precis, fizic. Nu e noapte să nu mă culc cu gândul că dimineața s'ar putea să găsim porțile vraiste. Poate că întâia zăpadă nu se mai prinde aici.

Absurda lui certitudine mă uluește. Nu, n'am să-l iau de umeri și n'am să-l scutur, ca să se trezească. La ce bun? E mai bine să creadă și să aștepte, chiar dacă ceea ce așteaptă nu e decât o lamentabilă umbră, scornită de o fantezie care își urmărește zborul dincolo de zarea păzită cu mitraliere și puști.

Rămâi cu bine, S. T. H. Zece minute au trecut și ceasul Jilavei este mai exact decât ceasul istoriei. El măsoară cu minute și secunde, tu măsoară cu decenii și veacuri.

Am trecut pe la « Central », unde eram sigur că-l voi găsi pe Ștefan Pârlea. Nu se mișcă de aici din zori până după miezul nopții. Are în fund pe dreapta, lângă bar, o masă pe care toată lumea o știe proprietatea lui. La minister nu se mai duce de mult. A demisionat ca să fie liber. Liber pentru ce? Nu știu. Liber pentru « seara cea mare ». Ași fi vrut să-i spun că noua lui ținută de nihilist — pletos și neîngrijit — e o copilărie. Mi-era teamă însă că va izbucni, cu vechiul lui strigăt: « dumneata să taci! dumneata ești un estet! ».

L-ași ocoli bucuros, dar e singurul care îmi poate spune mai lămurit, care este situația lui S. T. H., de ce a fost arestat, de ce condamnat și care îi sunt pe viitor șansele. La dosarul lui se află un raport al poliției germane, care l-a identificat la Berlin, trei luni înainte de arestare, la o întrunire comunistă de cartier unde a luat cuvântul. Se mai află mărturia unui funcționar superior, care l-a auzit discutând în Orient-Expres, cu glas tare « importante secrete de armament ». în plus câteva depoziții, câteva aluzii, câteva presupuneri. Totul e vag, inconsistent, fără seriozitate. E drept însă că este vorba de Haim, revoluționar disponibil la orice oră din zi și din noapte. N'ar fi de mirare să fi fost prins cu nitroglicerină în buzunarul vestei. E omul capabil să ducă după el o bombă, ca pe o umbrelă și s'o lase foarte placid la garderoabă: « pune te rog bomba asta la numărul meu; atenție însă să nu facă explozie ».

Pe Pârlea îl enervează întrebările mele.

« De ce l-a arestat? De ce l-a condamnat? Fleacuri, prostii. L-au arestat pentru că trebuia să-l aresteze. Eri

pe el, azi pe mine, mâine pe toți. Numai așa se face o revoluție: cu oameni trecuți prin pușcărie. E vinovat? nu-i vinovat? Li dă 5 ani? îi dă 55 de ani? Treaba lui. Pentru noi nu există decât o singură întrebare: pleznește statul ăsta ori nu pleznește?

— Nă te știam comunist.

— Și nici nu sunt. Ce aia? comunist, reacționar, stânga, dreapta... Superstiții, domnule, sferturi de idei. Există doar o lume veche și una nouă. Atât. O lume care crapă și una care se naște. O să stau eu acuma să-l bocesc pe S. T. Haim? N'am timp. Scurt. Noi umblăm cu toții prin noapte, de-a-valma, unul cade, altul nu, fiecare după cum-i scris. Când s'o face zi, o să ne numărăm.

Nici aici în cafenea, între două pahare deșarte de bere, dominând cu vocea lui de bariton toate mesele dinprejur și intimidându-i pe autorii tineri speriați, nici aici Pârlea D. Ștefan nu este ridicul. Are o frunte inspirată și un pumn decis. Când vorbește, privirea lui trece de cei care îl înconjoară, parcă și-ar face loc spre nu știi ce nevăzute ținte. Sunt câțiva adolescenți care îi fac o permanentă gardă, cu toții stânjeniți de hainele civile pe care le poartă, primele lor haine civile de când au părăsit liceul. Fumează mult și prost, când cu un vădit exces de bravură când cu o tresărire de frică, trădând amintirea recentă a closetului în care își aprindeau pe ascuns țigările. Circulă printre ei diverse foi de pamflet, pe care le citesc cu aviditate, comentând cu glas tare, recitând versuri, proclamații, manifeste. Se tutuesc cu toții, se cunosc cu toții, fără să-și fi dat mâna, fără să se fi văzut vreodată. Între 1 și 2, la ora prânzului, agitația crește brusc. Toată

lumea e în căutarea celor 26 de lei necesari pentru « menu ». Monedele trec dela o masă la alta, asvârlite amical sau cu o înjurătură. Fetele sunt mai puține, câte una pierdută n mijlocul unui grup de băieți, mici zâne plictisite, în trench-coat, cu capul gol, cu țigara stinsă la jumătate. Greu de definit identitatea lor: poate studente, poate dansatoare de revistă, poate fete de stradă pur și simplu.

Iată una care seamănă surprinzător cu Louise Brooks, în Lulu. Toți băieții o strigă pe nume — Vally — și ea le răspunde tuturor cu acelaș zâmbet drăguț și plictisit. Poartă un pulover verde strâns băeștește cu o centură și în cap un rest de bască tot verde, care îi descoperă trei sferturi din capul ei rotunjit de breton. A trecut pe la masa noastră și l-a salutat pe Bologa, cu un vag gest de salut, ducând degetul la cozorocul unui imaginar chipiu. M'a întrebat în trecere: « n'ai o țigară ». I-am întins pachetul meu de regale, din care a scos una, strâmbându-se nu știu de ce.

— Semeni cu o eroină de Wedekind.

— Știu. Lulu.

— De unde știi?

— Mi s'a mai spus.

A trecut mai departe, cu pasul ei nu leneș, dar nehotărât, indiferent.

Am aflat de ce s'a strâmbat Vally luând regala oferită. La « Central » nu se fumează decât « funcționare » țigări de 50 de bani, cu tutunul negru. « Regala » e o țigară burgheză. Poeții, revoluționarii, oamenii liberi, oamenii de imaginație, vizionarii, fumează numai tutun proletar. Bietul meu pachet de 30 de lei era o insolență,

o provocare. Strâmbătura fetei care seamănă cu Lulu a lui Wedekind, voia să spună destul de lămurit: « am înțeles cu cine am de aface ».

Mai sunt și alte reguli de conduită la « Central ». Să nu saluți decât cel mult cu un deget și în nici un caz, dacă porți pălărie, să n'o scoți din cap. Să nu spui nimănui « dumneata ». Să nu te prezinți nimănui. Toată lumea se cunoaște aici, din oficiu. Nu e timp de politeți, minciuni, mofturi. Suntem oboșiți — nu-i așa? — suntem sătui. Oamenii bogați, oamenii importanți, oamenii cu burtă se pot maimuțări cât vor. Au și timp au și chef de glumit. Noi nu.

E o continuă fierbere la « Central » și în acelaș timp un apăsător aer de plictiseală, de inutilitate. Băețiiăștia sunt pasionați sau simulează pasiunea, sunt descurajați sau simulează descurajarea. Sunt câțiva foarte tineri, agresivi, gălăgioși, cu eczeme de pubertate pe frunte, juni incendiatori fără ocupație deocamdată. Printre ei, ici-colo, un cap frumos de adolescent. Sunt deasemeni câteva perechi de bărbi și mustăți recente, într'adins neîngrijite, sumbre, profetice. (Ar trebui observată abundența bărbilor în perioadele de neliniște socială, în anii de revoltă sau de descompunere. Este primul refugiu în mister la îndemâna oamenilor).

Odată intrat la « Central », e greu să pleci. Te ține aici lenea, gândul nesincer că aștepti pe cineva, când în realitate nu aștepti pe nimeni, plictiseala de a umbla pe stradă, indiferența... Ușa circulară dela intrare se învârtește într'una introducând aceiași tipi, care vin și pleacă, pentru ca să se întoarcă peste cinci minute, la

masa de la care s'au ridicat. E ceva toropitor, somnoros, desfăcut în aer, un gust de cenușe, o amintire de scrum.

Uneori izbucnește o ceartă de idei sau de palme la vreuna din mese, ceea ce trezește pentru o clipă lenea tuturor, până ce mica senzație se pierde în rumoarea impasibilă de totdeauna.

Este un basarabean bărbos, de vreo 20 de ani, despre care se spune că e fiu de fierar și geniu. A tradus din Alexandru Blok și se trezește din când în când recitând un vers din « *Sciții* » ca o chemare de trâmbiță.

Am găsit-o pe Vally singură, rezemată cu spatele de bar, și privind cu ochii întredeschiși, ca printr'un fum gros de țigare, nu știu ce. (Se privește foarte mult în vag la « Central »). E o fată frumoasă și bretonul ei lins îi păstrează un aer de cumițenie, pe care țigara nu-l înlătură cu totul. M'am apropiat de ea și i-am făcut o propunere care a surprins-o.

— Nu mergi pe stradă să te plimbi?

La început părea că nu înțelege. (« Pe stradă? De ce? »). În prag s'a oprit încăodată, nehotărâtă. Ploua.

— Sper că nu te sperie doi stropi de ploaie.

Și-a ridicat fără grabă gulerul trench-ului, și-a vârât mâinile în buzunar și a pornit-o înainte, cu un mic gest eroic, înfruntător de vijelii.

Veche plăcere de a umbla prin ploaie! Strălucirea asfaltului ud, pâlparea depărtată a reclamelor luminoase graba trecătorilor, sunetul alarmat al claxoanelor de

taxi, căderea largă, generoasă, cuprinzătoare a ploii pe acoperișuri...

Am mers o bună bucată de vreme fără să ne vorbim. Ii auziam bătaia pasului pe asfalt, puțin prea apăsător energie pentru ea, dar antrenat la mers ca pentru o cursă de câțiva kilometri. Purta o manta de cauciuc subțire, pe care picăturile de ploaie cădeau cu zgomot exagerat, ceea ce îmi dădea o impresie de furtună, deși nu era decât o foarte de treabă ploaie.

— « De ce vii dumneata la « Central »? »

Nu mi-a răspuns imediat. Continuă să meargă, puțin aplecată înainte, că să-și ferească obrazul de bătaia ploii. Intr'un târziu a vorbit.

— Pentrucă e ieftin. 26 lei de dejunul.

— Și pentru motivul ăsta rămâi toată ziua acolo? Am impresia că ești studentă.

— Da. Oarecum. Sunt cu frecvența în anul trei și examenele în primul. Dar mă plictisesc de moarte... Mi-e greu să stau singură acasă. De ce mă apuc îmi iese prost, mă plictisesc, mi-e silă.

— Și « Centralul » te amuză.

— Mă amuză!... Nu... Adică, nu știu. Nu pot să plec de acolo, asta e. Ori de unde ași veni, ori unde m'ași duce, trec pe acolo. Deschid ușa să văd ce mai e nou și mă încurc în vorbă cu unul cu altul. Și uite așa trece vremea.

Vorbește cu o voce albă, indiferentă, cu nu știu ce ton de neatenție, care vine ori dintr'o imensă plictiseală, ori dintr'o la fel de imensă oboseală.

— N'ai încercat niciodată să pleci de-acolo?

— Ba da, dar n'am reușit. La urma urmelor mă simt bine, așa cum sunt. Tu crezi că faci mare ispravă, dacă nu vii la « Central »?.

— De ce-mi spui « tu »?. Mă cunoști de trei zile. Nu știi nici cine sunt, nici ce vreau.

— N'are nici o importanță. Iți spun « tu », pentru că m'am obișnuit să spun « tu » oricui. Cred că ești destul de inteligent, ca să nu te superi.

— Merți pentru încredere. Dar e vorba de dumneata, nu de mine. Nu-ți face rău abuzul de intimități? « Dumneata » și « dumneavoastră » nu e numai o politețe; este o armă de apărare personală.

— Foarte subtil dar nu pricep. « Tu » e mai scurt și mai simplu. « Armă de apărare personală ». Ești nostim, zău. Ce vrei să apăr eu?

Am umblat mai departe, fără să vorbim. Mai târziu, am oprit o mașină.

— Unde mergem?

— « Nu știu. Unde vrei.

Am luat-o în brațe și nu s'a împotrivit deloc. S'a lăsat sărutată și m'a sărutat dar fără convingere, nepăsătoare, absentă, cum ar fi fumat. Un moment m'am gândit s'o duc la mine, dar șoferul o luase spre Calea Victoriei și mi-era lene să-i spun să întoarcă. Am lăsat-o la « Central ». Din prag, mi-a trimis salutul ei militar, cu degetul la acelaș închipuit chipiu. Flutura un fel de surâs, care nu spunea nimic.

Am revenit eri la « Central » din curiozitate și am rămas toată seara. Nu aveam nimic altceva de făcut, era prea devreme, ca să mă întorc acasă, era prea urât

afară, ca să mă plimb. Cinci minute, încă cinci, încă cinci. A venit unul și mi-a cerut 26 de lei, altul o țigară, altul 3 lei pentru un ziar. Mi se părea că-i cunosc pe toți și poate că într'adevăr îi cunoșteam după stradă, din tramvai sau mai știu eu de unde.

« Ar trebui să plec » mi-am spus de câteva ori, dar mi-era lene să mă ridic. Vally, în trecere dela o masă la alta, mi-a trimis peste umăr un salut de recunoaștere. « Tot aici? ». A trecut mai departe, fără să aștepte răspuns la vorba pe care o aruncase la nimereală.

În grupul lui Ștefan Pârlea se vorbea despre « descompunere ». Băeții urmăreau discuția, cu o atenție concentrată, de parcă ar fi urmărit fiecare în intimitatea lui fazele acestei descompuneri. Cum îi priviam predându-se discuției ca unui stupefiant, palizi unii, violenți și încordați alții, ași fi vrut să lovesc cu pumnul în masă, ca să-i trezesc. « Trebuie puși pe fugă — gândiam eu — trebuie scoși urgent de aici; singuri n'o să plece niciodată ». Ca într'un început de somn, cu care te lupți ostenit, mi-era însă cu neputință să mă ridic dela locul meu. « Oblomov » am reflectat, aducându-mi aminte de lenea eroului slav. « O cafenea plină de Oblomovi. Și eu, între ei, pe cale de a deveni unul în plus ».

Am plecat târziu în grup. Pe stradă, se despărția pela colțuri când unul, când altul, continuând spre mahalale, în grupuri mai mici, dezbaterea care nu se mai sfârșia. M'am trezit dincolo de Lipscani cu un tip, care mergea lângă mine.

— Locuești spre parcul Carol?

— Da... oarecum...

Mi-era penibil să merg alături de un băiat pe care nu-l cunoșteam și căruia n'aveam ce-i spune. Am încercat de câteva ori să leg câteva vorbe, fiindcă mi-era insuportabilă tăcerea, dar n'a mers deloc. Nici eu nu găsiam mare lucru, nici el nu avea chef să răspundă.

La Sfinții Apostoli, am luat-o la stânga, cu gândul că el va continua drumul înainte pe Antim. A dat însă colțul odată cu mine. Am făcut o ultimă încercare, pe strada Emigratului, prea mică și necunoscută, pentru ca și drumul lui să ducă pe acolo, odată cu al meu. M'a urmat. Eram furios pe el și ași fi vrut să mă opresc deodată și să-l întreb scurt încotro merge. M'am stăpânit însă, căci nu mai aveam oricum decât vreo două sute de pași până la poartă, unde i-am întins grăbit mâna, gest care l-a surprins, căci a întârziat să mi-o dea pe a lui, lăsându-mi astfel salutul pe jumătate neterminat.

— Cum?... Te duci?...

— Da. Noapte bună.

Rămânea pe trotuar, în fața porții, rezemat de felinar, cu mâinile în buzunare, dezorientat parcă subit, ca în urma unui tren pierdut. Am făcut câțiva pași în curte, nehotărît, dacă trebuie sau nu să mă întorc. Aveam un sentiment vehement de ușurare, pe care un glas în mine îl rezuma fără ocol: «dă-l dracului». Dar în acelș timp simțiam că cecece fac eu «nu se face». Aveam o senzație obscură de jenă, care prevedeam că n'o să-mi dea pace. Mă cunosc doar. Nu sunt incapabil de anumite mici infamii, pentru a-mi apăra liniștea mea personală, dar, odată comise, gândul lor mă persecută ca un fir de praf în ochi.

M'am întors plictisit spre el, și l-am întrebat răstindu-mă:

— Dumneata ce faci aici? De ce nu te duci la culcare?

A ridicat din umeri și a zâmbit (probabil de naivitatea întrebării).

— Unde locuiești?

— Hm! Unde se nimerește.

Primul meu gând a fost acesta: «ce bine trebuie să fie acuma sus, în odaia mea; singur în pat, să te întinzi cât vrei, să aprinzi lampa de pe noptieră, să citești». Mi se părea că niciodată n'ași fi fost mai fericit să fiu singur decât acum.

— Hai să, dormi la mine.

Am luat-o înainte, înjurându-l în gând cu toată furia, și înjurându-mă pe mine însumi pentru ghinionul ăsta picat din senin. Ne-am dezbrăcat tăcuți, eu furios, el indiferent.

Ce lucru ciudat un om necunoscut. Un om necunoscut care doarme lângă tine. Ii aud răsuflarea, cum i-ași auzi întreaga viață, cu procesele ei ascunse, cu palpitatea sângelui în țesuturi, cu miliardul de mici descompuneri și arderi, ce se adună obscure ca să-l creze și să-l mențină.

N'am să dorm. Inutil să închid ochii, inutil să mă infurii, n'am să pot dormi. E mai bine să-mi accept insomnia și să mă resemnez a rămâne treaz. El e ostenit. Ce i s'a întâmplat astăseară, i se întâmplă probabil în fiecare seară. Nimic care să-l turbure deci, nimic care să-l neliniștească.

Un om necunoscut doarme lângă mine, ca o piatră, lângă o altă piatră.

E primul om care intră în viața mea, fără să bată la ușe. Pe toți câți îi cunosc, îi cunosc pe temeiul unui pact subînțeles de singurătate, « iată eu sunt ăsta, tu ești ăstălaltul; atâta îți pot da eu, atâta îmi vei da tu; ne-am strâns unul altuia mâna și ne-am legat prin aceasta să punem în tovărășie câteva lucruri, câteva idei, câteva amintiri — restul rămâne închis, restul rămâne în noi și, cum suntem bine crescuți, nu vom păși niciodată dincolo, nu vom deschide niciodată porțile noastre închise ». Pactul e precis, părțile sunt definite: eu, tu.

Un singur om necunoscut doarme lângă mine și am senzația că e o întreagă mulțime, care a intrat cu el. Nu mi-a spus nimic, nu i-am spus nimic, dar simt că nu mai am nici ce-i spune, nici ce-i ascunde.

« Revoluție... Poate da. Intr'o lună, în două, în trei —, spun băeții dela « Central ». Ștefan Pârlea precizează: « de Sfântul Gheorghe o să funcționeze spânzurătorile ». Se înșeală poate asupra datei și asupra instrumentelor. Nu se înșeală însă asupra atmosferei, care e sufocantă.

De unde vin băeții ăștia lunateci, fără casă, fără rost, cu capetele goale, cu mâinile goale, cu identitatea neprecisă, cu așteptările dibuitoare !

Dorm astăzi aici, mâine dorm dincolo, poimâine nu mai dorm deloc. Viața se trece dela o masă la alta,

în căutarea unui pol, în căutarea unei țigări, în căutarea unui pat. Dintre ei, uneori, își face loc cu coatele, câte unul care își descoperă o chemare, un mesagiu de comunicat tuturor, un adevăr absolut. După o zi sau două, după o săptămână sau două, se pierd din plictiseala lor sau a celorlalți.

« O să vă punem la zid ». Am auzit vorba asta de o sută de ori, de o mie de ori. La fiecare colț de stradă, întâlnesc un răzbunător.

Pe cine o să pună la zid? Deocamdată nu sunt limpede fixați. « Pe burghezi, pe bătrâni, pe burtoși, pe sătui ». Totul e confuz, surd, învălmășit. Cu toții sunt descurajați și febrili. Așteptarea îi obosește, așteptarea asta, care nu se mai satură, care nu se mai termină, care consumă ceasuri, zile, ani și rămâne mereu flămândă, așteptarea fără țeluri, fără termene, fără obiect, o așteptare pură și simplă, făcută numai din nervi și tensiuni.

— Trebuie să pleznească, trebuie neapărat să pleznească...

— Ce?

— Totul.

II

Am fost cu maistrul și cu profesorul Ghiță la Snagov să vedem parcela profesorului. E un mic parc de construcții al casei corpului didactic, în care Blidaru și-a reținut pe vremuri vreo 200 de metri pătrați, cu gândul să-și construiască mai târziu o vilă. Nu pare deloc dispus s'o facă acum. Locul e fericit plasat, în partea opusă Bucureștilor, cu o deschidere de perspectivă ușor ri-

dicată deasupra lacului, cecece ne-ar înlesni o terasă și perbă. Ași vrea să construiesc casa, numai pentru bucuria acestei terase. Și maistrul și eu, am încercat să-l convingem, dar profesorul pare hotărît să nu înceapă nimic.

« Nu insistați, vă rog, nu insistați. Am sentimentul că nimic nu e mai ridicul astăzi, decât să construiești ceva — nu importă ce. Știu că mâine se va cutremura pământul și eu astăzi mă pun să-mi ridic casă. Spune-ți și voi dacă nu e comic. Nu se poate. Acuma e timp de dărâmat, nu de clădit ».

Locuiește mereu în aceeași casă din 1923. Toate sunt cum le-am cunoscut întâiu, geamul lung, dreptunghiular fără perdele, patul de campanie, cărțile, micul Breughel din perete... El însuși, în haină lungă de casă, sub bătaia aceleiași lămpi de birou, pare a fi rămas neschimbat. Vorbește rar, despicând lucrurile, verificând toate ipotezele, dându-și singur replica, respingându-și singur obiecțiile. Calm și stăpânit cum e, cine ar spune cât de arzătoare sunt problemele care îl preocupă? Am adesea, ascultându-l, impresia că mă aflu înaintea unui chimist, care, cu o fiolă de ecrazită în mână, dizertează asupra calităților explozibile ale corpului. Și omul acesta rece, e cel mai pasionat și mai tumultuos om.

I-am amintit întâile noastre convorbiri aici, cursul din 1923 despre « evoluția noțiunii de valoare », indignarea specialiștilor, uluirea noastră a studenților... Am scos din bibliotecă un atlas geografic și am deschis harta

Europei să însemnăm cu creionul centrele de criză care verifică astăzi prevestirile lui de pe vremuri.

El mi-a luat creionul din mână și i-a pus vârful spre mijlocul hărții: Viena.

«Aici e nodul. De aici o să crape totul. Observă cum dintr'o chestiune în definitiv mărunță, ca Anschlussul, se creează un punct de rezistențe cu totul disproporționate. Toată lumea se angajează în jocul ăsta, toată lumea pontează și cu cât desnodământul este mai fatal, cu atât încordarea e mai disperată. Pe urmă, când s'o destrăma, se destramă totul ».

Aplecat peste hartă, părea un general urmărind fazele unei lupte neangajate, dar inevitabilă.

Cum nu este prea mult de lucru în atelier, mă duc aproape regulat la cursul lui Ghiță Blidaru. Căderea lirei în Anglia, alimentează de trei săptămâni lecțiile cu o vivacitate de roman-foileton. Dela o prelegere la alta, o nouă serie de certitudini monetare se prăbușește. Profesorul primește buletinul dezastrelor, cu o seninătate de aprecieri tehnice, sub care nu mi-e greu să ghicesc satisfacția de a urmări etapele descompunerii generale. Nu cred dealtminteri că îl interesează fenomenul monetar în sine, ci numai ca simptom al lichidării și ca element al ei. O monedă tare înseamnă în orice caz o axă de valori, care garantează prin reflex stabilitatea tuturor valorilor, pe orice plan s'ar găsi ele, de economie sau de cultură. Stabilitate provizorie evident, dar deocamdată reală. Dimpotrivă, o inflație monetară

provoacă simultane inflații, pe toate planurile de viață, pe al psihologiei colective în primul rând. (Germania revoluționară nu se datorește în bună parte anilor de inflație? Intrebare de pus lui Blidaru).

Am impresia uneori la cursul profesorului, că suntem adunați într'un fel de mic cartier general ideologic, al unui imens războiu mondial și că așteptăm din ceas în ceas telegramele catastrofelor, pe cenușa cărora visăm un nou pământ.

Pentru moment, în adânc, straturi vechi se desprind insensibil. Ghiță Blidaru are auzul fin.

III

Prima telegramă dela Uioara nu arăta să fie prea gravă. « Oamenii dela sonda A 19 refuză să lucreze ». S'a mai întâmplat. Mi se părea numai ciudat că se telegrafiază, când sunt atâtea fire libere de telefon. La Exploatare, în Piața Rosetti, însă toată lumea era calmă.

După masă, s'a încercat să se capete legătura cu Uioara, dar a fost imposibil. Oficiul Câmpina a răspuns timp de un ceas invariabil: « Uioara nu răspunde. Probabil firele deranjate ». Era foarte plauzibil, dar lucrul mi se părea suspect. « Dacă l-ați preveni pe bătrânul Ralph », am propus eu cu jumătate gură. Au râs. « Unde vrei să-l găsim? Ar trebui să-l căutăm prin toată Europa. Și pe urmă, n'o să-l deranjăm pentru orice fleac ».

Seara pela 7, a năvălit la Exploatare Hacker dela contabilitate. Venia direct dela Uioara, cu două cauciucuri pleznite, cu motorul înfierbântat, gata să ia foc,

cu pare-brizul sfărâmat, cu capota pe jumătate smulsă din încheieturi. Noi eram la atelier și am fost imediat chemați în Piața Rosetti. Pe drum, maistrul era liniștit și palid.

La dreptul vorbind, știrile aduse de Hacker erau mai puțin disperate decât propria lui înfățișare. Avusese imprudența să treacă prin Uioara-Nouă, unde oamenii îi făcuseră o mică manifestație cu pietre, ceea ce într'adevăr nu este serios. Primejdia mare ar fi fost în Uioara-Veche, la sonde și la rafinărie, dacă ar fi fost. Dar acolo deocamdată nu era decât un început de grevă, mai enervată decât deobiceiul.

« Mi-e frică pentru rafinerie, spunea Hacker. S'au strâns cu toții pe acolo, în grupuri mari și discută. Cei dela rafinărie mai lucrau, când am plecat eu, dar cine știe ce s'a mai întâmplat între timp? Cel puțin dacă ar rămâne oamenii dela uzină, ca să avem lumină. Numai de întuneric să ne ferească Dumnezeu. Cred că nici nu așteaptă altceva țuicarii din Uioara-nouă. Firele de telefon tot ei le-au rupt. »

Toată noaptea am așteptat vești. Nu dela Uioara, cu care orice comunicație era exclusă, dar dela ministerul de interne și dela prefectura Prahova. La Exploatare era o fierbere groaznică. Marjorie venise și ea cu Marin, foarte îngândurată dar și foarte stăpânită. Ținea cu tot dinadinsul să plece imediat la Uioara, cu mașina lui Hacker, pe care spunea că o va conduce singură.

Maistrul părea absent. O singură dată mi-a spus: « Ași fi trist dacă ni s'ar distruge Uioara ».

Ziarele de dimineață sunt alarmate și confuze. Nimeni nu știe exact ce se întâmplă. Dela Exploatare au plecat pentru tratative doi directori însoțiți de un delegat al ministerului muncii precedați de câteva plutoane de jandarmi. Lucrurile s'ar putea fără îndoială aranja, dacă ar fi numai un conflict de muncă. Este numai atât? Nu cred.

Oricât de vagi sunt informațiile pe care le avem până acum, se pare că la Uioara sunt două mișcări distincte, deși învălmășite în aceleași flacări. Este întâiu mișcarea lucrătorilor dela sonde, rafinărie și uzină, toți din Uioara-veche și este apoi mișcarea podgorenilor din Uioara-nouă. Primii au revendicări de salariu, ceilalți n'au niciun fel de revendicare, în afară de dorința de a coborî spre vechea Uioară și a pune la pământ totul. Revolta sondelor și revolta prunilor.

La « Central » e un entuziasm unanim. Pe calea Victoriei o rumoare de războiu. Vine! vine! vine! Cine vine? Revoluția, evident.

Ștefan Pârlea părea transfigurat azi dimineață vorbindu-mi.

« Mă simt că a venit timpul nostru. Simt că ieșim din mediocritate. Prin sânge, prin flacări, dar ieșim. Altfel nu se putea, altfel ne închirciam. Când te sufoci într'o casă inundată de gaz aerian, nu stai să deschizi ferestrele: le spargi ».

Am încercat să plecăm în ascuns la Uioara maistrul, Dronțu și eu, cu Fordul lui Hacker, care oricum nu

mai are mult de pierdut. A fost însă peste putință. Ne-au întors jandarmii dela Câmpina înapoi.

Ce s'a întâmplat dincolo? Nimeni nu știe. Umblă cele mai sinistre știri. Că podgorenii dela Uioara-nouă au pus foc rafinăriei, că au golit cisternele inundând cu păcură întreaga linie interioară, că i-au baricadat pe americani în birouri, că i-au atacat cu pietre pe jandarmi, că jandarmii au tras, că sunt 60 de morți...

Un ceas de spasm ! un ceas de spasm ! Parcă aud glasul lui S. T. H.

Vieru e deprimat. A crezut în durabilitatea lucrurilor dela Uioara și acum izbucnirea neașteptată a dezastrului îl dezorientează. Sunt atâția ani de muncă ce se duc într'o noapte, într'o clipă. Dacă știrile despre incendiu se confirmă, atunci ce va rămâne pe urma construcțiilor lui? Câteva planșe, câteva fotografii...

Ghiță Blidaru triumfă fără orgoliu. Cred că și fără bucurie. A venit la atelier să-l vadă pe maestru și m'a surprins expresia lui de încordare.

— Ai învins? l-a întrebat Vieru încercând să râdă.

— Din nefericire încă nu. Cu un incendiu nu faci o revoluție. Ce se întâmplă acum la Uioara este desigur în ordinea naturală a lucrurilor. Zece ani au vorbit sondele și acum vorbesc prunii. Glasul lor vine mai de departe și deaceea era obligatoriu să se facă auzit. Dar să nu ne înșelăm. Deocamdată e insuficient. Noi avem de ars o întreagă istorie, nu trei sonde. Rămân de distrus

atât de multe lucruri, încât Uioara nu termină nimic. Suntem la început.

O apariție senzațională la Exploatare: Eva Nicholson. A venit singură, într'o mașină de două locuri și pleacă peste două ceasuri înapoi. Poartă un training, peste care a aruncat o manta albă de cauciuc. E palidă, calmă și foarte ostenită, dar complet lipsită de emoție.

— Am venit să cumpăr vată, tinctură de iod și bandaje. E nevoie acolo. N'am putut lua dela Ploești, unde ași fi fost suspectă.

— Cum doamnă, te-ai aliat cu răsculații? a întrebat-o cineva dela direcție.

— Nu sunt răsculați: sunt răniți.

Totuși, lucrurile la Uioara nu sunt chiar atât de grave. Eva Nicholson ne-a liniștit. În primul rând nu s'a distrus nimic, sau aproape nimic. S'a jefuit pe ici și colo și s'a făcut scandal. Jandarmii au tras. Muncitorii s'au încuiat în uzină și rafinărie. Dacă în 24 de ore nu ies de acolo, jandarmii vor trage iar. Până în trei zile, totul va fi lichidat.

Liniște. Bătrânul Ralph T. Rice a sosit eri. Ultimul buletin dela Uioara anunță evacuarea tuturor clădirilor. Se triază pentru moment « instigatorii » și se face instrucția. E posibil să se reia lucrul săptămâna viitoare la sonde și rafinărie. La uzina electrică, a și început lucrul, cu echipe reduse. Comunicatul ministerului de

interne vorbește de 4 morți și câțiva răniți ușor. Se șoptesc însă lucruri groaznice.

IV

Am încercat de câteva ori să lucrez, dar totul mi se pare de prisos. Ești pe o corabie care se înecă. La ce bun să-ți mai păstrezi postul de veghe? Dezastrele nu se organizează — ele se suportă.

Niciodată nu mi s'a părut mai intolerabilă camera mea, hârtiile mele. Am crezut mereu că singurele înfrângeri și singurele victorii, care decid în viață, sunt cele pe care le pierzi sau le câștigi singur, față de tine. Am crezut mereu în dreptul de a pune între mine și lume, o ușă închisă, a cărei cheie să rămână în păstrarea mea. Iat-o dată de perete, această ușe. Toate porțile vraiste, toate intrările libere, toate refugiile descoperite.

A fi singur este o demnitate pierdută. Poate un viciu lecuit. Ne vom aminti de obligațiile noastre de specie și vom trăi deavalma, peste capul fiecăruia, strivindu-i pe unii, salvându-i pe alții, la întâmplare, reintegrați într'o ordine zoologică, din care am evadat unul câte unul. Cine știe? poate că un teren, care nu a dat decenii dearândul decât plante selectate, crizanteme și tuberoze, are nevoie, pentru a-și regenera forțele creatoare, de o furioasă izbucnire de burueni, urzici, măselariță, lauri sălbatici. E timpul plantelor amare.

Am jucat prea mult pe tabloul lucidității și am pierdut. Va trebui să-mi obișnuesc ochii cu întunericul ce se lasă. Va trebui să cuget la somnul firesc al tuturor lucrurilor, pe care lumina le ordonează, dar le și obosește.

Viața nu începe decât în întuneric. Puterile ei de germinare nu sunt decât obscure. E o noapte pentru fiecare zi, este o umbră pentru fiecare lumină.

Nimeni nu-mi va cere să primesc aceste umbre cu bucurie. E destul să le primesc.

Să te predai ploilor și vânturilor, să te supui nopții, care vine, să te pierzi în mulțimea care trece, nimic mai odihnitor. Nu voi încerca să-mi caut drumul, care duce spre mine. Dar nici nu pot aștepta să se desprindă din neant, zări care încă nu se văd. Disperarea e un entuziasm, pe care l-am reprimat din vreme, știind cât de apăsător este într'o sensibilitate de evreu. Nu mă voi întoarce la nălucile de care m'am despărțit. « Seara cea mare » vine? N'are decât. Dar până va veni, îmi rămâne un lung sfârșit de zi, pentru ceea ce am iubit și încă iubesc.

Voi clădi casa dela Snagov. Neapărat. La nevoe, împotriva voinții lui Blidaru. Trebuie să fac o casă liniară, simplă, cu ferestre mari, cu terasa dreaptă, o casă pentru soare.

I-am vorbit profesorului îndelung și, fără să fie convins, va consimți. I-am cerut deplină liberare de alegere și de lucru. Mi-a făgăduit că nu va trece pe acolo, până ce nu-l voi chema.

Toma Bologa vorbește mereu de un mare incendiu istoric, ce se apropie. Cu atât mai bine. Voi avea ce să ofer acestui incendiu.

PARTEA A ŞASEA

I

Mă duceam spre atelier, să-l văd pe maistru. De când am început lucrările la Snagov, îl întâlnesc rar. M'am decis să nu mai viu în oraș decât odată pe săptămână. Sâmbăta. Altfel va fi greu să termin până în Septemvrie.

În colț, spre Bulevardul Elisabeta, era un grup de băeți în uniforme, care vindeau ziare. « Misterele Cahalului » Moarte jidanilor !

Nu știu de ce m'am oprit. Deobicei trec liniștit mai departe, fiindcă strigătul ăsta e vechiu, aproape familiar. De astă dat, am rămas surprins locului, ca și cum abia în acest moment, ași fi înțeles pentru prima oară sensul acestor silabe. E ciudat. Oamenii ăștia vorbesc despre moarte și anume despre moartea mea. Iar eu trec neatenț pe lângă ei, cu gândul la alte lucruri, auzindu-i doar pe jumătate.

Oare de ce o fi atât de ușor să se arunce pe o stradă românească strigătul de « moarte ! », fără ca nimeni să întoarcă măcar capul ? Mi se pare că moartea este totuși un lucru destul de serios. Un câine strivit sub roțile unui automobil — și încă e deajuns pentru o clipă de tăcere. Dacă cineva s'ar instala în mijlocul drumului, pentru ce să ceară — știu eu ? — « moartea viezurilor », cred că tot ar deștepta oarecare uimire printre trecători.

Dacă mă gândesc bine, grav nu este faptul că trei băeți se pot așeza la un colț de stradă ca să strige « moarte jidanilor », ci că strigătul lor poate trece neobservat, fără rezistență, ca un clopot de tramvaiu.

Mi se întâmplă uneori, când sunt singur acasă, să încep a auzi deodată tic-tacul ceasornicului. A fost mereu lângă mine și a bătut desigur mereu, dar din neatenție sau din obișnuință, nu l-am auzit. Se pierdea, odată cu multe alte zgomote mărunte și vechi, într'un fel de tăcere, care suprimă rumoarea lucrurilor ce te înconjoară. Din această nemișcare se desprinde brusc, bătaia dințată a ceasornicului, cu o violență și cu o energie pe care nu i-o bănuiam. Tic-tacul lovește scurt, în bătăi retezate, ca niște pumni mici de metal. Nu mai este un ceas, este o mitralieră. Zgomotul lui acoperă totul, umple odaia, ciocănește nervii. Il ascund în dulap — răzbate și de acolo. Il înăbuș sub perna — sunetul continuă, depărtat și vehement. Nu există alt leac, decât resemnarea. Trebuie să aștept. După câtva timp, nu știu prin ce miracol, atacul încetează, roțile se liniștesc, secundarul se îmblânzește. Nu se mai aude nimic: tic-tacul a reintrat în tăcerea generală a casei, s'a topit în vacarmul insensibil al tuturor obiectelor.

Se întâmplă exact același lucru cu acest străvechiu strigăt de moarte, care umblă mereu pe străzile românești, dar care nu se aude decât în răstimpuri. Ani dearândul, trece pela urechea omului de treabă, indiferent, grăbit, preocupat de alte gânduri, ani dearândul, flutură și se agită pe toate drumurile — și nimeni nu-l aude. Intr'o bună zi, diñ senin, iată-l brusc trezit din tăcerea care-l

învăluia, iată-l răzbind din toate ascunzișurile, de sub toate pietrele.

Din senin? Exagerez. Trebuie pentru asta un timp de cboseală, de enervare, un timp de așteptări extenuate un timp descurajat. Atunci, vocile care nu se auziau, se aud.

La Snagov, pe șantier, pe schele, între oameni care lucrează, între pietre, ciment și bârne, nu există probleme. Problemele încep, de cum mă întorc în oraș.

S'a întâmplat ceva în ultimele luni. S'a spart nu știu ce invizibil resort care menținea așteptarea. Văd numai oameni osteniți, întâlnesc numai oameni predați. Revoluția trebuia să vină și n'a venit. Episodul celor două Uioare a fost un scurt moment de izbucnire, o scurtă flacăre.

Se spunea:

« Aici se sfârșește totul — de aici începe totul ». Iată nu s'a sfârșit nimic, n'a început nimic.

Sfântul Gheorghe a trecut de mult. Spânzurătorile pe care le visa Pârlea, de ziua sfântului, n'au intrat în funcțiune. Toate soroacele se dovedesc mincinoase, toate scadențele se amână.

Trebuie făcut ceva pentru nervii care numai rezistă, trebuie deschisă o nouă fereastră acestor așteptări sufocate.

Sunt câțiva băeți care strigă pe stradă « moarte jidanilor ». Nu e rău pentru moment.

E așa de greu să urmărești dela zi la zi, încordarea progresivă a ostilităților. Te trezești deodată încolțit din toate părțile, fără să știi nici cum, nici când. Mici fapte răslețe, mici gesturi fără însemnătate. mici amenințări aruncate în vânt. Astăzi o ceartă în tramvaiu, mâine un articol de gazetă, poimâine un geam spart. Toate par întâmplătoare. fără legătură, pe jumătate glumețe. Intr'o bună dimineată, simți că numai poți respira.

Ce este mai greu de înțeles, e că nimeni, absolut nimeni, nu are în povestea asta nici o vină.

Un moment groaznic la atelier. M'am certat cu Dronțu.

Ne ciorovăiserăm. Nu e pentru prima oară, căci el e un om care le spune verde pe toate și nici eu nu-mi aleg zece ceasuri cuvintele. Deobicei terminăm repede, el cu o înjurătură, eu cu alta — și pe urmă ne strângem mâna în semn de pace.

De astă dată, nu știu din ce ne luaserăm. Cred că era vorba de sticla cu tuș, pe care o ascusesem eu nu știu unde și de care Marin avea neapărat nevoie. Ne-am îmbrâncit puțin, în glumă desigur, ne-am cam răstit unul la altul și fără să-mi dau seama când, ne-am trezit față în față, furioși dea-binelea. Marin mă privea cu niște ochi, pe care nu-i recunoșteam. O clipă, o singură clipă, m'am gândit că glumește și că dintr'un moment într'altul îl va pufni râsul. Ași fi vrut să-i întind mâna, dar din fericire n'am avut timp să schițez niciun sfert de gest, căci el a izbucnit:

« Nu umbla cu ovreisme! Eu sunt oltean. Cu mine să nu vorbești ovreește ».

Am pălit. Nu mai era nimic de făcut; totul între noi doi, amintiri, prietenie, tovărășie de lucru, totul cădea dintr'odată. Simțeam cu violență că omul din fața mea devenise pe loc și total străin, așa cum se zice, unii oameni albesc într'un singur minut. Devenise așa de străin, așa de îndepărtat și de inaccesibil, încât a-i răspunde mi s'ar fi părut un lucru la fel de nebun ca a sta de vorbă cu o bucată de piatră.

Ar trebui să fiu trist. Mă mir că nu sunt. E ca și cum ași fi primit un glonte în umăr — și acum aștept să mă doară. Și nu mă doare.

Am ciudata impresie că Marin Dronțu este un nume străin, dintr'o carte. Nu mi-am închipuit vreodată că se poate uita un om, așa de profund, așa de brusc, așa de absolut.

Am dormit liniștit, fără vise. Toată ziua am lucrat.

A fost Marjorie la Snagov. Eram pe schele și când am văzut-o de departe, în alb, am tresărit, de parcă ași fi revăzut cu ani în urmă la Uioara, imaginea Marjoriei Dunton. Am invitat-o în odaia mea, la o sută de pași de construcție, lângă lac. Abea acum îmi dam seama cât de bine seamănă încăperea asta cu vechea noastră cabană de pe vremuri.

Marjorie vine din proprie inițiativă.

« Ce s'a întâmplat eri a fost atroce. Marin mi-a povestit totul. E absurd. Doi oameni serioși ca voi... Trebuie să înțelegi. Un moment de enervare, un moment de nea-

tenție. Nu se rupe o prietenie de zece ani pentru atâta lucru. Nu-i așa că înțelegi? Spune-mi că înțelegi!

— Scumpă Marjorie, înțeleg. Am înțeles din primul moment.

— Nu-i așa că o să vă împăcați?

Am ridicat din umeri.

— Evident, ce Dumnezeu; Ai spus-o singură: nu suntem copii.

Seară pe lac, cu Marjorie și cu Marin. Am fost stingeriți o bună bucată de vreme. Ne-am strâns mâinile fără explicații. E mai simplu.

De pe lac, se vedea foarte frumos casa lui Blidaru, din care în întuneric nu se mai desprindeau decât zidurile drepte. Schelele, căruțele cu var, mormanele de piatră dispăruseră în umbră. Mă odihnește casa asta numai privind-o. Ași vrea s'o termin târziu, cât mai târziu.

Tăcuserăm prea mult și Marjorie a înțeles acest lucru. I-a cerut lui Marin să vâslească spre mal.

— Sunt obosită, băieți. Hai, luați-mă pe sus. Țineți minte? Ca la Uioara.

Dacă ținem minte... Am luat-o « la groapa cu furnici » și Marjorie aducându-și aminte un gest din acea trecută zi de Septembrie, și-a scos pălăria din cap și fluturând-o ca pe un steag, a prins să cânte ca atunci:

*It's a long way to Tipperrary,
It's a long way to go.*

Imi dădeam foarte bine seama că nu era decât un efort de a readuce între noi umbre trecute, dar asta nu m'a

împiedecat să tresar la chemarea unei emoții pe care o recunoșteam.

Când i-am condus spre autobuz, Dronțu mi-a spus, cu oarecare lene, cu oarecare silă, și cu un accent de tristețe, care răscumpăra multe:

— Mă, viața e o porcărie. Ne silește să facem o mulțime de mizerii și nici nu ne întrebă. O porcărie, să știi. N'are nimeni nicio vină.

Intr'adevăr, nimeni nu are nicio vină. Toate sfârșesc aici, într'o zi sau alta. Știu așa de bine, din amintiri, din sentimentul adânc al inutilității oricărui efort, știu așa de bine că lucrurile nu se pot întâmpla altfel...

II

A plecat Sami Winkler. În bluza lui de lucrător, cu capul gol, cu micul sac de călătorie prins de umeri, părea la fereastra vagonului de clasa treia, un excursionist pornind în munți pentru două zile.

L-am întrebat glumind :

— Nu este un echipament prea sumar pentru un făcător de istorie?

— Nu. Este exact ce îmi trebuie. Restul a rămas aici.

— A fost greu?

— Destul de greu. De asta am și tăiat-o scurt. E mai simplu să te desparți de toate lucrurile grămadă, decât de fiecare în parte.

Era singur în gară. Rudelor le interzisese să vină, iar tovarășii de drum erau plecați înainte la Constanța, unde trebuiau să-l aștepte pe vapor. Joia viitoare vor fi la Haifa.

— Și pe urmă?

A răspuns cu o deschidere de braț, care voia să cuprindă probabil un răspuns prea mare pentru un singur cuvânt: « totul », « viața », « victoria », « pacea »... Era foarte liniștit, fără emoție, fără grabă.

Au trecut pe lângă noi doi băieți care vindeau o gazetă cuzistă, « luați domnilor, e contra jidanilor ». Am surâs amândoi de oportunul lor strigăt. Simbolurile vin uneori cu facilitare.

Winkler i-a strigat pe cei doi băieți și le-a cumpărat o gazetă.

« Tot nu aveam nimic de citit pe drum ».

Intr'adevăr nu și-a luat nicio carte cu el, niciuna. E adevărat că nu l-au interesat niciodată prea mult cărțile.

Ne-am strâns mâinile. Ași fi vrut să-l îmbrățișez, dar mă temeam de tulburarea pe care ar fi adus-o această efuziune în stăpânita noastră despărțire. Ne-am strâns mâinile.

Ași vrea să învingă, dar mi-e greu să cred în victoria lui. Ași vrea să găsească între portocalii lui palestinieni, pacea pe care fiecare o căutăm unde ne-a fost scris; S. T. Haim la Jilava, Abraham Sulitzer pe drumuri și în cărți, Arnold Max în poezie, eu pe șantier, clădind. Vaporul care-l duce spre Haifa, va despica printre valuri un drum sau poate o nouă istorie iudeie. Duce el spre o pace iudeie? Nu știu, nu cred, nu îndrăznesc să cred.

Două mii de ani nu se pot totuși suprima cu o plecare. Ar trebui uitați, rana lor arsă cu fierul, melancolia lor retezată cu coasa. Sunt însă cu adevărat prea mulți, pentru a ne rupe de ei. Trăim mereu cu amintirea lor tulbură, venind de departe și mărginind cu un cerc de negură orizonturile viitoare. Foarte rar, străbate prin ceața lor o lumină dintr'o istorie de arme, de victorii, de regate. Se mai poate face cu atâta lucru o istorie?

Winkler are foarte multe lucruri de cucerit — și le va cuceri. Dar are unul de pierdut și pe acesta nu știi dacă va isbuti să-l piardă. Are de pierdut obișnuința de a suferi, are de pierdut vocația pentru durere. Este o aptitudine prea dezvoltată, un instinct prea sigur, ca să cedeze în fața unei vieți oricât de simple. Această rădăcină amară rezistă tuturor anotimpurilor și niciodată nu va fi prea târziu ca să-și dea fructele ei triste, în cea mai calmă vară a sufletului tău păcălit de o liniște mereu înșelătoare. Vei regăsi într'o zi un ceas de spaimă și vei învăța iar, ceea ce mereu ai învățat și mereu ai uitat: că de oriunde poți evada, numai din tine, nu.

III

Ași vrea să pot reproduce textual, stenografic, convorbirea pe care am avut-o aseară cu Mircea Vieru.

Venise să mă vadă la lucru. Casa lui Blidaru îl interesează și pe el. Il interesează mai ales construcția mea, prima pe care o fac singur. Nu vrea să-mi comunice nicio obiecție. Ține foarte mult să mă vadă ducând totul la

sfârșit, pe unica mea răspundere — ceea ce pe deoparte mă încântă, dar pe de altă parte mă intimidează. Nu știu bine, dacă sunt cu adevărat pe drumul cel bun. Uneori, totul mi se pare însuflețit, limpede, articulat. Alteori, dimpotrivă, totul e inert, rece, schematic. L-am chemat pe profesor, dar n'a vrut să vină.

— Nu. Vezi-ți de treabă, fă ce vrei, lucrează cum vrei. Așa ne-a fost vorba. Când ai fi gata, mă vei chema. Deocamdată este casa dumatăle.

Dela schele, m'am dus cu Vieru să cinăm pe șosea, spre București. Iată cinci săptămâni încheiate, de când n'am trecut dincolo de Snagov.

— Nu te mai vezi deloc în oraș. De ce?

— Pentrucă mi-e silă. Mă otrăvește enervarea deacolo. La fiecare colț de stradă, un apostol. Și în fiecare apostol un distrugător de ovrei. Mă obosește, mă deprimă.

Nu mi-a răspuns. A rămas o secundă pe gânduri, ezitând, puțin jenat, ca și cum ar fi vrut să schimbe vorba. Pe urmă, probabil după o scurtă deliberare intimă, mi s'a adresat, cu acel gest de hotărîre pe care îl au oamenii când vor să-și ia « o piatră de pe inimă ».

— Ai dreptate. Totuși există o problemă evrească și ea trebuie rezolvată. Un milion opt sute de mii de evrei nu se pot suporta. Dacă ași avea putere, ași încerca eliminarea câtorva sute de mii.

Cred că nu mi-am putut opri o tresărire de surpriză. Singurul om, pe care l-am crezut cu desăvârșire incapabil de a fi antisemit, era el, Mircea Vieru. Așa dar și el... A băgat de seamă tulburarea mea și s'a grăbit să se explice.

— Să ne înțelegem. Eu nu sunt antisemit. Ți-am mai spus-o și mențin. Dar sunt român. Și, în calitatea asta, tot ce mi se opune, îmi este primejdios. Există un spirit evreesc iritant. Împotriva lui trebuie să mă apăr. În presă, în finanțe în armată, pretutindeni îmi simt apăsarea. Dacă organismul nostru de stat ar fi rezistent, puțin mi-ar păsa. Dar nu e. E păcătos, coruptibil și slab. Și de aceea trebuie să lupt împotriva agenților de descompunere.

Am tăcut câteva secunde, ceea ce l-a mirat. Ași fi putut să-i răspund ceva, din politețe, ca să întretin convorbirea, dar n'am izbutit.

— Te surprind?

— Nu. Mă deprimi. Vezi, eu cunosc două feluri de antisemiți. Antisemiți puri și simpli — și antisemiți cu argumente. Cu cei dintâi mă mai pot înțelege, căci totul între ei și mine este limpede. Cu ceilalți îmi e greu.

— Pentru că ți-e greu să le răspunzi?

— Nu. Pentru că e inutil să le răspund. Vezi, dragă maistre, greșeala dumitale începe exact de unde încep și argumentele dumitale. A fi antisemit, este un fapt. A fi antisemit cu argumente — este însă o pierdere de vreme, o păcăleală. Căci nici antisemitismul dumitale, nici antisemitismul românesc, nu au nevoie de argumente. Să zicem că ași putea să le răspund acestor argumente. Ei și? Crezi că am lămuri ceva. Gândește-te că toate învinuirile posibile împotriva evreilor din România, sunt numai fapte locale, în timp ce antisemitismul este universal și etern. Antisemiți nu sunt numai românii. Antisemiți sunt germanii, ungurii, grecii, francezii,

americanii — toți, absolut toți, în cadrul lor de interese, cu metodele lor, cu temperamentul lor. Și antisemiți n'au existat numai acum după războiu, ci și înainte de războiu, nu numai în veacul ăsta, ci și în veacul trecut și în toate veacurile. Ce se întâmplă acum în lume e o glumă, prin comparație cu ce se întâmpla la 1300.

Ei bine, dacă antisemitismul este într'adevăr un fapt atât de perzistent și de general, nu este inutil să-i cauți cauzele specific românești? Astăzi cauze politice, eri cauze economice, alaltăeri cauze religioase — toate sunt prea multe și prea particulare, ca să explice un fapt de o asemenea generalitate istorică.

— Ești abil dumneata, m'a întrerupt Vieru. Nu cumva pentru că antisemitismul o fi etern, vrei să-l scoți inexplicabil? Și pe Evrei inocenți?

— Doamne ferește! Nu numai că antisemitismul mi se pare explicabil, dar evreii mi se par singurii vinovați. Ași voi doar să recunoști că esența antisemitismului nu este nici de ordine religioasă, nici de ordine politică, nici de ordine economică. Cred că este pur și simplu de esență metafizică. Nu te speria. Există o obligație metafizică a evreului de a fi detestat. Asta este funcția lui în lume. De ce? Nu știu. Blestemul lui, destinul lui. Dacă vrei, treaba lui.

Nu o spun, te rog să crezi, nici cu orgoliu, nici cu înfruntare. O spun dimpotrivă cu tristețe, cu oboseală, cu amărăciune. Dar cred în implacabilitatea acestui fapt și am conștiința că nici dumneata, nici eu, nici nimeni nu poate schimba nimic de aici. Dacă am putea fi exterminați, ar fi foarte bine. Ar fi în orice caz simplu. Dar

nici asta nu se poate. Obligația noastră de a fi mereu în lume, o verifică atâtea mii de ani, care știi că nu au fost cruțători. Și atunci trebuie să accepți, — iată eu accept — această alternanță de masacru și pace, care este pulsul vieții evreești. Individual, fiecare evreu se poate întreba cu panică ce are de făcut. Să fugă, să moară, să se sinucidă, sau să se boteze. Chestie de aranjament personal, în care intră nesfârșite dureri desigur, pe care dumneata, om simțitor, nu le ignorezi — dar nimic mai mult totuși decât o « chestie de aranjament personal ». Colectiv însă, nu există decât o singură cale: așteptarea, supunerea la destin. Și nu cred că asta însemnează o dezertare din viață, ci dimpotrivă o reintrare în biologie, cu conștiința că viața continuă peste toate morțile acestea individuale, care și ele tot un fapt de viață sunt, după cum fapt de viață este căderea frunzelor pentru copac, uscarea copacului pentru pădure, moartea pădurii pentru flora pământului.

— Ești încăodată abil, mi-a replicat el. Deplasezi cu totul discuția. Nu te supăra, dar pe mine nu mă interesează problema neamului ovreesc. Treaba lui, cum bine spunei. Pe mine mă interesează pur și simplu soluția problemei evreești din România. Nu din punct de vedere metafizic, unde refuz să te urmăresc, ci din punct de vedere politic, social și economic, ori cât te-ai speria dumneata de asta. Eu pretind că primejdia ovrească din România este o realitate — realitate care trebuie înțeleasă și încercuită, cu tact, cu moderație, dar și cu hotărîre.

Dumneata îmi răspunzi vorbindu-mi despre pogromurile dela 1300. Ei bine, asta înseamnă o fugă de discuție,

căci una era antisemitismul acela, fenomen religios, și alta este așa zisul meu antisemitism, fenomen politic și economic. Nu există absolut nicio relație între una și alta. Sunt planuri distincte. Mă mir că faci cu bună voie asemenea confuzii logice. Să ne întoarcem mai bine la ceea ce se cheamă limpede « chestia evreească » în România. Există un milion opt sute de mii de evrei în România? Ce faci cu ei? Asta e.

— Să ne întoarcem dacă vrei, cu o mică, foarte mică observație pentru confuziile mele logice. Imi dai voie?

Ți se pare într'adevăr atât de deosebit că semnificație antisemitismul de azi de cel de acum 600 de ani? Religios atunci, politic astăzi, crezi că ele sunt într'adevăr două fenomene fără raport? Vai cât te înșeli. Gândește-te bine și spune-mi dacă nu sunt la drept vorbind două fețe ale aceluiași lucru. Desigur, antisemitismul din 1933 este economic, iar cel din 1333 era religios. Dar asta pentru că ordinea esențială a veacului acela era religia în timp ce ordinea acestui veac este economia. Dacă mâine, structura socială se va centra nu pe religie, nici pe politică și nici pe economie, ci — să zicem — pe apicultură, evreul va fi detestat din punctul de vedere al creșterii albinelor. Nu râde, că așa e. Ceea ce se schimbă în antisemitism, ca fenomen etern, este planul pe care se manifestă, nu însă și cauzele lui prime. Punctele de vedere, da, ele sunt altele, mereu altele: esența fenomenului este însă aceeași, mereu aceeași. Și ea se cheamă, oricât ai protesta, obligația judaică de a suferi.

— Nu te supăra, te rog nu te supăra, dar refuz să răspund. Esențe, cauze prime, metafizică — nu primesc

nimic din toate astea. Te chem la ordine. Eu sunt un gânditor: dumneata te arăți a fi un vizionar. N'o să ne înțelegem dacă continui.

— O să ne înțelegem și mai puțin, dacă nu continui. Uite îți fac pe plac și vin la argumentele dumitale. Să vezi că abia acum se încurcă lucrurile. Ceea ce dumneata numești « argumente » nu sunt în realitate decât « scuze ». Dumneata nu ești antisemit pentrucă crezi în anumite primejdii ovreești, ci crezi în aceste primejdii ovreești, pentrucă ești antisemit.

— Observă te rog, că asta seamănă puțin cu istoria oului și a găinii. Ce a fost întâiu? oul sau găina? Antisemitismul sau primejdia ovreiască? Talmudism, prietene, talmudism.

— Fie și talmudism, dacă vrei. Ascultă-mă totuși. Și ca să nu mai discutăm cu idei generale, să luăm un exemplu concret. Spuneai adineaori că există în România un milion opt sute de mii de Evrei. De unde deții cifra asta?

— Cum de unde? O știi. Se știe.

— « Se știe » e cam vag. De unde se știe? Cine a fixat-o? Cine a controlat-o? Nimeni, evident. După socotelile evreilor, ei nu sunt decât vreo 800—900 de mii. În niciun caz un milion. După versiunea autorităților, fisc, primării, liste electorale — sunt puțin peste un milion: câteva zeci de mii mai mulți. Dumneata zici însă deodată, simplificând controversa, un milion opt sute de mii. De ce? Nu cumva pentrucă acest plus de șapte-opt sute de mii satisface sentimentul d-tale antisemit, preexistent oricărei cifre și oricărei primejdii?

— Faci rău că abuzezi de argumentul ăsta. Eu n'am desigur mijlocul să precizez câți evrei sunt. Să zicem că nu sunt decât un milion. Ei și? Ți se pare că fiind un milion, n'ar fi destui ca să fie primejdioși?

— Vezi, scumpe maistre, e rândul d-tale să fii abil. Căci nu de asta e vorba. Nu de câți sunt ei, ci de câți crezi d-ta că sunt. De ce d-ta, care în arhitectură și în critică, ești atât de riguros cu fiecare dată, cu fiecare afirmație, de ce d-ta atât de sever cu propria d-tale gândire și cu propria d-tale conștiință, atunci când e vorba de știință sau de artă, în momentul în care e vorba de evrei, devii dintr'odată neglijent și grăbit, acceptând cu ușurință o aproximație de 90 la sută, când în orice altă ordine de idei, o aproximație de 0,01 la sută te-ar înspăimânta? De ce probitatea dumitale intelectuală, pe care de atâtea ori am socotit-o și prea aspră și prea riscată, căci ți-ai jucat pentru un adevăr minim, o situație materială capitală, de ce această probitate nu mai funcționează aici, în discuția noastră despre evrei?

N'a răspuns nimic câteva clipe. S'a ridicat dela locul lui, a făcut câțiva pași pe terasă, s'a oprit în fața mea, a vrut parcă să spună ceva, s'a răzgândit și pe urmă și-a continuat plimbarea pe terasă, măsurat, pe gânduri. În cele din urmă, a vorbit, foarte calm, fără bruschețea obișnuită a replicilor lui.

— Ai avut dreptate adineauri. E foarte greu să ne înțelegem. Toate astea se pot tălmăci și răstălmăci în o mie de chipuri. Pentru un fapt există zece, pentru zece o sută. Pentru un argument cinci, pentru cinci, cinci sute. Și nu se mai termină.

— Vezi, dacă refuzi explicațiile metafizice.

— Nu, lasă gluma. Adevărul e că noi nu suntem statisticieni. Dacă am fi, ar fi simplu ca bună ziua. Am spune: există atâția români și atâția evrei. Atâția evrei buni și atâția evrei primejdioși. Și am fi deplin edificați. Dar cum nu-i putem nici număra, nici judeca pe toți trebuie să ne mulțumim cu anumite indicații, cu anumite intuiții. Eu știu bunăoară că în România există doi bancheri evrei, care dispun de oamenii noștri politici, de forțele noastre publice, de aparatul nostru de stat. Ei bine, am sentimentul că aceste două exemple exprimă o întreagă mentalitate evreească dominatoare și intolerantă. D-ta îmi ceri cifre, când e vorba de o intuiție? Ce suntem noi? oameni care numără, sau oameni care gândesc?

— Nici una nici alta de astă dată. Suntem oameni care simțim. Ai spus-o singur: «am sentimentul că...». Vezi, aici suntem de acord. E vorba de un sentiment, nu de o judecată. De aceea mi se pare de prisos discuția. Ține minte că eu am încercat s'o evit. Dar m'ai învinuit de metafizică. Sunt așa de convins că acest sentiment al dumitale, această «intuiție» dacă preferi, este inatacabilă, încât știu dinainte că toate argumentele, bune sau rele, vor cădea. Ași putea opune celor doi bancheri evrei, de care vorbeai, douăzeci, două mii, două sute de mii de meseriași evrei nefericiți, mizerabili, zbatându-se între pâinea zilnică și foamea zilnică. Ei și? Ți-ar zdruncina asta intuițiile? Doamne ferește! Nu vezi că ceea ce dumneata numești «intuiția» și ceea ce eu numesc «antisemitismul» dumitale, își alege anume exemplele care îl

pot alimenta și le ignorează pe cele care îl pot contrazice.

A fost totdeauna în sensibilitatea românească ceva care a îndemnat-o să ne numere dezertorii și să ne nescotească morții și răniții. Din rea credință? Nu. Sunt convins că nu. Din neîncredere, din bănuială, din obișnuința unui vechiu sentiment de repulsie.

Crede-mă, nu-ți reproșez nimic. Cu mâna pe inimă și-o spun: nu-ți reproșez nimic. E aici o fatalitate împotriva căreia nu este nimic de făcut. Întâmplător, argumentele, dumitale sunt injuste. Ar putea fi excelente — și tot acolo am ajunge. Cred cu multă liniște, cu o foarte tristă liniște, că în toate acestea nu e nimic de făcut. Că oricâtă bunăvoință ar pune unii și oricâtă bună credință ceilalți, cauza este dinainte pierdută. Mi-e penibil să vorbesc despre mine însumi, dar aici unde am ajuns, e bine să vorbim fără rezerve. Uite, sunt convins, că într'o zi, dacă va fi nevoie, voi muri pe prima linie pe un front românesc. Eroism? Nu, desigur. Cred însă că nu sunt poltron, și că nu sunt făcut să fug dintr'un loc în care se dezbate ceva decisiv. Că oriunde, în viață, în războiu, în iubire, voi rămâne să-mi împlinesc destinul. Atâția ani de prietenie și de cunoaștere, îmi dau dreptul să-ți spun asta cu simplitate. Ei bine, crezi că acest ceas din urmă va dovedi ceva? Că așa sau altfel, nu voi rămâne mereu străin, mereu suspectat, mereu ținut deoparte?

Nu, nu, crede-mă, toate sunt tot una și de altminteri asta, sentimentul acestei zădărnici face și singura mea consolare.

A tăcut iar mult, pe gânduri. Nu-mi mai dădeam seama dacă mă urmărise în tot ce spusese sau dacă, absent,

își continuase propriile-i reflexii. Pe urmă mi s'a adresat, cu oarecare oboseală.

— Mă descurajezi. Nu știu de ce, dar am impresia că fiecare poartă pe care o închizi, deschide alte zece. Hotărît, mi-ar fi greu să-ți răspund. Ne-am pierde tot mai mult de sâmburele chestiunii. De sâmburele dramei, dacă vrei, ca să-ți fac plăcere. Ești cu prea multă pasiune evreu și eu sunt cu prea multă stăpânire român, ca să ne înțelegem. În discuție, bine înțeles, căci altfel, în viață, dă-mi voie să nu fiu atât de sumbru ca dumneata și să-ți spun că cu evrei ca dumneata, pacea va fi oricând posibilă. Mai mult chiar decât pacea: iubirea.

— « Cu evrei ca dumneata... ». Am mai auzit vorba asta. « Dacă toți evreii ar fi ca tine... ». E o amabilitate așa de veche. Și așa de umilitoare. Sunt obosit, crede-mă.

— Obosit și intolerant. Nu mă lași să termin, nu mă lași să mă lămuresc. Recunoaște că nu ești un convorbitor comod. Eu cred cu încăpățănare, că dezolarea dumitale « metafizică » aduce prea multe complicații într'o chestiune practică, grea poate, dar rezonabilă. Faptul că o cred este un început de soluție. Ar rămâne să o mai crezi și dumneata — să o mai credeți și voi — și treaba ar fi făcută.

— Ai spiritul ingenuu.

— Ai spiritul tragic.

Am aprins amândoi țigări, am încercat să schimbăm vorba, ceea ce n'a mers — și ne-am despărțit târziu în noapte, puțin jenați, cu o strângere de mână într'adins călduroasă.

IV

Conferința lui Pârlea D. Ștefan la Fundație despre « *Valorile de aur și valorile de sânge* ». Imens de multă lume, în balcoane, pe scări, pe treptele tribunei. Pârlea și-a făcut loc cu greu până la catedră. Era palid și decis, strivit parcă de apăsarea mulțimii, dar izbucnind câte odată într'un gest atât de violent și de direct, încât răsuflarea tuturor părea agățată de brațul lui deschis, pentru nu știu ce chemare.

Nu știu ce a spus. Am încercat de câteva ori să mă scutur din înecul în care ne pierdeam cu toții sub valul vorbirii lui, pe jumătate șoptită, pe jumătate strigată, am încercat să găsesc o singură insulă în acest naufragiu, să opresc o clipă năvala de întrebări, somații și tunete, să rețin un gând, o judecată, o direcție. Totul părea covârșitor, urgent, iremediabil, ca într'un cutremur, în care nicio zecime de secundă nu-ți mai rămâne pentru a-ți aduna gândurile. Nu-l mai recunoșteam pe omul care vorbea. Eră o privire de departe, o prezență tulbure, din somn, un braț din legendă.

M'au trezit târziu aclamațiile, strigătele, tunetul de aplauze. Din galerii, venea un cântec pe care îl recunoșteam:

*Căci străinii și jidanii
ne tot sug, ne sug mereu.*

Evident.

Un ceas de spasm, un ceas de spasm... O lume care moare, o lume care se naște... Istoria care se împarte în două... un ev mort... un ev viu...

Să nu vă speriați, bătrânii mei domni. Nu veți pierde nimic, nici ce ați crezut, nici ce n'ați crezut, nici capul, nici banii, nici micile voastre certitudini, nici micile voastre îndoeli. Toate rămân pe loc, toate vor fi cum sunt. Există întâmplător un strigăt care revine la timp, ca să calmeze marile indignări și să cumiștească marile revoluții. Există o moarte ieftină, care se cere mai ușor decât moartea voastră scumpă. Există un neam de oameni gata să plătească la timp pentru voi, pentru sătui, pentru lămânzi, pentru albi, pentru roșii, pentru slabi, pentru grași. Nu spuneți că e un neam de bancheri? Să plătească deci.

Nu, nu, nu, de o mie de ori nu. Nu trebuie să reiau dela capăt caetul din 1923. Dacă nu-mi retez imediat gustul meu de martiragiu — sunt pierdut.

Știu: e nesfârșit mai ușor să-mi adun deziluziile și să trăesc în jurul lor, să mă cufund în apele stătătoare, în apele calde ale tristeții, să cred în orgoliul acestei tristeți — e mult mai ușor decât să rămân de veghe, înțelegător cu ceilalți și aspru cu mine. Voi sta de pază chiar dacă va fi paza ultimului meu ceas.

(« Paza ultimului meu ceas » este însă prea retoric. Aproape un strigăt. Iubitul meu amic, oameni care strigă sunt destui. Tu încearcă să vorbești sau să taci).

L-am întrebat pe Pârlea:

« Nu ți-e teamă că vei sfârși din nou cu câteva capete și geamuri sparte? Nu te întrebi dacă nu vei ajunge iar la un scandal antisemit, fără să treci dincolo? Nu crezi că « revoluția » ta este un cuvânt prea nou pentru o mizerie prea veche? ».

S'a încruntat și mi-a răspuns:

— Mă e secetă și eu aștept să vie ploaia. Iar tu stai deoparte și-mi spui: « Ploaia bună o fi și bine ar fi să vie. Dar dacă vine cu grindină? Dacă vine cu furtună? Dacă-mi strică semănăturile? ». Ei bine eu îți răspund: nu știu cum va veni ploaia. Vreau doar să vină. Atât. Cu grindină, cu furtună, cu trăznete, dar să vie. Să strice, să înece, să dărâme, dar să vie. Din potop, tot o să scape unul doi. Din secetă, nu scapă nimeni. Dacă revoluția cere un pogrom — facă-se pogrom. Nu e vorba de mine, de tine, de el. E vorba de toți. Cine crapă și cine nu, puțin îmi pasă, chiar dacă cel care crapă sunt eu. Nu-mi pasă decât de un lucru: că e secetă și că trebuie ploaie. Dincolo de asta, nu vreau nimic, nu aștept nimic, nu întreb nimic.

I-ași putea răspunde. I-ași putea spune că o metaforă nu ajunge totuși pentru un măcel. Că dispoziția platonice de a muri, nu egalează hotărîrea foarte serioasă de a omorî. Că n'a existat dealungul vremurilor nici o mare porcărie istorică, pentru care să nu se poată găsi un tot atât de mare simbol, spre a o acoperi. Că prin urmare s'ar cădea să fim atenți cu marile certitudini, cu marile porunci, cu marile « secete », cu marile « ploi »,

Că puțină, foarte puțină descurajare, n'ar strica celor mai violente efuziuni ale noastre.

I-ași putea răspunde. La ce bun? Am simpla, împăcata, inexplicabila senzație că tot ce se întâmplă este în ordinea normală a lucrurilor și că aștept un anotimp, care va veni și va trece — pentrucă a mai venit și a mai trecut.

« Tu ești un om primejdios, îmi spune Pârlea. Prea lucid pentru noi. Nouă ne trebuie o generație de oameni, care să se fi săturat de a tot fi inteligenți. O mână de oameni capabili să calce în străchini ».

Pârlea nu glumește. Ca orice misionar, nu suportă pozițiile de așteptare, de observație. — M'a zgâlțâit de câteva ori: « răspunde, domnule, alb sau negru? da ori ba? ». Intoleranța oamenilor inspirați e cumplită. O credeam un defect evreesc, dar m'am înșelat: este un defect de fervoare. S. T. Haim pe vremuri, nu-mi reproșa altceva decât Ștefan Pârlea astăzi: lipsa voluntară de entuziasm. Dacă le-ași spune că și eu am nălucirile mele, nu m'ar crede. Deosebirea între noi este doar că ei își stimulează propriile lor febre, în timp ce eu mi le supraveghez.

Voi rezista mereu invitațiilor la fervoare și le voi rezista cu atât mai îndârjit, cu cât sunt mai pline de ispită. E o prea mare voluptate aceea de a te lăsa în voia valurilor, pentru ca să nu fie suspectă.

Norocul meu a fost de a crește lângă Dunăre, unde cel din urmă barcagiu, mânuind lopata, mânuește un

instrument de continue verificări. Nu cunosc barcagii inspirați, ci numai atenți. Două duzini de intuiții nebulose, nu fac pe Dunăre nici cât un sfert de hotărâre limpede.

Dacă nu m'ar speria o lungă meditație prea intimă, ași încerca să precizez în ce măsură sunt eu un om dela Dunăre înainte de a fi orice altceva. Acolo e patria mea. Mi-a fost totdeauna greu să spun aceste două vorbe, cu simplitate: « patria mea ». Am fost de mic deprins să mi se bănuiască buna credință și cum sunt sensibil la propriul meu ridicul, n'am stăruit în a face afirmații, pe care nimeni nu era dispus să le primească.

Noi, românii... Era aproape inevitabil în liceu, la lecția de istorie, povestind un războiu, să întrebuițez acest plural de persoana întâia: *noi românii...* (« care români? » mi-a strigat odată unul din bancă, interzicându-mi pe multă vreme să mă solidarizez cu istoria lui Ștefan cel Mare). Ocoliam cu precauție termenii, pentru care ași fi putut fi bănuțit de prefăcătorie, deși era o vârstă la care cuvintele solemne fac oricui plăcere. Țară, patrie, neam, eroi, un întreg vocabular interzis. Ca exercițiu intelectual, n'a fost rău, căci am fost astfel obligat de timpuriu să-mi supraveghez vorbele și să le cer a spune exact ceea ce trebuie. Dar, oricâtă consolare îți dă sentimentul nedreptății care ți se face, jocul nu e totdeauna vesel. O umbră de teroare cade peste toate amintirile mele de școală și de copilărie.

Astăzi îmi scrutez cu destulă asprime eventualele mele dispoziții de a mă simți persecutat și nu-mi prea iert

acesele de patetism, dar mi-ar fi greu să uit prima noapte de gardă, la regiment, cu ani în urmă, când mi s'a comunicat că postul numărul 3, dela adjutantură, nu-mi poate fi încredințat. (« Există ordin special pentru ovrei » explica puțin jenat sublocotenentul). Așa dar, în conștiința lor, eu, dacă nu eram un trădător dovedit eram în orice caz unul posibil. Un ordin « special » suprima dintr'odată viața mea pe acest pământ, viața părinților mei, viața bunicilor și a străbunilor mei, un ordin « special » ștergea cu un număr de înregistrare aproape două veacuri de amintiri într'o țară, care fără îndoială nu era « patria mea » de vreme ce puteam s'o vând într'o noapte de gardă.

Scriind, am impresia că mă înduioșez asupra « tristei mele soarte », cum s'ar zice, ceeace nu e deloc intenția mea. E bine să-mi amintesc din nou că m'am decis odată pentru totdeauna, să nu fiu un martir, rol prea grav pentru mine. Imi explic doar aici sincera mea inaptitudine pentru anumite cuvinte mari, pentru anumite noțiuni festive. Imi va fi probabil totdeauna imposibil să vorbesc despre « patria mea română », fără un sentiment de pudoare bruscată, căci nu-mi pot cuceri cu deasila un drept, pe care nu mi l-au putut cuceri timpul răbdător, buna credință neluată în seamă, sinceritatea tăgăduită. Dar voi vorbi despre o patrie a mea și pentru că voi înfrunta și riscul de a fi ridicol, iubind ceeace nu mi se dă dreptul să iubesc. Voi vorbi despre Bărăgan și Dunăre, ca de ceva care îmi aparține nu juridic și abstract, prin constituții, tratate și legi, ci trupește prin amintiri, prin bucurii și prin tristeți.

Voi vorbi despre un spirit al acestui loc, despre o anumită inteligență specifică acestui climat, despre luciditatea pe care am deprins-o aici din lumina albă a soarelui de șes și despre melancolia pe care am descifrat-o în peisagiul Dunării, care se lenevește la dreapta orașului, în baltă.

E timpul să mă opresc. M'am înduioșat de tot și am devenit retoric. Vom relua mâine, mai puțin sentimental.

Este în sensibilitatea românească o regiune morală, în care mă simt acasă: Muntenia. E postul de observație în cultura țării, postul de control de verificare, de judecată. Moldova e mai fertilă, dar și mai confuză: resursele ei de creație sunt nesfârșit mai complexe, dar inegale, învălmășite, tumultoase. Spiritul muntean are o răceală în care recunosc cu bucurie jocul puțin steril dar ordonator al inteligenței. E mai mult metal dincoace de Milcov.

În ostilitatea lui Pârlea cred că nu este numai dezacordul român-evreu, ci și opunerea moldovenilor-muntean. I-am spus-o și asta l-a făcut să râdă. «Iată-te acum și valach». Am primit gluma fără supărare și am acceptat să meditez serios asupra ei. Dacă Valachia însemnează nu atât un despărțământ geografic, cât unul psihologic, și dacă un neam valach nu există, ci numai un climat valach, atunci da, eu sunt în ordinea valorilor românești, un valah, un muntean. Învălmășeala gândirii lui Pârlea, obscuritățile acestei gândiri, salturile ei, naivitățile ei generoase, toate vin dintr'o

sensibilitate despletită, lirică, retorică, cu care S. T. H. fălticenean, poate simpatiza direct, dar care în lumina de zi a șesului dunărean, apare ca un fel de zadarnică alergare după umbre ce nu există.

Nu voi înceta desigur niciodată să fiu evreu. Asta, nu e o funcțiune din care să poți demisiona. Ești sau nu ești. Nu e vorba nici de orgoliu, nici de jenă.

E un fapt. Dacă ași încerca să-l uit ar fi de prisos. Dacă ar încerca cineva să mi-l conteste, tot de prisos ar fi. Dar nu voi înceta deasemeni niciodată să fiu un om dela Dunăre. Și asta tot un fapt e. Că mi-l recunoaște sau nu mi-l recunoaște cine vrea sau cine nu vrea, treaba lui. Exclusiva lui treabă.

Dificultatea nu stă și n'a stat niciodată, în recunoașterea juridică a situației mele, chestiune de amănunt, care nu mă privește pe mine, fiindcă eu n'am revendicări și nu-mi recunosc drepturi. Mă gândesc la un meeting al sălciilor din balta Brăilei, revendicându-și dreptul de a fi sălcii). Eu știu cecece sunt și dificultățile dacă există, nu pot fi decât în cecece sunt eu, nu în cecece scrie în registrele statului. Liber statul să mă decreteze vapor, urs polar sau aparat fotografic, eu nu voi înceta prin aceasta să fiu un evreu, un român și un dunărean. « Prea multe lucruri deodată » șoptește vocea mea antisemită (căci am și eu o voce antisemită, cu care conversez în orele de meditație). Desigur, prea multe. Dar toate adevărate. Nu spun că aliajul lor este scutit de

disonanțe, nu pretind că pacea lor este imediată. Dimpotrivă, știu că acest acord este lent, că această viețuire împreună are greutate, interioare, intime. A discuta despre soluția politică a problemei evreești, este pentru mine ceva cu totul deșert. Mă interesează o singură soluție și anume cea psihologică, cea spirituală. Cred că singurul chip, în care se poate lămuri ceva în această foarte veche durere, este să încerc a rezolva eu, de unul singur, pentru propria mea viață, nodul de adversități și conflicte ce mă leagă în viața românească. Și nu cred că această însingurare este o fugă, o lipsă de solidaritate cu ai mei, ci dimpotrivă, căci nu se poate ca experiența unui singur om, care acceptă și trăește cu sinceritate o dramă, să nu lămurească pentru toți ceilalți un îndreptar. Mi se pare mai urgent și mai eficace să realizez în viața mea individuală acordul valorilor judaice și al valorilor românești, din care această viață este făcută, decât să obțiu sau să pierd nu știu ce drepturi civice. Ași vrea să cunosc bunăoară legiuirea antisemită care va putea anula în ființa mea faptul irevocabil de a mă fi născut la Dunăre și de a iubi acest ținut.

A avut cineva mai multă nevoie de o patrie, de un pământ, de un orizont cu plante și animale? Tot ce este abstracție în mine, a fost corectat și în bună parte lecuit de o simplă priveliște dunăreană. Tot ce este febră a fost liniștit, a fost ordonat. Nu știu cum ași fi fost dacă m'ași fi născut în altă parte. Sunt numai convins că ași fi fost altul. Gustului meu judaic pentru catastrofe intime, fluviul i-a ridicat împotrivă exemplul indiferenței lui regale. Complicațiilor mele interioare, i-a

opus simplitatea peisagiului. Și nesiguranței, neliniștii, i-a arătat jocul valurilor efemer și etern.

Simbolul e ieftin. Dar, ieftin sau scump, nu e mai puțin consolator.

V

Am stat aseară foarte târziu la Snagov, până ce s'a terminat totul, lustruitul parchetelor, ștersul geamurilor, fixarea broaștelor în uși. Am așteptat să plece oamenii unul câte unul și am rămas singur în prag, cel din urmă.

E casa pe care am visat-o. O casă pentru soare. Când se face seară, umbra i se culcă pe întinsul lacului, ca o umbră de plantă.

Ghiță Blidaru a trecut fără o vorbă prin toate încăperile. Ne-am oprit pe terasă, de unde dimineața de Septembrie se deschidea până departe, dincolo de lac, albă în soarele potolit de toamnă și ușor ostenită parcă de propria sa splendoare.

Eram fericit că nu-mi spune nimic și înțelegeam după tăcerea lui, că se recunoaște acasă.

Este o bucurie să clădești și este una mai mare să te desparți de ce ai clădit.

Ne vom uita, alba mea vilă dela Snagov, tu pentru a-ți primi în fiecare zi soarele prin ferestrele tale largi eu pentru a ridica alte ziduri, bune și ele de dat uitării.

Iată aici ni se despart drumurile: ești ceea ce mereu am visat să fiu — un lucru simplu, curat și calm, cu o inimă egală deschisă tuturor anotimpurilor.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI.
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI — 1946

VERIFICAT
2017